

म. ग्रं. सं. ठाणे

सन

विषय

लेखक

संग्रहालय क्रमांक

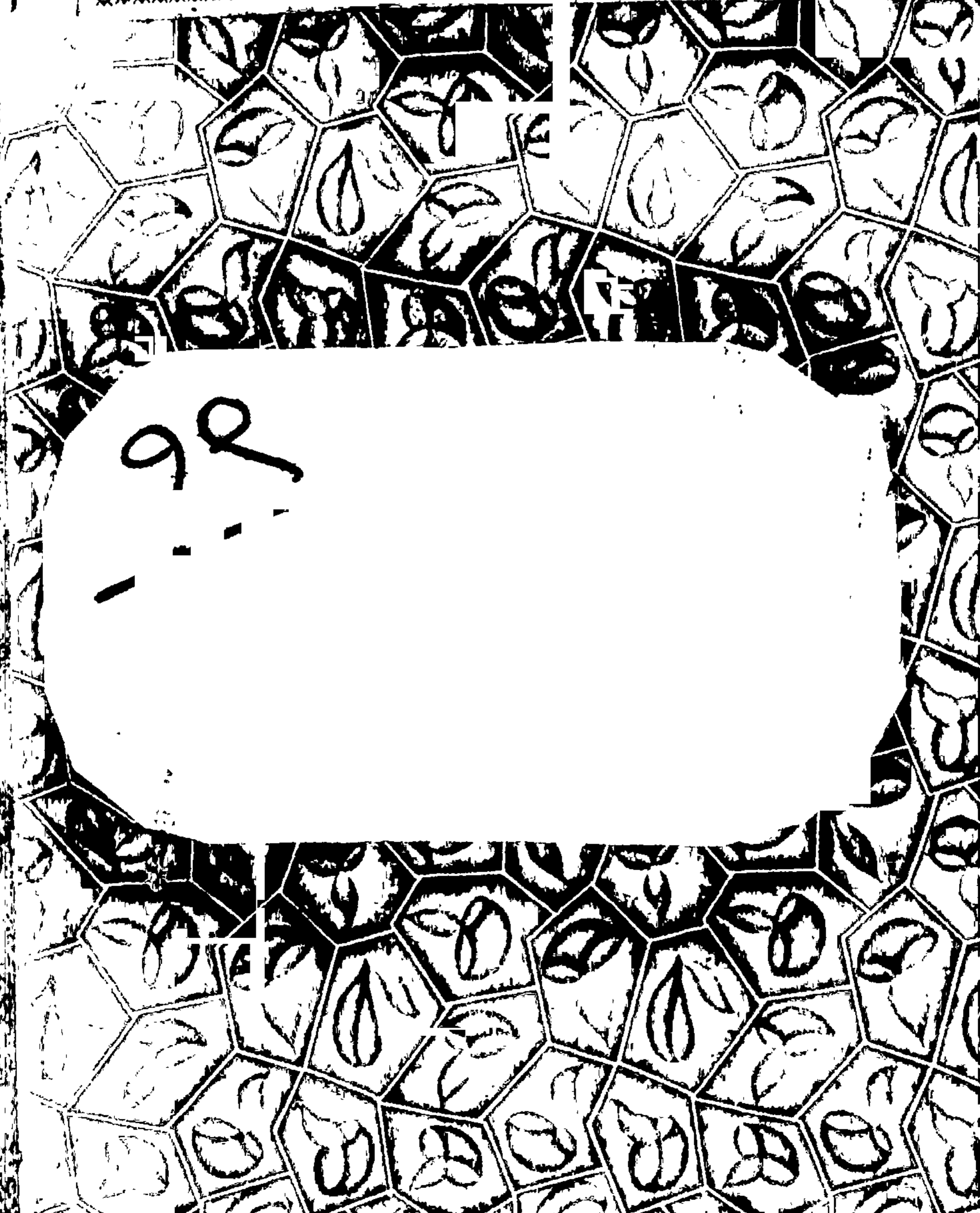
पुस्तकाचे नांव

५७

१९५९

११

१

15-12-1971

अहिंसा धर्म प्रकाश.

i. e.

THE DOCTRINE ENJOINING
THE NON-DESTRUCTION
OF ANIMAL LIFE.

BASED

ON THE LAWS OF NATURE, ON THE
INJUNCTIONS OF SEVERAL
RELIGIONS AND ON THE
OPINIONS OF VARIOUS
CELEBRATED MEN IN
ALL COUNTRIES.

BY

PANDIT BÁLÁJI VITHAL CÁVASKAR.

*Registered for Copy-right under Government of India's
Act No. XXV. of 1867.*

Bombay:

PRINTED AT THE "INDIAN PRINTING PRESS,"

164, GIRGAUM ROAD.

1879.

These books can be had at Messrs. Gopal Narayan & Co., Kalkadevi Road, Bombay; Ramchandra Balkrishnaji, Khaterali, Bombay; Waman Apaji Shirgamkar, Vingorla; Sheshgirirao Vithal, Government Pleader, Carwar; Shridhar Narayan Adarkar, Pleader Belgaum; Dr. Narayan Anant Dandekar, Pandharpur; Gopalrao Rawaji Mulbramhe, Director of Public Instruction Office, Poona; Rao Bahadur Bholanath Sarabhai, Ahmedabad; Javeri Oottamchand Manakchand, Baroda; Rambhajirao Mahadik, Registrar, Small Causes Court, Nagpur; and Narayanao Manguna, Bombay Bank, Indoor.

This book is dedicated

TO

THE HON'BLE MURÁRJI GOKULDÁS, C.I.E.

IN TOKEN OF THE DEEP

INTEREST HE HAS TAKEN

IN PROMOTING THE SOCIAL AND

MORAL IMPROVEMENT OF HIS COUNTRY-MEN

BY

HIS HUMBLE SERVANT

THE AUTHOR

॥ श्री ॥

अहिंसा धर्म प्रकाश.

हा ग्रंथ

सृष्टि जन्य शास्त्र व जगांतील
अनेक मान्य धर्म व मते
यांच्या आधाराने

पंडित बाळाजी विठ्ठल गांवस्कर

यांनी

तयार करून

लोक कल्याणार्थ छापून प्रसिद्ध केला.

नात्मनोऽस्ति प्रियतरः । पृथिवी मनुसृत्य ह
तस्मात् प्राणिषु सर्वेषु । दयावानात्मवद्भवेत्
पुत्र मांसोपमं जानन् । खादते यो विचक्षणः
मांसं मोह समायुक्तः । पुरुषः सोऽधमः स्मृतः—भारत.

शके १८०१ सन १८७९.

मुंबई:

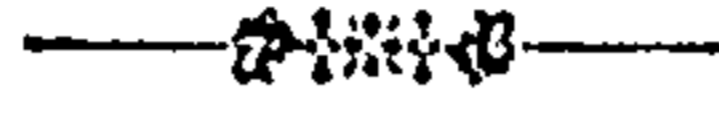
“ इंडियन प्रिंटिंग प्रेस.”

(सन १८६७ च्या २५ व्या भाष्यप्रमाणे हा ग्रंथ रजिस्ट्रं करून
तत्संबंधी सर्व हक्क-मालकाने राखिले आहेत.)

शुद्धिपत्र.

पान-ओळ	अशुद्ध-शुद्ध	पा-ओळ	अशुद्ध-शुद्ध
६-३३	वसिष्ठ-वसिष्ठ	४-१	{ वेदादि ग्रंथा- चे केलले } मान्य ग्रं- विपरीतार्थ. } यातील क्षे- पकें.
७-२७	मुढ-मुढ	—२	अं० २-अं० २
९-२२	वेदांग-द्विवेदांग	-१९	त्याचें-त्याचें
१०-२	अशुद्ध-शुद्ध	-२८	सान्वया-सान्वया
१७-८	मास्यस्यन्न-मास्यन्न	-३०	म. था.-म. भा.
-८/९	भाज-भाज्य	४-१८	त्याचे-त्याचें
-२६	पदार्थांच्या-पदार्थांचा	-१९	प्रसंगानुसृत-रूप
१८-२	यजमानस्य-यजमानस्य	-२२	ग्रंथावरील-ग्रंथ, वरील
-२९	महिषीहये-महिषिहये	-२३	कशी-कशी
-३०	काष्ठ-काष्ठ	-२४	कर्त्यानीं-कर्त्यानीं,
—	अममपरी-अममुपारि	-२६	तपो-तपो.
१९-१७	ती-तीं	-२८	पद्म-पद्म.
-२६	क्रिया-क्रियादर्शक	-३०	शिवस्कंद-शिव, स्कंद
-२७	हिसक-हिसक	२५-१६	भागाभट्टी-भागाभट्टी
-२९	दक्षिणा-दक्षिणा—	२६-३	पशूपक्षी-पशु, पक्षी. ४ पशु-
—	साभता-साभितात	-१२	त्याची-त्याची
२०-५	झणून-झणून	२७-११	जन्माष्टमी-जन्माष्टमा. १४ हेतू
-२८	न्यायकर्ता-न्याय, कर्ता	-३२	ज्ञातीभेद-ज्ञातिभेद
-२९	वैशेषिककर्ता-वै०, कर्ता	२८-२	विहिनेन-विहीनेन
-३२	शनैगिराः शनोर्गिराः	-१३	रजश्वला-रजश्वला
-३३	वसिष्ठ-वसिष्ठ	२९-३०	मैथुन-मैथुन
-१५	पाहिलें-पाहिले	-३४	कुर्यात्-कुर्यात्
-२२	नान्यत्रे-नान्यत्रेत्य	३०-१२	म्लें. उ०-म्लें० कु०
-२३	पशून-पशून	४०-२८	जमान-जमीन
—	गतिः-गति	५७-२०	कत्वा-कृत्वा
पान-ओळ	अशुद्ध-शुद्ध	—	उत्पद्यते-उत्पद्यते
२१-१	{ वेदादि ग्रंथाचे केलेले विपरी- तार्थ. }	५९-२	सहस्रेषु-सहस्रेषु
-२६	तीं-ती	-२२	मास-मास
-२९	वदरूपी-वेदरूपी	६१-२	कुटुंब-कुटुंब. ९ कूटैः
२२-३३	तादृश्य-तादृश्य	६५-१८	मास-मास.
-३८	वावासाहेब-वावासाहेब	६७-१३	पृथिवि-पृथिवी. १४ भात्मवद्

प्रस्तावना.

जगन्नियन्त्या परमेश्वराने सकल जग निर्माण करून त्यांत सृष्टिक्रम ह० प्राण्यांची उत्पत्ति, पोषण व लय यांस कारण भूत असे अनेक प्रकारचे पदार्थ उत्पन्न केले. व नंतर सर्व प्राण्यांत श्रेष्ठ असा मनुष्य ह० विचारी प्राणी उत्पन्न केला; व त्यास विचार हे वळकट शस्त्र त्याच्या आयुष्य क्रमणार्थ दिलें; शिवाय त्यास विशेष ज्ञानसुक्त केल्यामुळे तो इतर पश्वादि प्राण्यांचा राजा झाला. व प्रारंभीं जगाच्या बाल्यावस्थेंत पश्वादि प्राण्यांवर यथायोग्य श्रमाचीं वगैरे कामे करवून राज्य करूं लागला. परंतु या राजपदास लक्षा-प्रहर करून पुढें जगाच्या तरुण व वार्धक्य अवस्थेंत त्या पश्वादिक प्रजेवर त्यांस मारून खाण्याचा जुलूम करूं लागला. पुढें या हिंसाकर्माचें इतकें महात्म्य वाढलें कीं, त्याच्या पुष्टीकरणार्थ नवेनवे खोटे तर्क उभारिले. व ते लोकांच्या मनांत इतके बिंबले आहेत कीं, त्या जन्मदारभ्य केलेल्या हिंसाकर्मावदलचा दोष लोकांच्या लक्षांत येत नाहीसा झाला, ही फारच दुःखास्पद गोष्ट होय. तात्पर्य मनुष्य हा सांप्रत जगाच्या तारुण्यावस्थेंत दुर्गुणी होऊन हिंसक बनला असून जन्मादारभ्य केलेल्या हिंसा कर्मावदलचा दोष त्याला विचारान्ती सहज लक्षांत यावा ह्मणून “अहिंसा धर्मप्रकाश” नामे ग्रंथ अल्प-मती रचून त्या माझ्या स्वजातीय मनुष्यापुढें सादर केलेला आहे. तस्मात् त्यांनी आपल्यास ईश्वराने दिलेल्या विचार शक्तिचा योग्य उपयोग करावा व केवळ व्याघ्रवत् पशुत्व प्रवृत्तीस अनुसरून अनाथ पश्वादिकांच्या गळ्यांवर तीक्ष्ण शस्त्रधारा चालवून अशुद्धधारांचा (रक्ताचा) प्रवाह काढून मांसाहार कर-ण्याचें निंद्यकर्म सोडावें व असें निंद्यकर्म सोडल्याचें किंवा निदान सोडण्यास तरी प्रयत्न केल्याचें ऐकिवांत आल्यानें या ग्रंथकाराने जो या ग्रंथास वेळ वेंचला, व शरीरास व मनास जे कांहीं श्रम दिले, त्यांचें सार्थक झालें असें त्यास वाटूं लागेल.

ही एक गोष्ट लोकांनीं लक्षांत ठेविली पाहिजे कीं, या ग्रंथ कर्त्यास स्वतांचे मत लोकांसमोर स्थापित करणें नाही; व त्यास कोणताहि आवडता धर्म लोकांस सांगावयाचा नाही. फक्त पश्वादि प्राण्यांवर त्यांस मारून खा-

ण्याचा जो जुलूम व कहर चाललेला आहे तो सृष्टिक्रम व सृष्टीतील अनेक धर्म व मते यांच्या विरुद्ध असून लोकांकडून घडून नये हाच मुख्य उद्देश होय.

पतंजलीच्या महाभाष्यांत हटलेले आहे कीं, “ धावतःस्वलनं न दोषाय भवति ” ह्य० “जो धांवेळ तो पडेल. त्यांत दोष नाही” या न्यायाने आमच्या लिहिण्यांत “ जशास तसा भेटे, मनीचा संशय फिटे ” या ह्यणीस अनुसरून कांहीं प्रमाद असले किंवा नजर चुकीने वगैरे कांहीं अशुद्धे राहिलीं तर विचारी विद्वानांनीं त्यांचा विषाद न मानितां,

॥ सारं ततो ग्राह्यमपास्य फल्गु ।

। हंसैर्यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ॥

ह्यणजे राजहंस ज्याप्रमाणे जल मिश्रित दुधांतून दूध निवडून घेतो त्याप्रमाणे केवळ गुण ग्रहण करावे.

रा. रा. आत्माराम बापू दळवी यांनीं यज्ञसंबंधी अद्भूत माहिती देऊन सूचनाहि बहुत केल्या; व रा. रा. लक्ष्मण जिवाजी हवालदार यांनीं शुद्ध परोपकाराच्या हेतूने खर्चाच्या संबधाने वरीच मदत केली, हे त्यांचे सत्कृत्य ईश्वराजवळ रुजू आहेच. परंतु लौकिकरीत्या आत्मांला त्यांचे आभार प्रदर्शित करणे योग्य आहे.

दयाळू परमेश्वराजवळ माझी विनयपूर्वक हीच प्रार्थना आहे कीं, तो आपला उदार हस्त या ग्रंथावर ठेवून लोकांस सद्धर्माचे सेवन करण्याची अभिरुची लावो, व या ग्रंथास अनुसरल्यापासून त्यांच्या बुद्धीच्या, कर्माच्या व स्थितीच्या वृद्धीस तो क्षेम करो.

मुंबई, ज्येष्ठ शुद्ध १
शके १८०१ तारीख २२
माहे मे सन १८७९.

पं. वा. वि. गांवस्कर.

॥ अहिंसा परमो धर्मः ॥

मंगलाचरण.

॥ शं नो मित्रः शं वरुणः शं नो भवत्वर्थमा ॥

॥ शं न इन्द्रो बृहस्पतिः शं नो विष्णुरुक्रमः ॥१॥

॥ जितवेदसे सुनवाम सोममरातोयतो नि दहाति वेदः ॥

॥ स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिधुं दुरितात्यग्निः ॥२॥

॥ गणानां त्वा गणपतिं हवामहे प्रियाणां त्वा प्रिय ॥

॥ पतिंम् हवामहे निधिनां त्वां निधिपतिं हवामहे ॥

॥ वसो मम आहमं जानि गर्भधमा त्वमजांसि गर्भधं ॥३॥

॥ देव श्रीश विनानिमित्त मनघान् दीनानहो प्राणिनो ॥

॥ जिह्वाचापलमात्रदुर्व्यसनतः स्वैरं घतो निर्घृणान् ॥

॥ कारुण्यांबुनिधे स्वतंत्र भवतोभिप्राय वैदेशिकान् ॥

॥ वीक्ष्येमं विदधे प्रबंध मखिलक्षेमाय तत् सिध्यतु ॥४॥

उपोद्घात.

या जगांत जगन्निर्यसाने जे पदार्थ उत्पन्न केले आहेत, त्यांतून आपला भक्ष्य कोणता याचा विचार करून त्याजवर आपली उपजीविका करणे हे प्रत्येक विचारी मानवाचे मुख्य कर्तव्य होय. चराचर सृष्टवस्तुंमध्ये मनुष्य हा

श्रेष्ठ होय. त्याणें सृष्टपदार्थांचा न्यायरीत्या उपयोग करावा. ईश्वरानें आह्लां मानवांस पश्वादिकांहून विशेष बुद्धि व विचार दिल्यामुळें निकट रक्त संबन्धाच्या कारणानें वगैरे जशी आह्ला आई, कन्या, स्नुषा, पत्नि यांमध्ये भिन्नता मानितों तद्वत्च आह्ला मानवांनीं या इतर सृष्टपदार्थांचा विनियोग न्यायानें व विचारानें भिन्न भिन्न करावा. विचारशून्य पश्वादिकांप्रमाणें सर्व स्त्री जात एक मानणें किंवा मिळेल तो पदार्थ खाणें हें आह्लां विचारी मानवांस योग्य नाहीं. हवेच्या व देशाच्या मानाप्रमाणें लोकांचीं मते, भाव, क्रिया आणि आवश्यकता भिन्न असतात हें स्पष्ट होय. परंतु आई, कन्या यांच्या संबंधानें असलेली मनोवृत्ती जशी देश कालमानानें भिन्न होत नाहीं तद्वत्च आहाराचा प्रकार आहे. गाई, महिषी, घोडे, पोपट, खत्रुतर असे पशु पक्षी कोणत्याहि प्रदेशांत किंवा हवेंत असले तथापि ते सृष्टिक्रमाप्रमाणें मांस खात नाहीत व तद्वत्च मनुष्याची स्थिति आहे. ह्मणूनच त्याच्या स्वाभाविक शरीर रचनेवरून तो निःशस्त्र असा पश्वादिकांस मारून केवळ अपक मांस खाऊं शकत नाहीं. जशी दया, क्षमा, शांति इ० मानसिक धर्म मनुष्यास स्वाभाविक होत तद्वत् मनुष्यानें वनस्पति ह्मणजे वृक्ष, तृण, शाक, धान्य, फळ, मूळ, कंद, वेल यांजवर आपला चरितार्थ चालवावा अशी त्याची स्वाभाविक वृत्ति होय ह्मणूनच कोऱ्यावधी लोक फक्त वनस्पतीवर रहातात. मनुष्य मांसाहारी असता तर तो व्याघ्रवत् वनस्पतीवांचून मांसावरच राहाता; व लहान मोठीं मुलें माणसें निःशस्त्र अशीं साहजिक एकाद्या पशुपक्षाचा प्राण घेऊन मांस भक्षण करितों. परंतु मनुष्य तसें करूं शकत नाहीं हें चक्षुर्वेसत्यं व निर्विवाद आहे. तस्मात् मांस हा मनुष्याचा भक्ष्य नव्हे; तर धान्य, फळ, मूळ, कंदादिवनस्पति हाच मनुष्याचा भक्ष्य होय. अस्तु. आतां कोणत्या रीतीनें कसें वागावे वगैरे समजण्यासाठीं ज्या वेदादि ग्रंथांत विचार केला आहे, त्या ग्रंथांचें स्पष्टीकरण तूर्त कर्तव्य आहे.

या जगांत मनुष्यानें कसें वागावे, निराकार परमात्मा एक व सर्वत्र आहे व त्याची प्राप्ति कशानें होते याचा विचार ज्यांत सांगितला आहे त्याला वेद अशी संज्ञा आहे. वेद ह्म० (विद् ज्ञाने) ज्ञान, विद्या; सृष्टपदार्थांची योग्य योजना ज्ञानावांचून करितां येत नाहीं ह्मणून वेदरूपी ज्ञान ईश्वरानें प्रारंभीं दर्शविलेलें आहे. अनंत ज्ञान ईश्वराचें आहे ह्मणून “अनंतावैवेदाः” अशी श्रुति आहे. वेद ज्ञान लक्षणानें एकच आहे. परंतु भिन्न भिन्न विद्यांवरून

ऋक्, यजुस्, साम, अथर्वण* असे चार भाग आहेत. “ऋग्भिस्स्तुवंति ” ह्य० ऋग्वेदांत सृष्टपदार्थांचा योग्य संस्कार व उपयोग कसा करावा हे कथन करून सकलपदार्थ गुणदर्शक ईश्वर स्तुति केली आहे. “यजुर्भिर्यजंति ” ह्य० यजुर्वेदांत प्रापंच्याचेठायीं आवश्यक अशा व्यवहारी पदार्थांचा उपयोग सिद्ध केला आहे कीं जेणेकरून भूतदया व विद्यादानादि विधिपूर्वक नियमित क्रिया लोकांकडून घडून त्यांस अनेक प्रकारचे सुख मिळावे. “सामभिर्गायंति ” ह्य० सामवेदानें खरें ज्ञान व आनंदावृत्ति प्राप्त होते. व अथर्वण वेदानें कृतकर्मांचा विचार होऊन संशयाची निवृत्ति होते. प्रत्येक वेदाचे संहिता, ब्राह्मण, आरण्यक, उपनिषत् व परिशिष्ट असे भाग मानले आहेत. (संहितेंत मंत्र भाग ह्य० छंदोबद्ध ऋचा सूक्ते आणि स्तोत्रे आहेत; ब्राह्मणांत यज्ञयागादिकर्मविधि आहे. आरण्यक व उपनिषत् यांत भक्तियोग, मुक्तिमार्ग इ० ईश्वरी ज्ञानावर विषय आहेत) परंतु संहिता हाच मुख्य वेद ह्य० श्रुति भाग प्राचीन आहे.† बाकी ब्राह्मणादि भाग अर्वाचीन असून केवळ संहितेवर अवलंबून आहेत ह्यणूनच या ब्राह्मणादि ग्रंथांतील भाषा मूळ संहितेच्या भाषेहून फारच भिन्न व अर्वाचीन अशी असून त्यांत प्राचीन संहितेचा अर्थ स्पष्ट उघड केलेला आहे. व द्विवेदांगनामें एक वेदार्थ प्रकाश कर्ता “यद्यपिमंत्रब्राह्मणात्मकोवेदः । तथापिब्राह्मणस्यमंत्रव्याख्यानरूपत्वाद्मंत्राएवआदौसामानाताः” ह्य० “संहितेप्रमाणे जरी ब्राह्मणादि ग्रंथांस वेद ह्य० श्रुति मानितात तरी ब्राह्मणादि ग्रंथ केवळ प्राचीन संहितेची अर्वाचीन टीका व अर्थ आहेत ” असे ह्यणतो व त्याप्रमाणे हे ब्राह्मणादि ग्रंथ केवळ मन्वादिकवत् स्मृति जाणून मंत्रार्थांस अनुसरल्यास त्यांस “भारतः पंचमोवेदः” या माळकेंत पाहिजे तर गणावे.

* ऋग्वेदांतील बऱ्याच संहिता घेऊन हा वेद मागाहून केला आहे. ह्यणूनच बहुतेक ठिकाणी वेदत्रयी असे नांव सांगडतें ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचःसामानिजज्ञिरे । छंदोसिजज्ञिरेनस्माद्यजुस्तस्मादजायत् ॥ (ऋ० १०-२० पुरुष सूक्त मंत्र) ह्य० ऋक् यजुस् व साम असे तीन वेद अर्थानि संभव ब्रह्मज्ञानें केले. तसेच ॥ ऋग्यजुः साम एवच । त्रये विश्वा मांसोमयाः ॥ (श्री. भ. गीता.) ह्य० ऋक् यजुस् व साम ह्या माझ्या तीन विद्या आहेत.

† ग्यूर नामें एक विद्वान् जर्मन ह्यणतो कीं, “The hymns are the essential part of the Ved; all the other writings which bear the name of the Ved, are dependent on the hymns, and subservient to their explanation” संहिता ह्य० मंत्र हीच मूळवेद श्रुति. ज्या ब्राह्मणादि इतर ग्रंथांस वेद ही संज्ञा आहे ते ब्राह्मणादि ग्रंथ तर संहितेवर अवलंबून असून संहितार्थ उघड करितान. तस्मात् ते ब्राह्मणादि ग्रंथ वेद ह्य० श्रुति नव्हत.

वेदांत ऋग्वेद प्राधान्य होय. कांकी, त्यांत सर्व विषयांचीं मूलतत्वे असून अन्य वेद भागांत ह्य० यजुस्सामांत त्यांचा विस्तार केलेला आहे.* वेदांत कोणत्या विषयांचें प्रतिपादन केले आहे हे वेद ह्य० ज्ञान, विद्या या नांवावरून स्पष्ट दिसून येते. मनुष्य, जो धर्माधर्म विषयांचा विचार करण्यास योग्य त्याजला धर्मोपदेशांपैकी “ माहिंस्यात्सर्वाभूतानि ” “ नकलंजंभक्षयेत् ” ह्य० “ हिंसा किंवा मांस भक्षण करूं नये ” हा पहिला धर्मोपदेश सांगितला आहे. व याचप्रमाणे न्यायी, विचारी व सुज्ञ म्लेंच्छांनींही आपल्या धर्मसंबंधी बगैरे ग्रंथांत सदुपदेश केला आहे. आपल्या प्रमाणेंच इतर प्राण्यांस दुःख होतें ह्मणून विनापराध त्यांस दुःख देऊं नये; आपणांस जसा प्राण प्रीय तसाच इतरांस, ह्मणून इतरांचा प्राण घेऊं नये; व असा हा अमौल्य प्रिय-कर प्राण घेतल्याशिवाय, व प्राण्यांस तेसमयीं दुःख दिल्याशिवाय मांस मिळत नाही व तें मांसहि शुक्रशोणित जन्य असून कप्पल, मेंदू, लाळ, मलमूत्र, कफ, पित्त युक्त—मूर्तिमंत दुर्गंध पुत्रिकाच—तस्मात् मारलेल्या किंवा मेलेल्या प्राण्यांचें असे शुक्रशोणित जन्य घाणेरडे मांस मनुष्यानें भक्षूं नये; तर वनस्पति ह्मणजे धान्ये, फळे, फुले, कंद, बेल, भाजीपाला इ० शुद्ध पृथ्वीदत्त पदार्थ भक्षावे; तसेंच विवाहित स्वस्त्री भोगावी, पशुवत् आई, कन्या, स्नुषा परपत्नि इ० अगम्य स्त्रिया भोगूं नये व दारू भांग इ० मति भ्रंश करणारे पदार्थ सेवन करूं नये असे ज्ञानयुक्त विचार ज्ञानविचार युक्त मानवासाठीं वेदांत प्रतिपादलेले आहेत. परंतु या शुद्ध विचारयुक्त क्रियादर्शक वेद रूपी-ज्ञानाच्या सत्यर्थाविरुद्ध विपरीत, अवाच्य, अंगल नवे ग्रंथ, वर्ण विपर्यास, व खोटे अर्थ करून मद्य मांस सेवनी, जारकर्मी, पशुत्व प्रवृत्तीस अनुसरणाऱ्या अशा आर्यधर्मांत मिसळलेल्या सेमिटिक म्लेंच्छ कुलोत्पन्न भटोत्रांनीं पैसा न खर्चितां मद्य मांस सेवन व जारकर्म करण्याचा, व दक्षणा ह्य० पैसा मिळविण्याचा आपला मतलब साधण्यासाठीं त्या वेदरूपी ज्ञानाचा अपमान करून तें वेदरूपी ज्ञान बाह्यतः तुच्छ निंदास्पद करून टांकिलेले आहे हे ऐकून विचारी न्यायी मनुष्याच्या शरीरावर शाहारे आल्या-वांचून रहाणार नाहीतः—

संहिता हा वेदाचा अपौरुषेय (अयोनि संभव पुरुष कृत) भाग असून तिची अनुक्रमणिका ग्रंथांत अक्षरशः गणना असल्याकारणानें तींत फेरफार

* तत्परिचरणावितरी वेदी. ऋग्वेद ऐतरेय ब्राह्मण. कौशिकी.

किंवा स्वकपोल कल्पित नवीं क्षेपकें फोणी घुसडूं शकला नाही. परंतु भा-
 व्यामध्ये महीधरा सारख्या म्लेंच्छ कुलोत्पन्नांनीं “गभ” चा “भग” ‘भ्रे’ चा
 “भ्रे” असे वर्ण विपर्यास* व आलभन (स्पर्श) ह्र० हनन; पशु (सृष्टवस्तु
 विशेष-साळीचें भात) ह्र० बोकड; स्वर्ग (सुख) ह्र० इंद्रादि देवता स्थान; अज
 (न उगवणारें तीन वर्षांचें जुने साळीचें भात) ह्र० मेंढा; मेघ (उद्देश-
 क्रिया) ह्र० बळी; असे विपरीत अर्थ केले; तथापि मुळाकडे कांहीं चालिल्लें
 नाही. तेणेंकरून आज आह्मांस खरे वेद सांपडतात. आतां ब्राह्मण आर-
 ष्यक, उपनिषत् व परिशिष्ट हे पौरुषेय ग्रंथ, संहितेप्रमाणें छंदोबद्ध अक्षरशः
 वगैरे न गणिल्याकारणानें स्वमत पुष्टिकरणार्थ नीच निंद्य भ्रष्टांनीं षड्विंश, अद्भुत
 तैत्तिरीय, असे ब्राह्मण; तैत्तिरीय आरण्यक; व यूलक्षण, छागलक्षण, चरणव्यूह इ० १८ परि-
 शिष्टें; कौलोपनिषद्, अल्लिपिनिषद्, तैत्तिरीय उपनिषद्; असे नवीन खोटे ग्रंथ करून मूळ
 ग्रंथांतहि गडबडगुंडा करून टांकिला आहे. तस्मात् हे ब्राह्मणादि ग्रंथ संहि-
 तेच्या अर्थाला अनुसरून असल्याशिवाय प्रमाणभूत नाहीत. “श्रुतिस्मृतिविरो-
 धेतुश्रुतिरेवगरीयसी । धर्मजिज्ञासमानानांप्रमाणंपरमंश्रुतिः ह्र० मन्वादि स्मृति
 ह्या श्रुति ह्र० संहितेशीं मिळत नसल्या तर श्रुति प्रमाण मानून स्मृति
 खजाव्या” असा निवाडा करून त्या प्रमाणें पूर्वीपासून वहिवाट चालू आहे.
 याजवरूनहि असे स्पष्ट होते कीं, सेमिटिक म्लेंच्छांनीं आपलीं मतमतांतरे
 सिद्ध करण्याकरितां जशा मन्वादि स्मृति विघडिल्या, त्याचप्रमाणें ब्राह्मणादि
 ग्रंथ नवीं क्षेपकें मिसळून विघडविले इतकेंच नव्हे तर वरील तैत्तिरीय ब्राह्मण,
 कौलोपादि उपनिषदें, यूलक्षणादि परिशिष्टें अशांची नवी रचना केली आहे. तस्मात्
 हे ब्राह्मणादि ग्रंथ श्रुति ह्र० संहितेविरुद्ध असले तर ते मन्वादि स्मृतिप्रमाणें
 प्रमाणभूत न मानितां खजावे ह्मणजे प्रमाणभूत मानू नये.

एकेक प्रकारचा एकेक असे ऋग्वेदादि चारी वेद आहेत, तथापि यजुर्वे-
 दाच्या संबंधानें आह्मां आर्यधर्मांत मिळालेल्या द्राविड आंध्र कर्णाटक इ० से-
 मिटिक म्लेंच्छ लोकांनीं गडबडगुंडा करून टांकिला आहे. पूर्वी हारिश्चंद्र राजा-
 नें पुत्रोत्पत्तीच्या नवसाच्या संबंधानें वरुणाला एक मुलगा द्यावयास आणि-

* ॥ इमानारीरविश्रवाःसुपत्निराजनेनसर्विषासंविशन्नुअनश्रवोऽनमीवाःसुरत्वारोहन्तुजनयायोने
 मग्ने ॥ हा ऋग्वेदाच्या १० व्या मंडलातील मंत्र, तै० आ० प्र० ६ अ० २० यांत घेऊन
 व्यातील शब्दातील “अग्ने” शब्दाबद्दल “अग्ने” करून तो मंत्र राज्य लोभानें काढलेल्या
 सती प्रवृत्तींत चालू केला. असा हा मंत्र सती जातेवेळीं ह्मणण्याची प्रसिद्धि आहे. “भग”चें
 उदाहरण पुढें दिलें आहे.

ला होता, तो विश्वामित्र ऋषीने अनेक युक्ति प्रयुक्तीने सोडवून घेऊन त्यास आपल्या पुत्रांमध्ये मुख्य केला. परंतु विश्वामित्राच्या शंभर पुत्रांमैकीं वडील पन्नास पुत्र त्यास श्रेष्ठ मानीनात ल्हणून ते पन्नासहि पुत्र विश्वामित्राने आज्ञा भंग केल्यामुळे ज्ञातिभ्रष्ट करून दक्षिणदेशीं अरण्यांत हांकून दिले. ते पुढे पुत्रपौत्रांसह दक्षिणदेशीं द्राविड, पुंड्र, शबर अशा सेमिटिक ल० राक्षस, म्लेंच्छादि जातींत मिळाले.* तसेंच या हरिश्चंद्र राजाचा बाहु नामे ७ वा वंशज होऊन गेला. त्याचा हैहा व तालजंघा असुरांनीं पराभव केल्यावरून तो वायकां सुद्धां अरण्यांत पळाला, त्यावेळीं त्याची एक स्त्री गरोदर होती. तिला तिच्या सवतीनें मुलगा होऊं नये ल्हणून द्वेष बुद्धीनें विषप्रयोग केल्यामुळे तिच्या पोटांत ७ वर्षे मूल राहिलें. राजा हातारपणीं और्व ऋषीच्या आश्रमां मेला. तेव्हां ती त्याची गरोदर स्त्री प्राणत्याग करण्यास प्रवृत्त झाली. तें पाहून तो ऋषी ल्हणाला कीं हे स्त्रिये, तुझ्या उदरांत महापराक्रमी सार्वभौमराजा आहे तस्मात् तूं प्राण त्यागूं नको. हें ऋषीचें बोलणें ऐकून ती स्त्री ऋषी आश्रमां राहिली. पुढे तिला मुलगा झाला त्याचें नांव सगर (स-सहित, गर-विष) ठेवून त्याला चांगली शस्त्रास्त्र विद्या शिकविली. तेणेंकरून आपल्या बापाचे शत्रु जे केरल शक, यवन कांबोज हैहा यांस जिंकून राज्य घेतलें व त्या सर्व लोकांचा समूळ नाश करण्यास प्रवृत्त झाला; परंतु आपला गुरु वशिष्ठ याच्या सांगण्यावरून त्यांस वेद भ्रष्ट व सक्षीर असे म्लेंच्छ करून दक्षिणदेशीं हांकून लाविले. तसेंच आणखीं नहुशाचा मुलगा ययाति ज्याजें सप्तसमुद्रांकित पृथ्वी जिंकिली त्यास पांच मुलगे होते, त्यांत तुर्वसु नामक

* ही कथा ऋग्वेद ऐतरेय ब्राह्मणांत असून पुराणांतरीहि प्रसिद्ध आहे “तस्यहविश्वामित्रस्यै कशनपुत्राभासुः पंचाशदेवड्यायासोमभुछंदसः पंचाशन्कनीयासस्तत्रेज्यायासोनतेकुशलमेनिरेताननु व्याजहारानान्वःप्रजाभक्षिष्टेतिनएतेंऽध्नाःपुंड्राःशबराःपुलिंदा मुतिवाड्युद्वःस्याबहवोभवंति२६ ऋ.ऐ.ब्रा. तसेंच ह्या वेद संस्कार भ्रष्ट क्षत्रियांची जी पुढें संतती झाली ती द्राविडादि म्लेंच्छ होय असें मनुस्पृति अ० २२ यांतहि सांगितले आहे:- “श्लोमलक्ष राजन्या द्वाव्यान्निच्छिविरेवच नटक्ष करणक्षेव खसोद्रविड एवच.”

‡ द्राविडाश्च कलिंदाश्च पुलिंदाश्चाप्युशीनराः । कौलिसर्पामाहिप्रकास्तास्ताःक्षत्रियजातयः ॥
वृषलत्वंपरिगता ब्राह्मणानाम दर्शनात्० (महाभारत अनुशासनपर्व २१०५-६)
अर्धशकानाशिरसोनुंडयित्वाव्यसर्जयत् । यवनानाशिरःसर्वकांबोजानानथैवच ॥ १ ॥
पारदाःमुक्तकेशाश्चपलहवाहमश्रभारिणः । निःस्वाध्यायवशट्काराःकृतारतेनमहात्मना ॥ २ ॥
शकयवनकांबोजाःपारदाः पलहवास्तथा । कौलिसर्पाःसमहिषादावाक्षीलाःसकेरलाः ॥ ३ ॥
सर्वेतेक्षत्रियास्तातधर्मस्तेषानिराकृतः । वसिष्ठवचनाद्राजन्सगरेणमहात्मना ॥ ४ ॥

महाभारत, हरिवंशपर्व ७८०-७८३ विष्णुपुराण अंश ४ अ० ३-१८-२१.

मुलानें आपलें तारुण्य वापास देण्याचें कत्रूल न केल्या कारणानें वापानें त्यास सपरिवार ज्ञातिभ्रष्ट करून अगम्यगामी, मांसाहारी व पशुत्व प्रवृत्तीस अनुसरणारी अशी म्लेंच्छ जात दक्षिणेस होती तेथें घालवून दिला.*

येणेंप्रमाणें मोठमोठे विद्वान् ब्राह्मण व क्षत्रिय यांस अनेक कारणांनीं वेद व ज्ञातिभ्रष्ट असे म्लेंच्छ केले व क्षौरादि विटंत्रनाकरून दक्षिण देशीं हांकून दिले. ते मूळ द्राविड तेलंग, केरल, कांबोज इ० मांसाहारी व अगम्यगामी असे सेमिटिक म्लेंच्छ, तामीळ प्रांतीं व मलवार किनारीं रहात होते, त्यांस जाऊन मिळाले. व त्यांच्या सांसर्गानें मांसाहारी व अगम्यगामी होऊन केवळ द्वेष बुद्धीनें वेदनाशार्थ हिंसासूचक ग्रंथ रचूं लागले. आतां हे द्राविड तेलंगमादि सेमिटिक म्लेंच्छ कोण, कोठील, आर्य लोकांत कसे मिसळले, याचा विचार करितां असें समजतें कीं पूर्वीं पुलस्त व रावण हे आफ्रिकेंतील सेमिटिक म्लेंच्छ ज्यांस पूर्वीं राक्षस ह्मणत, त्यांचे राजे, आफ्रिकेजवळील मादागास्करच्या आसपास लंका नामें विस्तीर्ण राजधानी, जी सांप्रत कालेंकरून बुडून गेली तींत नांदत होते. आफ्रिका, आस्त्रेलिया व दक्षिण हिंदुस्थान ह्मणजे विंध्याद्रि पर्वताचा सर्व दक्षिण भाग हे मुख्य रावणाचे ताव्यांत असून त्यांत सर्व राक्षस ह्म० सेमिटिक म्लेंच्छ लोक राहात. या लोकांचें मूळस्थान आफ्रिका व आस्त्रेलिया, तेथून कांहीं लोक हिंदुस्थानच्या दक्षिणारण्यां येऊन राहिले. हा दक्षिण भाग त्या लोकांतील वाजंत्र्यादि नोकरांच्या खर्चाकडे रावणानें लावून दिला होता. व त्याप्रमाणें वाल्मिकी रामायणांतहि वर्णन आहे. शिवाय आंध्र, तामीळ, तेलंग इ० त्यांच्या, भाषांचा संस्कृत भाषेशीं कांहीं संबंध नाही पण त्या भाषांत त्यांच्या मुळच्या आफ्रिकेंतील झुल्लुभाषेंतील उच्चार, लिपीची सादृश्यता वगैरे दिसून येते. तस्मात् हे द्राविडादि मूळ आफ्रिकस्थ हे स्पष्ट होते.† हे लोक पूर्वीं आर्य लोकांस फार त्रास देत. रावण एवढा शिवलिंग भक्त होता कीं, त्याणें आपल्या सर्व प्रजेस गळ्यांत लिंगें धारण

* यत्वंमेहृदयाज्जातोवयःस्वनप्रयच्छसि । तस्मात्पजा समुच्छेदंनूर्ध्वसोतवयास्यति ॥ ३४७८
संकीर्णाचार भ्रमेषुप्रतिलोमचरेषुच । पिशिताशिषुचात्येषुभुदराजाभविष्यसि ॥ ३४७९
गुरुदारप्रसक्तेपुतिर्यग्यानिगतेषुच । पशुभ्रमिषु पापेषु म्लेंच्छेषुत्वंभविष्यसि ॥ ३४८०

महाभारत आदिपर्व.

† यावरून असें समजूं नये कीं ह्या द्राविडादि भाषा जाणणारे द्राविडादि देशांत असलेले सर्वच म्लेंच्छ. सांप्रत महाराष्ट्र देशांत असलेल्या इस्त्राएल लोकांची भाषा महाराष्ट्र होऊन गेली आहे. तथापि ते इस्त्राएल असून स्वनःच्या धर्मग्रंथाधारें वागतान. तद्वन् कित्येक वेदोक्त धर्मां आर्य लोकांची द्राविडादि भाषा होऊन ते ऋग्वेदादि मूळ खऱ्या वेदोक्त धर्माप्रमाणें 'हिंसा किंवा मांस भक्षण न करणें' हा जो मानवाचा पहिला धर्म तो चालवीत असतील.

करण्यास लाविलीं होती. ही चाल अजून कानडी लोकांत आहेच. ज्याचे गळ्यांत लिंगे नसत त्यांस ते मारीत. यामुळे आर्य लोक कारणपरत्वे दक्षिणेस जात तेव्हां ते गळ्यांत लिंगे धारण करीत. मागे ऋष्यादि आर्य लोक एकांत वासास लहणून या दक्षिण भागांतील दंडकारण्य, त्रिकुटाचल काणकुण, कल्मिस्त इ० अरण्यांत तपश्चर्या करण्यास्तव जात. त्यांस केव्हां केव्हां हे म्लेंच्छ राक्षस त्रास देत असे पुराणांतरींही वर्णन आहे. कालेकरून रावण मेल्यावर या ऋष्यादि आर्य लोकांच्या व गौतम, अगस्ती, परशुराम, राम, पांडव असे आर्य लोक उपदेश, राज्य, वसात, लढाई इ० कारणांनी उत्तरेहून दक्षिणेस उतरले, त्यांच्या चाली, रीति भाति व धर्म ते लोक स्वीकारू लागले. "बीज तसें फल" या न्यायाने ते मुळचे आफ्रिकेतील गोमांसादि अभक्ष्य भक्षक, मनुष्याचे वळी देणारे जंगली लोक अजून आफ्रिकेत मनुष्य पश्वादि वळी देतात. व असे शंभर वळी ज्यांस पूर्वीच्या ग्रीक कवींनी क्यॉटिकास हे नांव दिलें आहे, ते देणारा मेल्यावर देवतारूपी होतो असे मानितात, व हीच जंगली कल्पना ह्या हिंदुस्थानस्थ द्राविडादिकांनी घेऊन शंभर हिंसायज्ञ केले झणजे इंद्र नामें देवतापद प्राप्त होतें असे जेथें तेथें प्रतिपादलेले आहे. अस्तु, अशा ह्या द्राविडादिक आफ्रिकस्थ मांसाहारी व अगम्यगामी सेमिटिक म्लेंच्छांला, वरील विश्वामित्राचे पुत्रादि हांकून लाविलेले आर्य लोक मिळून मांसाहारी होऊन, त्यांनीं शुद्ध द्वेष बुद्धीनें खऱ्या मूळ वेदोक्त धर्माचा नाश व्हावा व आपल्या क्रमास पुष्टि यावी लहणून ऋग्वेदादि संहितेचे कांहीं मंत्र व ब्राह्मण घेऊन त्यांत फेरफार करून तैत्तिरीय नामें यजुर्वेदाचा लहणून एक भाग नूतन रचिला व त्यास लोकांनीं वेद लहणावा लहणून तित्तिर पक्षाची एक कादंबरी रचिली कीं, प्रारंभीं व्यासानें मंदमती मनुष्यांस समजण्यासाठीं वेदाचे ऋग्वेदादि चार भाग करून पैल, वैशंपायन, जैमिनि व सुमंतु ह्या आपल्या चारी शिष्यांस अनुक्रमें दिले. त्यांनीं आपल्या शिष्यांस आपापला वेद शिकविला त्यांत याज्ञवल्कि हा वैशंपायनाचा शिष्य. एकदां वैशंपायनानें कांहीं कारणानें क्रोभायमान होऊन आपण शिकविलेला वेद याज्ञवल्क्याला टाकण्यास सांगितला. त्यावरून याज्ञवल्कि वेद ओकला. तो वैशंपायनाच्या अन्य शिष्यांनीं तित्तिरपक्षी होऊन गिल्लिला. लहणून तो यजुर्वेदाचा तैत्तिरीय भाग जाणावा. पुढें याज्ञवल्क्य दुःखी होऊन सूर्याजवळ वेद शिकला तो यजुर्वेदाचा शुक्रभाग जाणावा*'

* व्यासशिष्यो वैशंपायनो याज्ञवल्क्यादिभ्यः स्वशिष्येभ्यो यजुर्वेदमध्यापयत् । तत्र दैवोक्तेनापि हेतुनाक्रुद्धो वैशंपायनो याज्ञवल्क्यं प्रत्युवाच मदधीतं त्यजेति । सयोग सामर्थ्यान्मूर्तां विद्यां विभ्रायोद्वयाम् । वातानियज्ञं पिगृह्णीतेनेगुरुत्वा अन्यवैशंपायन शिष्यास्तित्तिरयोभूत्वा यजुष्यभक्षयन् । तानित्तिर्यानियज्ञं पिज्ञातानि । ततो दुःखिनो याज्ञवल्क्यः सूर्यमाराध्यान्यानिशुक्रानि यजु-

या कल्पित गोष्ठीवरून शुक्ल व तैत्तिरीय असे दोन प्रकारचे मूळचे खरे यजुर्वेद असा खोटा समज कियेक लोकांचा पडून गेलेला आहे. ज्यास सांप्रत शुक्ल यजुर्वेद असे कांहीं लोक म्हणतात, तोच मूळ ४० अध्यायांचा यजुर्वेद. पूर्वी आंध्र व काण्व म्लेंच्छ राजांच्या कारकीर्दीत द्राविड तैलंगादि म्लेंच्छांनी वरील तित्तिर पक्षाचे गोष्ठीवरून तैत्तिरीय हा यजुर्वेदाचा एक भाग असा लोकांचा समज घालून त्याचा फैलावा केला. हा वेद भाग आंध्रादि म्लेंच्छ लोकांनी केल्यामुळे त्यास कृष्ण ह्य० अनार्य अर्थात म्लेंच्छ वेद असे नांव योग्य आहे. ऋग्वेदादि चारी वेदांच्या रचने विरुद्ध या वेदाची रचना आहे. ऋग्वेदादि चारी वेदांत संहिता ह्य० मंत्र व स्तोत्रे, व ब्राह्मण ह्य० कर्म व प्रयोग असे स्पष्ट भिन्न भिन्न आहेत. परंतु या तैत्तिरीय वेदांत मंत्र, स्तोत्रे, कर्म, अर्थवाद, प्रयोगविधि या सर्वांची एकत्र खिचडी केलेली आहे; शिवाय कौलोपनिषत्; तैत्तिरीय ब्राह्मण, आरण्यक व उपनिषत्; व यूपलक्षण, छागलक्षण, प्रतिज्ञा, अनुवाकसंख्या, चरणव्यूह, श्राद्धकल्प, शूलविकानि, पार्शद, ऋग्यजूषी, इष्टकापूरण, प्रवराध्याय, उक्थशास्त्र, ऋतुसंख्या, निगम, यज्ञ पार्श्व, होत्रक, प्रसवोत्थान, कूर्मलक्षण, अर्शा १८ पारिशिष्टे; इ० या वेदाचे जे ग्रंथ भाग आहेत त्या सर्वांची शुद्ध अर्वाचीन भाषा आहे याजवरून तो वेद प्रथम दर्शनी ऋग्वेदादि मूळ चारी वेदांहून भिन्न असा कोणी नूतन खोटा केलेला आहे हे स्पष्ट होते. व त्याप्रमाणे “शुक्लानियजूषिशुद्धानियद्वाब्राह्मणेनामिश्रितमंत्रात्मकानि” ह्य० “शुक्ल यजुर्वेदांत इतर वेदांप्रमाणे मंत्र व कर्म हे भाग भिन्न भिन्न असल्यामुळे तो शुद्ध खरा वेद. परंतु तैत्तिरीय म्हणून जो दुसरा भाग मानिला आहे त्यांत स्तोत्राकर्मांची खिचडी असल्यामुळे तो अशुद्ध खोटा वेद होय” असे वेदांगनामै एक पूर्वी वेद भाष्यकार झाला तोहि म्हणतो. मंत्र ईश्वर स्तुतिपर असून तेच पाठ करावे; कर्म

विप्राप्तवान् ॥ या प्रमाणे या नूतन वेदारंभां कथा लिहिली आहे. वैशंपायनाला राग येण्याचीं पुराणांतरीं अनेक भिन्न भिन्न कारणे सांपडतात. आपल्या वहिणीचे एक मूल पाय पडून गेले. ती ब्रह्म हत्या जडलेली नाहींशी होण्यासाठीं प्रायश्चित्ताच्या क्रिया आपल्या तफें करण्यास वैशंपायनानें आपल्या शिष्यांस सांगितले. तेव्हा हे निर्बल निस्तेज तुझे शिष्य आहेत, मी एकटाच प्रायश्चिन क्रिया करीन असें याज्ञवल्क्यानें म्हणून इतर शिष्यांचा अपमान केला हे कारण वायु व विष्णु पुराणांत सांपडते. परंतु भारतादि इतिहास ग्रंथांत “ब्रह्म निष्ठाच्या आशीर्वाद अक्षता घेतल्यानें पुत्रोत्पत्ति होते म्हणून जनक राजाच्या विनंतिवरून वैशंपायनानें याज्ञवल्क्यास जनकाचे घरीं पाठविले. जनक घरीं नसल्यामुळे अक्षता पलंगावर टांकिल्या. तीं पलंगास सुवर्ण अंकूर फुटले. राजानें घरीं येऊन सुवर्ण अंकूर पाहून सद्ब्रतीत होऊन पुनः वैशंपायनाकडे पूर्ववत् विनंति केली. तेव्हा मुखनें याज्ञवल्क्याला पुनरपि जनकाचे घरीं जाण्यास सांगितले ते त्याणें ऐकिले नाहीं म्हणून त्यास राग आला” असें आहे. शिवाय चमत्कारिक व असंभाव्य अशा दंतकथा अनेक भिन्न भिन्न आहेत, त्या सर्वांचा महाभारता एवढा ग्रंथ होणारा आहे !

ईश्वर स्तुतिपर नसून तें पाठ करणें हा अशुद्ध वेडेपणा अशी जेव्हां निर्भत्सना चहूंकडून झाली तेव्हां हे द्राविडादिक व पुढे इजिप्ट मधून बावरीचे ज्यू वगैरे लोक एथें कोकणांत येऊन ब्राह्मणी धर्माचरण स्वीकारून चितपावन नामानें आपल्या पेशवाईचे वेळीं महशूर झाले ते, या उभय म्लेंच्छ कुलोत्पन्नांनीं हिरण्यकेशी, बौधायनी, भाग्यस्तंबी, चरक आगमादिशाखाकरून त्यांत “मंत्र ब्राह्मणयोर्वेदनाम-धये ह्य० स्तुति व कर्म हीं दोनी मिळून वेद” असें खोटे लिहून ठेविलें. व वरील नूतन १८ परिशिष्टांत “अष्टादशसहस्राणिमंत्रब्राह्मणयोःसह । यजूंषियत्रपठयंतं सयजुर्वेद उच्यते ॥ यजुर्वेदांत १८००० स्तोत्रे व कर्म आहेत तीं सर्व पाठ करावीं ” असें लिहून ठेविलें. आतां हीं जीं थठरा हजार स्तोत्रे कर्म सांगितलीं, त्यांत स्तोत्रे अमूक अमक्या तऱ्हेचीं; व कर्म अमूक अमक्या प्रकारचीं असा कांहींच उल्लेख नसून तीं ओळखण्याचीं कांहींच चिन्हे ठेविलीं नाहींत. मंत्राला कर्म, कर्मांला मंत्र याप्रमाणें ज्याला जसें शिकविलें असेल तसें तो ह्मणतो. ज्याला एक भटोवा मंत्र ह्मणतो त्यालाच दुसरा भटोवा कर्म ह्मणतो. याप्रमाणें या वेदभागांत सर्व भिसमिह्यार आहे. पहा मूळ खरा वेद ज्यास सांप्रत ऋग् यजुर्वेद ही संज्ञा आहे त्याची मंत्र संख्या १,९०० गणली असून ऋक् व साम वेदांप्रमाणें उपलब्ध असून प्रसिद्धहि आहे. तशी या तैत्थीय म्लेंच्छ वेदाची मंत्रसंख्या गणिली नसून त्यांत मंत्र कर्मांती जी खिचडी आहे तीहि सर्व उपलब्ध नाहीं व सांप्रत ती खिचडी थोडी थोडी छापून बाहेर पडत आहे. दुसरा एक विलक्षणिक प्रकार या म्लेंच्छ वेदांत आढळतो तो हा कीं, “ऋग्वेदेनहोताकरोति,” “यजुर्वेदेनाध्वर्युः,” “सामवेदेनोद्गाता,” “अथर्ववेदेन (किंवा सर्व वेदैर्) ब्रह्मा” याप्रमाणें होता, अध्वर्यु, उद्गाता व ब्रह्मा असे ऋग्वेदादि अनुक्रमें प्रत्येक वेदाचा एकेक असे ४ पुरोहित यज्ञांत असावे, व त्यांणीं आपापल्या वेदोक्त मंत्रोच्चाराने विधि करावे, असा वेदोक्त विधि आहे व त्याप्रमाणें पूर्वीं हरिश्चंद्र राजानें यज्ञ केले, त्यांत विश्वामित्र, जमदग्नि, अगस्ति व वसिष्ठ हे व तसेंच धर्मराजानें राजसूयादि यज्ञ केले त्यांत याज्ञवल्क्य, वसिष्ठ, ब्रह्मदेव व व्यास हे अनुक्रमें ऋग्वेदादि चारीवेदांचे चार पुरोहित होते. तर अशा भिन्न भिन्न वेदांचे भिन्न भिन्न पुरोहित असल्यानें आपला मद्य मांस सेवन व यजमान पत्नि गमन करण्याचा हेतु साध्य होणें कठीण ह्मणून ह्या म्लेंच्छ कुलोत्पन्न भटोवांनीं होत्रादि सर्व पुरोहितांचे मंत्रोच्चाराने विधि या नूतन एकाच वेदांत सर्व सामील करून चरकादि स्वतंत्र पुरोहित केले. पुराणांतरीं मोठ मोठ्या राजे लोकांनीं यज्ञ केल्याचें वर्णन आहे त्यांत यजुर्वेदाचा हटला ह्मणजे अध्वर्यु हाच पुरोहित;

चरक नांवाच्या पुरोहिताचा कोठेंच उल्लेख नाही. वरील तित्तिर पक्षाच्या गोष्टीवरून वैशंपायन हा तै० वेदी होता हे स्पष्ट होते. जन्मेजयाने जे दोन यज्ञ केले, त्यांत तर शुक्र यजुर्वेदाचाच (अध्वर्यु) पुरोहित होता अशी विष्णु व वायु पुराणांत कथा आहे. आतां हा तै० वेद असून त्याचे चरकादि पुरोहित यज्ञांत असण्याचा जर विधि असता तर जनमेजयाने आपला गुरु, ज्याचे मुखाने सर्व भारत ऐकिले असा जो वैशंपायन, त्याच्या मताप्रमाणे यज्ञ करून त्यास शुक्र यजुर्वेदी अध्वर्यु वदल तै० वेदी चरकाचार्य नेमिला असता. अस्तु. अशा अनेक गोष्टींवरून हा तै० वेद कोणी नूतन केला आहे हे सिद्ध होते, ते कोठवर लिहावे ! या नूतन तै० वेदांत मूळ वेद निषिद्ध तर काय पण साधारण ज्ञानी मनुष्यास अग्राह्य क्रिया ग्राह्य केल्या आहेत. यजुर्वेदाच्या पहिल्या १८ अध्यायांतील दर्श पूर्ण मास, सोमयज्ञ, अग्निचयन अशा विषयांची जी संहिता शतपथ ब्राह्मणाच्या पहिल्या ९ कांडांत, उघड केली आहे, ती; व अश्वमेध, पितृमेध, पुरुषमेध, सर्वमेध यां संबंधी २२-३६ व ४० यां अध्यायांतील संहिता व कांहीं ऋग्वेदोक्त संहिता घेऊन हा तै० वेद वनावून त्याचे खोटे अर्थ भ्रष्टांनी केले (उदाहरणे पुढे दिली आहेत.) व त्या संबंधाचे तैत्तिरीय ब्राह्मण, तैत्तिरीय आरण्यक, यथादि वरील १८ परिशिष्टे, तैत्तिरीय, कौल अशीं उपनिषदे, आपस्तंब, हिरण्यकेशी, आगम अशीं सूत्रे रचून त्यांत यज्ञाच्या संबंधाने गाई, बोकड, कोंबड्या, बेडूक, मासे असे भूचर, जलचर व गगनचर प्राणी शस्त्र न लावितां गळा दाभून श्वास कोंडून, वळवळवून क्रूरपणे मारावे, व त्यांचे मांस पुरुष सूक्त मंत्राने प्रोक्षून (पाणी शिंपडून) खावे; व अनेक भ्रष्टांचे, रूपाचे व जातीचे मनुष्यादि प्राणी होमावे, मद्य प्यावे; यज्ञमान पत्नि भोगाव्या; पितृ मेधाच्या संबंधाने ब्राह्मणादि द्विज मारावे, श्राद्धाच्या संबंधाने भूचर, जलचर, गगनचर अशीं तीन जातींचीं मांसें पुरुषसूक्त मंत्राने प्रोक्षून खावीं; अशा वेद निषिद्ध पशु क्रिया ग्राह्य केलेल्या आहेत. त्या कोठवर लिहाव्या ! पहा गाई व ब्राह्मण हे ऐहिक व पारलौकिक सुख देणारे ह्मणून त्यांला आत्मां आर्य लोकांत पूज्य मानिले आहे; तर अशा गाई ब्राह्मणांचा ज्हास ज्या ग्रंथांत केला आहे तो ग्रंथ आर्य व त्यांतहि वेद असे कोणी विचारी मानव ह्मणेल काय ? सुधारणेच्या कळसास पांचलेले, न्याय ज्योतिष शिल्प इ० शास्त्र कलांत प्रवीण, दया धर्माने वागणारे असे मूळचे आर्य लोक हिंसक नसून त्याणीं हा हिंसा सूचक, पशु क्रिया दर्शक ग्रंथ केला नाही—कोणी तरी अनार्य म्लेंच्छ लोकांनी नूतन रचिलेला असला पाहिजे, असे म्याक्स मूलर, म्युर सारख्या विचारी शोधक यवनांनींहि उद्गार काढिले आहेत. तात्पर्य हा तै० वेद म्लेंच्छ वगैरे नीच, निंद्य, वेदभ्रष्ट लोकांनी नूतन रचिलेला आहे हे स्पष्ट होते.

आतां हा ग्रंथ द्राविड तैलंगादिक म्लेंच्छांनींच वनाविला आहे असें त्याच ग्रंथावरून सिद्ध होते. तै० आरण्यक नामें त्या ग्रंथाचा एक भाग आहे. त्यांत शाखाभेद असावा, तो नसून केवळ अमूक अनुवाक द्राविडांनीं, अमूक आंध्रांनीं अमूक कर्णाटकांनीं, व अमूक तैलंगादिकांनीं असा देशभेद लिहिलेला आहे* याजवरून द्राविडादिकांनींच तो म्लेंच्छ वेद आपणासाठीं वेद निषिद्ध असा रचिला आहे, हे स्पष्ट होते. आतां हे द्राविडादि तैलंग, म्लेंच्छ असल्या बदल ऋग्वेदाच्या ऐतरेय ब्राह्मणांतील हरिश्चंद्र आख्यानांत, मनु स्मृतींत, विष्णु व वायु पुराणांत; व भारतांत स्पष्ट लेख आहेत.—ते वर दिलेच आहेत. तात्पर्य अशा ह्या निंद्य ग्रंथास तै० वेद न ह्मणतां चितपावन, आंध्र, द्राविड, तैलंग अशा म्लेंच्छ ब्राह्मणांप्रमाणें कृष्ण वेद ह्मणजे अनार्य वेद, अर्थात म्लेंच्छ वेद ह्मणावें व त्याप्रमाणें त्या ग्रंथास सायनाचार्य सारख्या पूर्वीच्या वेद भाष्य कर्त्यांनीं व जैनांनीं हि अनार्य ह्म० म्लेंच्छ वेद असें ह्मटले आहे. †

* अस्याःशाखाभेदेनअनुवाकसंख्याभेदोवर्तते । तत्रद्राविडैरस्याश्वतुःषष्टिसंख्याकानुवाकाःपठंते । आंध्रैरस्याअशीत्यनुवाकाः । कर्णाटकैश्चतुःसप्तत्यनुवाकाः । अन्यैरेकोननवत्यनुवाकाःपरिपठंते । ह्य० या तैत्तिर्याचे ६४ अनुवाक, द्राविडांचे; ८० आंध्रांचे; ७४ कर्णाटकांचे; व ८२ इतरांचे.

† विशारण्यश्रीपादैर्याख्यातत्वेनाध्वर्यवंकचिद्धौत्रंकचिदित्यव्यवस्थयाबुद्धिमालिन्यहेतुत्वात्तद्वजुः कृष्णमर्थिते. बुद्धिमालिन्यात्कृष्णानि ज्ञातानि. (रा. सं. ग.)

पूर्वी त्रेतायुगीं पर्वतक नामें ब्रह्मकुलोत्पन्न विद्वान्, परंतु म्लेंच्छ सांसर्गानें भ्रष्ट असा मरुत राजाकडे गेला. त्यानें त्यास स्वर्ग प्राप्तीचा मार्ग विचारिला; तेव्हां यज्ञांत बळी देणें किंवा जाणें हा स्वर्ग मार्ग असें तो सांगत आहे इतक्यांत तेथें नारद आला. तो पर्वतकाचा गुरुबंधु राजास ह्मणतो कीं, हा पर्वतक ब्राह्मण असून म्लेंच्छांच्या संगतीनें भ्रष्ट होऊन स्वमत पुष्टीकरणार्थ देशोदेशीं अनाचाराची प्रवृत्ति करीत आहे. याचा वाप खिरकदम, तो अविचंद्रराजाचा उपाध्या—त्याजकडे राजपुत्र वसु, हा पर्वतक, व मी असे विद्याभ्यास करूं; गुरूनें आमच्या ज्ञानाची परीक्षा पहाण्यासाठीं आम्हांकडे एकेक उडदांच्यापिठाचा कोंवडा करून दिला आणि जेथें कोंणी पहाणारा नाही तेथें त्याचा गळा मोडून आणा असें सांगितलें. हा व राजपुत्र आमं दोंघे एक मोडकें घर होतें त्याच्या तळघरांत जाऊन तेथें कोंणी पहाणारा नाही असें समजून तो कोंवडा मोडून गुरूजवळ आले. तेव्हां त्यांचे भ्रष्टेवद्दल गुरूची खात्री झाली. इकडे मी एका पर्वताचे गुरूनें गेलों तेथें मी स्वतः पहाणारा आहे ह्मणून आपले डोळे झाकून तो मोडणार—इतक्यांत सर्वज्ञ, सर्वव्यापक परमात्मा पहाणारा आहे अशा विचारानें ज्ञाचा तसा कोंवडा गुरूजवळ आणून दिला. गुरूनें माझी प्रशंसा केली व आपल्या मुलांस विद्या शिकविली तीं राखित तूच भोतण्या प्रमाणें जाली ह्मणून राजास व गुरूस आपापल्या पुत्राविषयीं पश्चाताप होऊन त्यांनीं मुनि दीक्षा घेतली; पुढें त्यांचे हे मुलगे राजा व उपाध्या झाले. मग काय पहाणार! हा पर्वतक आपल्या मतपुष्टीकरणार्थ स्वोष्टि ग्रंथ रचून यज्ञानिमित्त मद्यमांस सेवन करी. एके दिवशीं “अज” ह्मणजे वीकड—तो होमारा अशा अर्थानें हा विद्याभ्यास वेद शिकवित होता. तो तेथें मीं गेलों आणि ह्मटलें कीं तुझा वाप जो आमचा गुरु त्याणें आम्हांस “अज” ह्मणजे

एणेंप्रमाणें तैत्तिरीय नामक खोटा म्लेंच्छ वेद भ्रष्ट म्लेंच्छ झालेल्या आर्य-लोकांनीं प्रारंभीं आर्यस्थानांत आलेल्या द्राविडादि सेमिटिकांच्या सांसर्गानें रचिल्या. व ह्यासंबंधानें आंध्र व काण्व राजांच्या कारकीर्दींत (म.पु.अ. २७२-७३) मूळ यजुर्वेद ज्यास सांप्रत शुः ही संज्ञा पडली आहे, त्याच्या संहितेचीं सयार्थाविरुद्ध खोटीं भाष्यें केलीं व ब्राह्मणांतहि हिंसा सूचक क्षेपकें घालून वराच गडबडगुंडा करून टांकिला. पुढें सेमिटिक ल० बार्बरीचे ज्यू (चितपावन विनोद ग्रंथांत सविस्तर वर्णन आहे.) वगैरे म्लेंच्छ, ज्यांस सांप्रत चितपावन कऱ्हाडे ही संज्ञा आहे, ते इजिप्त देशांतून एथें आले आणि ब्राह्मण लोक सर्वांत पूज्य असून सुखी आहेत असें पाहून त्यांणींहि ब्राह्मणी आचार व धर्म स्वीकारून आपल्या द्राविडादि सेमिटिक म्लेंच्छ वंशुंनीं केलेल्या जो तै० वेद तोच बहुतेकांनीं घेतला, व त्या द्राविडादिकां प्रमाणें नवे ग्रंथ रचण्याचा, व मूळ धर्म ग्रंथांत नवीं क्षेपकें घुसविण्याचा क्रम चालू केला. हे लोक गांवोंगांवां जाऊन ब्राह्मणाचे घरीं फुकट चाकरीस राहिले. कालें-करून कर्मधर्म संयोगानें त्यांच्या पैकीं एकास पेशवाईचें काम मिळालें. ह्या भरभराटींत शाहूराजा मेल्या. त्याची बायको राज्य प्राप्तीच्या कामांत प्रतिकूल होईल म्हणून पेशव्यानें “सती जाण्याचें” नवे ग्रंथ रचून त्या संबंधानें पुष्टीकर-

न उगवणारें तीन वर्षांचें साऱ्जीचें भान, त्याच्या पिष्टानें यजन करावें असा अर्थ सांगितला व निघंटू कोशांतहि तसाच अर्थ आहे असें असून तूं भलताच अर्थ करून लोकांस अनाचारी करितोस हें मोठें पाप होय. त्याजवरून “वसु राजा आपला गुरुवंशु-तो सांगेल तें प्रमाण, मीं ह्मणतो तें खोटें झालें तर जीभ काढून देईन” असा त्याणें पण करून वसु राजास एकांतीं भेटून आपल्या मताप्रमाणें बोलण्याची त्याची भाक घेतली. एकेदिवशीं पूर्ण राजसभा भरली आहे असें पाहून त्याला आह्मी तो अर्थ विचारिला. परंतु, एकांती पर्वतकास भाक दिल्याप्रमाणें “अज” ह्मणजे बोकड तो होमावा असा खोटा अर्थ सांगितल्यावरून प्रत्यक्ष देवता प्रकट होऊन त्या राजास सिंहासनावर आपटून ठार मारिला;—इकडे सर्व प्रजेनें या पर्वतकाची दिंड काढून त्यास गांवाबाहेर हाकून दिला. तो महाकाल असुरास भेटला. हा असुर एका राजकन्येच्या स्वयंवराच्या संबन्धानें सगर राजाचा सूड उगविण्यासाठीं या पर्वतकास बरोबर घेऊन सगर राजास यज्ञाच्या निमित्तानें हिंसादि अर्घ्य करण्यास प्रवर्तवूं लागला. हजारों हिंसा करून शेवटीं सगरानें आपल्या पुत्रास गादीवर बसविला व पुत्राकडून यज्ञ करवून त्यांत आपण पत्नीसह बळी गेला, (तो नरकी पडला अशी पुराणांतरीं कथा आहे.) याप्रमाणें हिंसा यज्ञाची प्रवृत्ति म्लेंच्छ संगतीनें या पर्वतकानें चालू केली. व तत्संबंधानें हिंसा सूचक तैत्तिरीय वेद वगैरे ग्रंथ केले. ते केवळ म्लेंच्छ ग्रंथ होत.” अशी गोष्ट मरुत राजास सांगितल्यावर राजानें त्या पर्वतकास बंदीत घालून मेध्यपशु जो साळीचें भान, त्याच्या पिष्टाच्या व भाताच्या हवनें करून शेंकडो यज्ञ केले. (ही कथा ऐनरेय ब्राह्मणांत व पुराणांतरींहि सांसिद्ध आहे) हेमाद्री रामायण.

† यज्ञाकर्ण, महाकाल, महासुर असे असुर ह्म. म्लेंच्छ, ब्राह्मण रूप घेऊन ब्राह्मणांला मारीत व अन्वर्षी प्रवर्तवीत अशा पुराणेनिहासांतरींहि अनेक कथा आहेत.

णार्थ जुन्या पुराणादि ग्रंथांत “दशरथ पंडू रावण अशा राजांच्या स्त्रिया सती गेल्या कारणानें स्वर्गा गेल्या” अशीं क्षेपकें मिसळून ते मतलबी ग्रंथ भटोवांकडून वाचवून दाखवून तिला सती घालविली व राज्य वळकाविलें. तेव्हां या लोकांचे वर्चस्व होऊन त्यांनीं “आपणच काय ते मुख्य ब्राह्मण; गौड, गुर्जर, महाराष्ट्र इत्यादि ब्राह्मणांचीं आपले पासून उत्पत्ति; आपल्या चित्तपावनांची निंदा करणाऱ्यांचा कुलक्षय होईल;” मांस भक्षणादि नीच कर्मांमुळे आर्य लोकांत उपाहास न होतां मोठेपणा काईम राहावा ह्मणून हे चित्तपावन किती भ्रष्ट असले तरीं पूज्य; प्रोक्षण करून किंवा देवां पितरांस अर्पून मांस खाल्लें तर दोष नाहीं; अशीं नूतन कल्पित क्षेपकें मनु, पराशर अशा कांहीं स्मृतींत घुसविलीं. व मद्यमांस सेवन व परस्त्री गमन करण्याच्या व दक्षिणा ह्मणजे वैसे मिळण्याच्या संबंधाचे योनि तंत्र, लिंग तंत्र, सुंदरी तंत्र अशीं शेंकडो तंत्रे; भर्मसिंधु; निर्णयसिंधु; श्राद्धकल्प; शूद्रकमलाकर; हेमाद्री; नारायणभट्टी, गांगाभट्टी, अशा दारूच्या भट्ट्यां प्रमाणें शेंकडो भट्ट्या;* असे असंख्य वेद निषिद्ध ग्रंथ रचिले. अस्तु एणेंप्रमाणें वरील द्राविडादि सेमिटिक म्लेंच्छ लोक आर्य धर्मांत मिसळून आर्यलोकांत हिंसादि नीच कर्मे चालू केलीं. तस्मात् पुढें या ग्रंथांत जेथें जेथें म्लें० कु० भटोवा असे शब्द येतील तेथें त्यांचा अर्थ आफ्रिकेंतून आलेले द्राविडादि सेमिटिक म्लेंच्छ कुलोत्पन्न असे समजावें.

अशा ह्या म्लें० कु० भटोवांनीं यज्ञ ह्म० हवनाच्या संबंधानें वेदोक्त धर्मांत घोंटाळा करून टांकिला आहे. यज्ञाच्या योगानें स्वर्ग ह्म० सुख मिळतें हाच मुख्य वेदार्थ आहे.† ब्रह्मांडांत संचार करणारा वायु हा जीवांचा हेतु आहे. तस्मात् तो ब्रह्मांड वायु शुद्ध ठेविला पाहिजे. तर हा ब्रह्मांड वायु शुद्ध करण्याकरितां यज्ञकुंडी तूप, चंदन, केशर अशा शुद्ध, सुगंध द्रव्यांचें नियमितपणें दहन केल्यामुळे ब्रह्मांड वायूतील दुर्गंधाचा नाश होतो—तेणेंकरून आरोग्य उत्पन्न होतें. आरोग्यतेंच‡ स्वर्ग ह्म० सुख,—पुण्य; पूर्वी आर्शा आर्य लोकांचा सामाजिक नियम होता कीं, प्रत्येक मनुष्यानें प्रातःकाळीं व संध्याकाळीं स्नान करून सुगंध द्रव्यांच्या बारा बारा आहुति दाव्या. आतां रात्रींतील मलमूत्र वगैरे दुर्गंधाचा सकाळच्या हवनानें; व दिवसांतिल दुर्गंधाचा संध्याकाळच्या हवनानें परिहार होत असे. तसेंच अमावास्या व पौर्णिमा अशा दिवशीं या सर्व आर्य खंडांत मोठमोठे यज्ञ होम होत असत, व अशा

* ह्या भट्ट्या श्राद्धाच्या वगैरे संबंधानें मनुष्य मेला तरीं त्याच्या पाठीस लागतात. विचाऱ्या दारूच्या भट्ट्या फक्त जिवंतचण्यां त्रास देतात !

† ॥ स्वर्ग कामोऽयजेत । सुख काम इतिशेषः ॥ अशा यजुर्वेदोक्ति आहे.

‡ ॥ देह आरोग्य चालने । भाग्य नाहीं त्यापरने ॥ अशा तुकारामोक्ति आहे.

हवनांनी वायु शुद्ध होऊन वायूशीं जलवृष्टीचा निकट संबंध असल्यामुळे पर्जन्यवृष्टि चांगली होऊन सर्व प्रकारे चराचरांस आवादानी व सुख होतें. शुद्धवायु, शुद्धजल, व शुद्ध अन्न यां वांचून काल्पकत्रुद्धि व शरीर आरोग्यता व दृढता होत नाही. होम हवनांनी विशेष उष्णता उत्पन्न होऊन वायु शुद्ध होत असल्यामुळे सुवृष्टि होते, व तेणेंकरून सर्वप्रकारे आवादानी होऊन शरीर निरोगी व बुद्धि विशेष होते ह्मणजे सुख प्राप्त होतें.* तात्पर्य—मनुष्यास खाणें पिणें, देह आरोग्यता, बुद्धि हीं सदासर्वदा मिळून त्याणें निर्विघ्नपणें ईश्वराची स्तुति करावी असा यज्ञोद्देश आहे, तो सोडून ग्ले० कु० भटोवांनीं ब्रह्मा, इंद्र, वरुण अशा प्रत्यक्ष देवता असून स्वर्ग हें त्यांचें स्थान—तें आकाशांत आहे—तेथें मृत्यु नाही—अमृतपान मिळतें—तर असा हा लोक—शस्त्र न लावितां भ्रमरडंजुनें गळे दामून किंवा भंडावर मुष्टिप्रहार करून बोकड मारिले, व त्यांचें मांस यज्ञाग्नीवर तुपांत शिजवून खाल्लें—दारू प्याली—अवाच्य चेष्टा करून यजमानपत्नि भोगिली—दक्षणा पुष्कळसी दिली ह्मणजे त्या मारिलेल्या बोकडास व त्या पत्निसह यजमानास तो स्वर्ग लोक प्राप्त होतो असें, श्रुति मंत्रांचा वगैरे खोटा अर्थ करून भ्रष्ट क्रूराचाराचें ढोंग माजविलें.

देशकालाच्या मानानें शब्दार्थ पालटतात: पहा पूर्वी आचार्य, ब्राह्मण, ह्म० विद्वान्, सद्धर्मी पुरुष—आतां या शब्दांचा अर्थ सांप्रत स्वयंपाकी, धोत्रें धुणारा असा लोक समजतात ह्मणून त्यांचा तसा अर्थ कोणी विद्वान् ग्राह्य करील काय? नाही. तद्वत् पशु ह्म० उत्पन्न मात्र पदार्थ असून यज्ञांतील इतर सुगंध हवनार्ह पदार्थांत देवसाळीचें भात हा एक मुख्य हवनार्ह पशु ह्मणजे पदार्थ व त्या भाताच्या तुष, पिष्ट, कण्या अशा भिन्नभिन्न भागांस वपा, मांस, अस्थि अशीं पारिभाषक नावें ब्राह्मणांत स्पष्ट केलीं आहेत. परंतु हे भटोवा पशु ह्म० बोकड; वपा ह्म० त्याची चामडी; आलभन (स्पर्श) ह्म० हनन; असा विपरीत अर्थ करितात. तसेंच “पलांडुं विड्वराहंचच्छत्राकं ग्रामकुक्कुटं । लशुनंगृजनंचैवग्ध्वाचांद्रायणमाचरेत्” या मनुक्त श्लोकांतील विड्वराह ह्म० गौराड व ग्रामकुक्कुट ह्मणजे कोत्रीचा कांदा असा सत्यार्थ सोडून ग्राम कुक्कुटाचा कोंबडा; व विड्वराहाचा डुकर; असा विपरीत अर्थ मागे पुढें संदर्प न पहातां हे भटोवा करितात; मनूनें या श्लोकांत कांदे, लसूण, अळंबे, अशा मलीन पदार्थांनीं वाढणाऱ्या वनस्पति भक्षिल्यानें बुद्धिभ्रंश वगैरे होत असल्याकारणानें ब्राह्मणांनीं भक्षू नये असें सांगितलें आहे. तर

* होमाच्या प्रयोगांशीं वेदोक्त मंत्रांचा कांहीं संबंध नाही. होम प्रसंगीं जो वेद मंत्रोच्चार होतो, तो कर्माच्या उद्देशानें होत नाही. “कामामध्यें काम, भजा तुह्मी राम” या तुकारामोक्ती प्रमाणें होमाचें काम हस्तानें चाललें असून तोंडानें परमेश्वराची स्तुति चालावी.

ह्या वनस्पतीच्या मालिकेत भलताच अर्थ करून कोंबडा, डुकर, यां पशूंची योजना करणें हें केवढें मूर्खत्व! बृहद्योनि ह्य० सर्व जगन्मात्र उत्पन्न कर्ता, सर्व व्यापक विष्णु; कारण बृहत् ह्य० मोठें, योनि ह्य० उत्पत्तिस्थान ह्य० ज्यापासून हें सर्व जग झालें त्याचें नांव बृहद्योनि ह्य० जगन्नाथ, विष्णु; त्या विष्णूची पूजा करावी. असा सत्यार्थ सोडून म्लें० कु० भटोवानीं बृहद्योनि ह्य० मानव योनि असा अमंगळ अर्थ करून, ती x पूजून भोगण्याची प्रवृत्ति भोळ्या लोकांत चालू केली! गणपति ह्य० मनुष्य पश्चादिगण,—वर्ग यांचा पति—स्वामी, तो गणपति—ईश्वर; हा सत्यार्थ सोडून ऋत्विजादि पुरोहितास व अश्वास गणपति मानून “गभ” चा “भग” विपर्यास करून त्या भग शब्दाचा “ऐश्वर्य” असाहि अर्थ सोडून भग ह्य० योनि मानणें, व तीहि x कोणत्या स्त्रीची—तर ज्या यज्ञकर्त्या यजमानापासून मद्य मांस पोटभर; दक्षणा पुष्कळशी; धोत्रजोडे, शालजोड्या पाहिजे तशा इ० मिळते, अशा यजमान पत्नीची वरें! अशा मतलबी अमंगळ अर्थाविषयीं थोडीं उदाहरणें देतोः—

। अग्नीषोमाभ्यांजुष्टंनियुनज्मि०।(यजुर्वेद) ह्य० हे सृष्टि कर्त्या तेजःपुंज्य ईश्वरा, उत्पन्न मात्र पदार्थांच्या योग्य योजनेनें अर्थांत न्यायानें वागून आपली प्राप्ति इच्छितो—असा हा सत्यार्थ सोडून “जुष्टं अभिरुचितं पशुंछागं कुशकृतयारड्वानागपाशं कृत्वाशृंगयोरंतराले निबध्नामि (भाष्य) द्विगुणरक्षणापशुबंधनार्थारड्जुःनयाकौश्यादर्भमध्या पाशं कृत्वा अंतर्गशृंगयोरंतरालेषशुबंधनाति (सूत्र) पशुं गले पाशं प्रतिमुंचति (सूत्र) ह्य० आपल्याला आवडणाऱ्या बोकडाचें सर्वांग दर्भ रड्जूनें बांधून त्या दर्भ रड्जुंचा फांस त्याच्या गळ्यास लावून त्याला मारावा” असा विपरीत अर्थ केला आहे. तसेंच । वपामुत्खिदतां० । तस्यैव मांसस्य प्रकल्प्य० । (यजुर्वेद) अर्थ “येतुषाःसात्वक्” “यसिष्टं किक्रसास्तन्मांसं” ह्य० “साळीच्या भाताचें तुष ती वपा, व तांदूळ वांटून केलेला पिष्ट पिंड तें मांस” याप्रमाणें हवनार्ह पशु जो साळीचें भात त्यांचे तुष काढून तांदूळ करावे, व त्या तांदूळाचें पाठ किंवा भात करावा आणि त्या तुषानें, भातानें किंवा पिष्टानें यजन करावे अशा ऋग्वेद ऐ० ब्रा०, व यजुर्वेद श० ब्रा० यांत स्पष्ट केलेल्या सत्यार्थाकडे डोळे झांक करून मतलबांधांनीं वपा ह्य० बोकडाचें चामडें व मांस ह्य० त्या बोकडांच्या—जिह्वा, काळीज, गुद, स्कंध स्तन मांसल भाग अशा गरिरावयवांनील मांस असा भलताच अर्थ केला आहे. तसेंच । यज्ञार्थे पशवः सृष्टः०। (यजुर्वेद) अर्थ—यज्ञ ह्य० विष्णु, व पशु ह्य० उत्पन्न मात्र सृष्ट पदार्थ; हे सृष्ट पदार्थ ईश्वरी ज्ञान प्राप्त्यर्थ योजिले आहेत. मनुष्यानें इतर सृष्ट पदार्थांचा न्यायानें विनियोग करावा

अर्थात सर्वाभूतीं सम असून यथान्याय दुष्टांस शासन करणें, भुकेल्यांस अन्नदान व अज्ञानांस विद्यादान देणें, धर्मशाळा बांधणें असे मार्ग ईश्वर प्राप्तीचे—ते या सृष्ट पदार्थांच्या योगानें साध्य करावे असा हा सत्यार्थ सोडून यज्ञ ह्य० होम, पशु ह्य० बोकड; व अशा बोकडांस दर्भरड्जूनें गळे दाभून मारावें व त्यांचें मांस शामित्र अग्नीवर तुरांत शिजवून गट्ट करावें ह्मणून हे बोकड उत्पन्न केले आहेत असा विपरीतार्थ केला आहे. तसेंच लहान मुलांस अन्न प्राशन संस्कार आहे त्यांत । षष्ठे मास्यस्यन्न प्राशनं । आजमन्नाद्यकामः । ह्य० सहाव्या महिन्यांत आज ह्य० तीन वर्षांच्या जुन्या साळीच्या तांदुळांच्या पकानानें अन्न संस्कार करावा अशा सत्यार्थाकडे डोळे झांकून, अज ह्य० बोकड त्यांचें मांस मुलांस द्यावें असा विपरीतार्थ भ्रष्टांनीं केला आहे. परंतु मुखांस इतकें तारतम्य ज्ञान नाही कीं, सहा महिन्याच्या अर्भकांस मांस खातां येत नसून पचन होणारें नव्हे. तसेंच । वायव्यश्वेतमालभेत । ह्य० तुषरहीत सफेत तांदुळाच्या पिष्टानें किंवा भातानें वायु शुध्यर्थ हवन करावें असा सत्यार्थ सोडून श्वेत ह्य० शुभ्र बोकड गळा दाभून होमाग्नीवर उकडून खावा ह्मणजे वायु लोक मिळतो असा शुद्ध पशुक्रिया दर्शक अर्थ भ्रष्टांनीं केलेला आहे. अस्तु. असे हे बोकड मारून खाण्याचे विपरीतार्थ होत. आतां यज्ञ कर्त्या यजमान पत्नीशीं जार कर्म करण्याच्या संबधानें भटोत्रांनीं वेदोक्त मंत्रांचे सत्यार्थाविरुद्ध इतके अवाच्य व अमंगळ खोटे अर्थ केले आहेत कीं ते हातानें लिहिण्यासही संकोच व लज्जा वाटते, मग तोंडानें त्यांचा उच्चार कसा करवेल ! तथापि वेदाच्या खोऱ्या अर्थाविषयां लोकांची विशेष खात्री होण्यासाठीं सत्यार्थ सहीत मूळ मंत्र देऊन त्यांचें खोटे सार्थ भाष्य देतोः—

। गणानांत्वा गणपतिं हवामहे प्रियाणांत्वा प्रियपतिं हवामहे निधीनांत्वा ।

। निधिपतिं हवामहे वसोमम ॥ आहमजानिगर्भधमात्वमजासिगर्भधं ॥

अर्थः—आह्मांस इष्ट, मित्र, मोक्षादि सुखें देऊन आनंदावृत्तींत ठेवून आमचें रक्षण करणारा, असा जो उत्पन्न मात्र गणनीय पदार्थांच्या अर्थांत विद्यासुखादि जी आमची संपत्ति तिचा धनी; सर्व शक्तिमान ईश्वर—त्याला उपास्यदेव जाणून आह्मीं पूज्य बुद्धीनें स्तवितो. हे जगदीश, आपण स्वसामर्थ्यानें या जगातील द्रव्ये (तत्वे) उत्पन्न करितां ह्मणून आपणांस गर्भव ह्मटलें आहे. जसें आपण सर्वांस जणतां तद्वत् त्या गर्भासंज्ञानयुक्त करावें.

(खोटें भाष्य) अस्मिन्मंत्रे गणयति शब्दादश्वो वाजाग्रहीतव्यइति । तद्यथामहिषी यजमानस्य पत्नि यज्ञशालायां पश्यतां सर्वेषामृन्विजामश्वसर्मापि शेते शयाना सत्याह हे अश्वगर्भभंगर्भ भार-
करेतः अहं आभजानि आकृष्य क्षिपामि त्वंचगर्भं आभजासि आकृष्य क्षिपसि ह्य० यजमा-
न पत्नि पुरोहितापुत्रे अश्वजवळ निजलेली राहून त्यास ह्मणते गर्भधारक तुझे रेत आकर्षून
मी + घेतें-तें तूं + स्थापन करावे.

॥ ताउभौचतुरः पदःसंप्रसारयावस्वर्गेलोके मोर्णुवाथांवृषावाजीरेतोधारेतोदधातु॥
॥ यकासकौशकुंतिकाहलगितिवंचति । आहंतिगभेपसोनिगल्गलीतिधारका ॥

अर्थः—राजा व प्रजा या उभयतांनीं मिळून धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष हे साधण्यासाठीं प्रवृत्त असावे. कारण राजा व प्रजा यांनीं सद्गुणी होऊन ईश्वराला जाणावे; तेणेंकरून उभयतांस सुख व आनंदस्थिति हीं प्राप्त हो-
तात जेथें एकटाच राजा राज्य करितो तेथें प्रजा निर्बल होऊन ठकली जाते, व राजा, लोभानें प्रजेस सर्व प्रकारें लुटतो—अर्थात् जुलूम करितो. तस्मात् एकट्याच राजाला किमपि मानूं नये; पण धार्मिक विद्वान् लोकांची सभा स्थापून सर्व राज्य तिच्या आधीन असावे.

या मंत्रांच्या खोऱ्या भाष्यांत यजमान पत्नीशीं पुरोहिताचें विनोदपर भाषण व गमन असे प्रकार आहेत. ते इतके अप्रशस्त, 'अवाच्य व निर्लज्जपणाचे आहेत कीं, ते लिहिण्यास "पीनलकोडाची" भीति आहे. हे खोटें भाष्य छापलेलें असून या ग्रंथांत सरकारच्या परवानगीनें तरीं निदान घ्यावे असें मनांत होतें; परंतु ग्रंथ चार चौघांत वाचण्यास अप्रशस्त होईल ह्मणून ते एथें छेदले नाही. चिकित्सेच्छूनीं महीधरकृत भाष्य पहावे.

मातृचतेपिताचतेऽग्रंवृक्षस्यरोहतः । प्रतिलामोतितेपितागभेमुष्टिमत्सयत् ।

अर्थ. हे मनुष्या, पृथ्वी व विद्या तुला आई समान. सूर्य व विद्वान् तुला गपा समान होत. धन हें राज्याचें शिर आहे. विद्या व धन हीं दोन्ही मिळून मनुष्यास शोभा व राज्यांत सुख प्राप्ति करून देतात. राजा हा आपल्या मुष्टिवलें करून प्रजेस लुटतो. जेथें एकटाच राजा राज्य चालवितो तेथें तो आपल्या राज्यकारभारांत पक्षपात करून प्रजेस सुख देणारी संपत्ति लुटतो. तस्मात् एकट्यास राजा मानूं नये. अध्यक्षासहीत सभेची आज्ञा मानावी. (खोटें भाष्य) ब्रह्मामहिषीमाहमाहिषीहयेहयेमहिषितेतवमाताचपुनस्तवतेपिताय-
दावृक्षस्यकाष्ठमयस्यमंचकस्याग्रमपरीभागंरोहतःतदातेपितागभेभगेमुष्टिमुष्टितुल्यंलिंगमतंसयत्सयति
प्रक्षिपतिएवंतवोत्पत्तिःतवभोगेनस्त्रिह्यामर्षितिवदन्एवंतवोत्पत्तिः या वरील मंत्रांतील "गभ"
चा "भग" असा वर्ण विपर्यास करून केलेला अत्यंत अवाच्य विनोदपर अर्थ

महाराष्ट्र भाषेत उघड करण्यास फार संकोच व लज्जा वाटते. चिकित्से-
च्छूनीं संस्कृत जाणणाऱ्यांकडून अर्थ उघड करून घ्यावा.

। उत्सकथ्याअवगुदंधेहिसमंजिचारयावृषन् । यस्त्रीणांजीव भोजनः ।

अर्थ. अध्यक्ष सहीत विद्वान् लोकांच्या सभेच्या योगाने या संसारसंबंधीं
सर्व लोकांच्या मन कामना पूर्ण होतात. तस्मात् सभेने एक संमतीने प्रजे-
मध्ये ज्ञानाची वृद्धि करून यथान्याय सुख सर्व प्रजेला द्यावे व व्यभिचारी, ठक,
चोर, कुमार्गदर्शक असे दोषी पुरुष व स्त्रिया यांस वर पाय व खालीं डोकें
करून शिक्षा करावी.—जेणेंकरून प्रजेस सुख होतें.

या मंत्राचें भाष्य अत्यंत लाजीरवाणें, लिहिण्यास अयोग्य असें असून
त्यांत पुरोहित व यजमान पत्नि यांची भोग काल स्थिति व तत्संबंधी यजमानाची पुरोहितास
प्रार्थना असा प्रकार आहे.—तो अप्रशस्तता, निर्लज्जपणा व पीनलकोड यांच्या
भतीमुळे लिहवत नाहीं. चिकित्सेच्छूंस भाष्य पाहिल्यावर समजेल.*

जेणेंप्रमाणें यजुर्वेदाच्या केवळ राजनीतीवर असलेल्या संहिता यज्ञ कर्त्या
यजमान पत्नीच्या उपभोगाकडे वगैरे लावून महीधरासारख्या मद्यमांस
सेवनी व जार कर्मी म्लें० कु० भटोत्रांनीं वेदाच्या सत्यार्थाविरुद्ध भाष्यें
रचिलीं आहेत ती कोठवर लिहावीं ! तथापि वरील भाष्यांवरून यज्ञांत पशु
प्रवृत्तीस अनुसरून कुरपणें गळा दाभून बोकड मारून खाणें व यजमान पत्नीशीं जार कर्म
करणें हे सर्व थोतांड असून केवळ वेदरूपी ज्ञानास अग्राह्य आहे एवढेंच
नव्हे तर त्या वेदरूपी ज्ञानापासून ज्या आत्मांला ज्ञान प्राप्त झालें आहे, त्या
आत्मांस सुद्धां अग्राह्य अशी खात्री होणारी आहे.

* अशा खोऱ्या भाष्यांवरून पुरोपातील लोकांनीं आपल्या भाषेत वेदाचे अर्थ खोटे लिहि-
लेले आहेत. व त्या खोऱ्या अर्थांवरून सांप्रत इंग्रजी वगैरे विद्यार्थी वेदार्थ जाणण्याचा डौल
मारतात. तर अशा बोकड डौलावर व त्या खोऱ्या अर्थांवर कोणी विश्वास ठेवूं नये. तसेंच
वेद ईश्वर प्रणीत झणून लोक त्याजवर विश्वास ठेवून त्यातील क्रिया आचरितात. तेव्हां अशा
वेदावर विश्वासलेल्या लोकांस त्या वेदाच्या सत्यार्थाविरुद्ध पशु प्रवृत्तीच्या भ्रष्ट क्रिया खोटे
अर्थ करून दाखवून पशु व प्रवृत्तीस अनुसरणारे हिंसक याज्ञिक त्या अमंगळ व कल्पित
खोऱ्या क्रियांकडे भोळ्या लोकांचीं मनें वळवून ठकवाजीनें आपला “मद्यमांस सेवनाचा, द-
क्षिणा पैसा मिळविण्याचा; व यज्ञकर्त्या यजमान पत्नीशीं जार कर्म करण्याचा हेतु साभता”
वर ठकवाजीनें द्रव्य संपादन केल्याचा, दगळवाजीनें जवरीचा संभोग केल्याचा, वेदाचा
खोटा अर्थ करून त्याचा अपमान केल्याचा, बोकडाचा दर्भ रडजूनें गळा दाभून श्वास कोंडून
शास्त्र न लावता त्यास वळवळवून हालहाल करून मारण्याचा; अशा प्रकारच्या गुन्हाच्या
शिक्षेम पीनलकोडाप्रमाणें हे हिंसक याज्ञिक पात्र आहेत. असें जाणावे.

असें हें वेदरूपी ज्ञान बाह्यतः निंदास्वद करून त्याची भ्रष्टांनीं दुर्दशा केली. आतां ह्या वेदाधारें मन्वादि विद्वान् सद्धर्मी पुरुषांनीं जीं धर्म पुस्तके केलीं आहेत त्यांचा विचार करूं. वेदांतील विषय लोकांस स्पष्ट कळावे म्हणून श्रीव्यास, जैमिनी अशा सद्धर्मी पुरुषांनीं एकेक विषयावर एकेक असे सहा ग्रंथ केले, त्यांस शास्त्रें म्हणतात.*

यां सहा शिवाय ब्राह्मणादि चारी वर्णांनीं कसें वागावे याजविषयीं मन्वादि २० स्मृती आहेत त्यांच्याहि शास्त्रें अशी संज्ञा आहे.†जसें गौळी लोक दुधांत पाणी घालून ते दूध वाढवितात, व विकत घेणाऱ्यांस फसवितात, तद्वत् यांपैकीं कांहीं शास्त्रांची स्थिति झाली आहे. मिमांसादि सहा शास्त्रांत बहुधा मिसळामिसळ झालेली नाहीं. परंतु त्यांच्या टिकेत श्ले० कु० भटोवांनीं आपल्या मताप्रमाणें यज्ञादि शाक्त मार्गांत “हिंसा व मद्य मांस सेवन करणें हें वेद विहित आहे असें खोटे प्रतिपादन केलेलें आहे. हें मन्वादि कांहीं स्मृतींत तर हिंसासूचक वगैरे श्लोक सांप्रत घुसडलेले आहेत. ते स्मृतीच्या पद्धतीस लावून पाहिलें तर सर्वथैव अयुक्त दिसतात. जे जे शास्त्रपुराण इतिहासादि ग्रंथ हातास सांपडले त्यांत त्यांत यज्ञ, श्राद्ध, शाक्तमार्ग यांत “हिंसा किंवा मांस भक्षण करण्यास दोष नाहीं” अशीं अपवादपर वचनें घुसडलीं आहेत. परंतु त्याच ग्रंथांत या नूतन घुसडलेल्या भ्रष्ट कर्मांचा निषेध केला आहे, याचें मतलब धास भान राहिलें नाहीं. या नूतन फेरफाराचें स्वरूप केवळ निराळेंच दिसतें, आणि त्यामध्ये यज्ञयागांत “बोकड खाऊन टांकण्यास दोष नाहीं तो नाही. पण उलटी स्वर्ग प्राप्ति होते” असें लिहिलें आहे, तें खालील श्लोकांवरून कळो येईल.—

। मधुपर्के च यज्ञे च तिनृदैवत कर्माणि । अत्रैव पशुवाहिंस्यान्नान्यत्रैव वीन्मनुः ॥ ५।४१

। एतर्प्येषु पशून् हिंसन् वैद्वेष्यार्थं विद्विजः । आत्मानं च पशुं चैव गमयत्युत्तमं गतिः ॥ ५।४२

अर्थ, यज्ञ, मधुपर्क, देवकार्य श्राद्ध यांत पशु हिंसा करावी, अन्यत्र करूं नये. व जो द्विज या चार ठिकाणीं पशु मारून खातो तो न्या मारलेल्या पशूसह स्वर्गाप्रत जातो” अशा प्रकारचीं वचनें केवळ मनुंतच सांपडतात असें नाहीं. अन्य स्मृत्यादि ग्रंथांतहि

* १ मिमांसा कर्ता जैमिनी—यांत धर्म व क्रियाकर्म सांगितलीं आहेत. २ वेदांत, कर्ता व्यास—यांत जगत्कार्य आणि कारण ब्रह्म हें दर्शविलें आहे. ३ न्यायकर्ता, गौतम—यांत विचार करण्याचा मार्ग दर्शविला आहे. ४ वैशेषिककर्ता, कणाद—यांत धर्म व पदार्थमात्राचें ज्ञान वांगिलें आहे. ५ सांख्य कर्ता कर्मील—यांत नास्तिकास्तिक मन वर्णन मोक्ष ज्ञानानें होतो असें आहे. ६ पानंजल कर्ता पतंजली—यांत योगमार्ग, प्राणायाम इ. निरूपिलें आहे.

† मन्वात्रिविद्यगृह्यसंहिता याजवल्क्यांशने गिराः । यमास्त्रं वलंबर्ताः कात्यायन बृहस्पति ।

पराशर व्यास शंखलिखिता दक्ष गौतमौ । ज्ञानानपो वसिष्ठश्च धर्मशास्त्र प्रयोजकाः ॥

आढळतात. तीं ग्रंथ वाचले असतां सहज लक्षांत येतील. आतां ज्या मनुंत वरील वचने सांपडतात त्याच मनुंत त्याच वचनाविरुद्ध अशीं शेंकडो वचने आहेत, त्यांतील कांहीं येणेंप्रमाणें:—

। धर्मशनैःसंचिनुयाद्वल्नीकमिवपुत्तिकाः ।

परलोकसहायार्थसर्वभूतान्यपीडयन् ॥ ४।२३८

। दृढकारीमृदुर्दातःक्रूराचारैरसंवसन् ।

अहिंस्रोदमदानाभ्यांयजेत्स्वर्गतथाव्रतः । ४।२४८

अर्थ. अहिंसा धर्मानें स्वर्ग प्राप्ति होते; तस्मात् तो धर्म मुंग्यांनीं केलेल्या मातीच्या ढिगाप्रमाणें सांचवावा. दयाळू, शांत, दाता व हिंसा किंवा हिंसकाची संगत न करणारा अशा पुरुषांसच स्वर्ग मिळतो. पुनः आणखी मनु उघड ह्मणतो:—

। नाकृत्वाप्राणिनांहिंसांमांसमुत्पद्यतेकचित् ।

नचप्राणिवधःस्वर्ग्यस्तस्मान्मांसंविर्वर्जयेत् ॥ ५।४८

अर्थ. प्राण्यांचा वध केल्यावांचून मांस प्राप्त होत नाही, आणि प्राण्यांचा वध केला तर स्वर्गप्राप्ति होत नाही, तस्मात् मांसाचा त्याग करावाच करावा ह्मणजे प्राणिवध होणार नाही; यावरून पहा की, जो मनु हिंसेनें स्वर्ग प्राप्ति होणें नाही असें वारंवार सांगतो तोच मनु त्याच हिंसेनें स्वर्ग मिळतो असें सांगेल काय ? नाहीच नाही. याहून आणखी मनु विशेष उघड ह्मणतो:—

। यक्षरक्षःपिशाचान्नमद्यमांसंसुरासवं ।

तद्ब्राह्मणेननात्तव्यंदेवानामश्रताहविः ॥ २१।९५

अर्थ. मद्य मांस हे राक्षसांचें खाणें आहे, देवांचें नाही. तस्मात् “ब्राह्मणांनीं यज्ञ यागादि कोणत्याच कर्मांत देवाला मांसाचा हविर्भाग देऊं नये व आपण भक्षूं नये” याप्रमाणें यज्ञ यागांत कोठेंच हिंसाकर्म करूं नये अशा मनुच्या वचनांविरुद्ध हिंसासूचक स्वकपोल लेख मनुस्मृतींत मिसळून तीं म्हें० कु० भटोवांनीं (चित्तपावनानीं) विघडून टाकिली हे स्पष्ट होते.*

* हे वाचून कोणी ह्मणेल कीं हिंसासूचक वचने स्वतः मनुचींच कां नसावीं ? तर असे आहे कीं मनु हा वेदोक्त धर्मा होता, व वदरूपी ज्ञानावरून हिंसा यज्ञ करूं नये हे स्पष्ट होते. तेव्हां वेदाक्त धर्मा मनु जो स्वतः पवित्र असून हिंसक नव्हता हे पुराणादि ग्रंथावरूनही सिद्ध होते तोच मनु आपलें मत व धर्म याविरुद्ध लोकांस हिंसा धर्म लावून देईल काय ? कांडणें,

पहा ह्या ब्राह्मणांत गणणाच्या चित्तपावनांनीं आपणच कायते ब्राह्मण, गौडादि ब्राह्मण आपले वंशज, आपली निंदा करणाऱ्यांचा क्षय होईल असें पराशर स्मृतींत लिहून आपल्या संतर्नास ब्राह्मण पदाचें भूषण-तिच्या अंगी दया ज्ञान व शुद्धांतःकरण यांचा लेशही नसता-वंश परंपरेनें मिळविणें ह्मणून मन्वादि स्मृतींत स्वकपोल नवीं नवीं वचनें घुसडलीं आहेत त्यांतून कांहीं येणेंप्रमाणें:—

॥ अविद्वाश्चैव विद्वाश्च ब्राह्मणो देवतं महत् । प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाग्निर्देवतं महत् । २।३।७

दृग्णे, चूल पेटविणे, झाडणे व सारवणे या पंच क्रिया स्वाभाविक प्रकृति धर्मानें मनुष्यास ईश्वर निमित्त आहेत. तथापि सूक्ष्म प्राणी मरत असतील असें मानून तत्संबंधी त्यांत पंचसुना दोष ठरवून त्या पंचसुना दोष परिहारार्थ वैश्वदेवाच्या निमित्त्यानें विश्वव्यापक ईश्वराचें स्मरण ज्या मनुनें सांगितलें, तोच मनु “श्राद्धायज्ञाच्या मिषानें अथवा मुद्दाम बळी देऊन मांस खावें” असें सांगिल काय ? तसेच ज्या मनुनें मलीन पदार्थांच्या खनानें वाढणाऱ्या कांदा लसुणेचा निषेध केला आहे तोच मनु अगुाच पुत्रिका जें शुक्र शोणित जन्य मांस तें खावें असें सांगिल काय ? यज्ञाचा वगैरे शेवट “तत्सत्कृष्णार्पणमस्तु” असा आहे. तेव्हा जी क्रिया त्यांत घडते ती कृष्णास अर्पण केल्यासारखी आहे. यावरून यज्ञात वगैरे मांसाची योजना केल्यानें मांस, कृष्णास अर्पिल्यासारखें होतें. पण कृष्णार्चनेचे मनुक्त शास्त्र नियम इतके शुद्ध आहेत कीं त्यांत गंधयुक्त कांदा लसुणेचा निषेध आहे, मग मांसाचा किती निषेध असावा ! मांस भक्षकानें कृष्ण मूर्तास रसू सुद्धां नये असे कृष्णार्चनेचे शुद्ध नियम ज्या मनुनें केले आहे. त, तोच मनु यज्ञात वगैरे मांसाचा उपयोग करून कृष्णार्पण करण्यास कसा सांगिल ? नाही आतां चित्तपावनांची मन्वादि स्मृतींत कल्पित वाक्ये घुसडलीं असें ह्मणण्यास सवळ कारण हें कीं, त्या लोकांनीं आपले दोष छपून आपणास माठवणा मिळावा ह्मणून पराशर स्मृतीच्या १२ व्या अध्यायात कांहीं श्लोक टकलले आहेत ते हे:—

॥ कौंकणाश्चिन्नपूर्णस्ते चित्तपावनसंज्ञकाः । ब्राह्मणेपुत्रसर्वेपुत्ररते उत्तमा मताः ।

॥ एतेपौवंशजाः सर्वे विज्ञेया ब्राह्मणाः खलु । माध्यादिनाश्वदेशस्थगौडद्राविडगुर्जराः ।

॥ कर्णाटनैलंगाद्यापि चिन्नपूर्णस्य वंशजाः । अतश्चित्तस्य पूर्णयोनिद्रात्तस्य क्षयो भवेत् ।

अर्थ—कौंकणस्थ चित्तपावन, हे सर्व ब्राह्मणांत श्रेष्ठ. “सर्वे गौड, द्राविड हे त्यांचे वंशज. तस्मान् जो चित्तपावनांची निंदा करील त्याचा कुलक्षय होईल.” याच प्रमाणें हिंसायज्ञ सूचक वचनें या चित्तपावनांची नूतन घुसडलेलीं आहेत. ह्मणून यज्ञ याग निमित्त्यें हिंसादि निन्दक कर्मे चित्तपावनांतच विशेष दृष्टीस पडतात. अस्तु, असे हे श्लोक घुसविनेवेळीं स्मृतींत इतिहास असतो कीं काय ? पराशरच्या वेळीं चित्तपावन जात होता कीं काय ? चित्तपावनाचे पूर्वी कोणी ब्राह्मण होते कीं नव्हते ? ब्राह्मणही पदवी वंशावर किंवा गुणावर यांचा लंबकणांनीं कांहीं तरी विचार करावयाचा होता, पण ते कोटून करतील ! सरासरी श्लोक घुसविले, तेहि ध्यान मार्ग प्रकरणांत-मध्येच. शिवाय स्मृतींत असतें काय, नसतें काय, याचें तर तादृश्य ज्ञान नाही असें त्या श्लोकावरून स्पष्ट होतें. सारांश आपली लुच्चेगिरी कोणास समजणार नाही असें खाते मानीत होतें परंतु फसले गेले. आणि या जगांत असा एक चमत्कार आहे कीं लवाड लोक जो कांहीं खेटा व्यूह रचतात त्यामध्ये त्याचें खरें स्वरूप दृष्टीस पडण्यास कांहींना कांहीं तरी छिद्र रहातेंच. हे श्लोक सन १८५६ सालांत आपलेल्या स्मृतिविरून प्रसिद्ध झाले. वे. मू. बाबास हेच पाठक व पंडित गट्टुनाल अशा प्रसिद्ध सद्धर्मी पुरुषांकडे हस्त लिखित स्मृति आहेत त्यांत तर हे “चित्तपावनसंबंधीं श्लोक मुळींच नाहीत.”

| स्मशानेष्वपितेजस्वीपावक्रोनैर्दुष्याते | ह्यमानश्चयज्ञेषुभूयएवाभिवर्द्धते ॥ ३१८

| एवंयद्यप्यनिष्टेषुवर्ततेसर्वकर्मसु | सर्वथाब्राह्मणाःपूज्याःपरमंदैवतंहितम् ॥ ३१९

अ० जसा अग्नीचा संस्कार होवो किंवा न होवो तरी तें मोठें दैवत आहे; स्मशाना-
तही अग्निदोष पावत नाही आणि यज्ञान तो अग्नि होम द्रव्यें अर्पिलीं असता वृद्धि पावतो.
तद्वत् ब्राह्मण-जरीं नीच कर्मांत प्रवर्तले तरी ते सर्वथा पूज्य आहेत. अशा प्रकारचीं वचनें
अन्य कांहीं स्मृतींतहि सांपडतात तीं सर्व पुस्तकांत विस्तार भयास्तव लिहि-
तां येत नाहीत. आतां ज्या मनुंत वरील वचनें सांपडतात त्याच मनुंत त्याच
वचनाविरुद्ध अशीं शेंकडो वचनें आहेत त्यांतील कांहीं येणेंप्रमाणें:—(अ० २)

यथाकाष्ठमयोहास्तियथाचर्ममयोमृगः ।

यश्चविप्रोऽनधीयानस्त्रयंस्तेनामविभ्राते ॥ १५१

यथाषंडोफलस्त्रीषुयथागौर्गविचाफला ।

यथाचाज्ञेऽफलंदानंतथाविप्रोऽनृचोफलः ॥ १५८

ब्राह्मणस्त्वनधीयानस्तृणाग्निरिवशाग्न्याति ।

तस्मैहव्यंनदातव्यंनहिभस्मनिहूयते ॥ १५९

अर्थ. काष्ठाचा हत्ती व चर्माचा मृग जसा, तसा अविद्वान् ब्राह्मण आहे.
या तिहींमध्ये नांवावांचून दुसरें कांहीं नाही. जसें नपूसकाचें फल स्त्रीशीं किंवा
गाईचें गाईशीं रत होणें अथवा मूर्खांस दान देणें निरूपयोगी, तसें ब्राह्मण
असून जो वेदाध्ययन करीत नाही त्यांचें तें ब्राह्मणत्व निष्फळ असून गव-
ताच्या अग्नीप्रमाणें नाहीसें होतें. अशांस होम द्रव्यें देऊं नयेत, कांकीं तूप
जें आहे तें राखित ओतावयाचें नाही. यास आणखीं अन्य स्मृत्यादि ग्रंथा-
चीं प्रमाणें:—

सद्यःपततिमांसेनलाक्षयालवणेनच ।

त्र्यहेणशूद्रोभवतिब्राह्मणःक्षीरविक्रयी ॥ अत्रीस्मृति ।

क्रियाहीनश्चमूर्खश्चसर्वधर्मविवर्जितः ।

निर्दयःसर्वभूतेषु विप्रः चांडालउच्यते ॥

योऽनधीत्यद्विजोवेदमन्यत्रकुरुतेश्रमं ।

सजीवन्नेवशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्वपा । वसिष्ठस्मृति ।

ब्राह्मणक्षत्रियोवैश्यःशूद्रत्वंयातितादृशः ।

स्वस्थानात्सपरिभ्रष्टोवर्णसंकरतांगतः ॥ म. था. अ. प.

अ.—जो ब्राह्मण मांस खातो, तो तत्क्षणीं ब्राह्मणत्वास मुक्तो. आणि ला-

ख, मीठ किंवा दूध जो विकृतो तो तीन दिवसांत शूद्र होतो. क्रियाहीन, धर्महीन, मूर्ख व निर्दय अशा विप्रांस चांडाळ ह्मणावे. जो द्विज असून वेदाभ्यास न करितां अन्य श्रम करितो तो शूद्र जाणावा. ब्राह्मणादि द्विज स्वकर्म भ्रष्ट झाले तर लागलेच शूद्र होतात, व त्यांची संततिही तद्वत् शूद्र होते.

एणेप्रमाणें ब्राह्मण अनाचारी व दुष्ट असला तर तात्काळ ब्राह्मणत्वास मुक्तो व यज्ञयागादि कर्मांत कोणी कोठेंच हिंसा किंवा मांस भक्षण करूं नये अशा वेद विहित शास्त्रोक्ति असून त्या विरुद्ध म्लें० कु० भटोवांनीं बोकड खावा, असा स्वकपोल लेख भिसळून अन्याय व पक्षपात यांहीं करून शास्त्रें दूषित केलीं हें पाहून विचारी मनुष्याच्या अंगावर शाहारे आल्यावांचून रहाणार नाहीत. आतां पुराणें ह्मणजे काय? त्यांचा उपयोग कसा करावा? याविषयीं असें आहे कीं पुरातन घडलेल्या कथांचे जे ग्रंथ त्या ग्रंथांना पुराणें ह्मणतात.*

न्याय व अन्याय, धर्म व अधर्म, दया व निर्दया याहीं करून वागलें तर परिणाम कसा होतो हें पुराणादि ग्रंथांतील कथांवरून समजून योग्य रीतीनें वागावे; व त्यांतील ईश्वर लीलेचे कथा भाग श्रवण करून ईश्वराचे गुणानुवाद गावे व त्याचे प्रेम पुरःसर स्मरण करावे हाच पुराणांदि ग्रंथांचा मुख्य उद्देश. परंतु मूर्ख लोक त्यांतील अधर्मांनें केलेली किंवा प्रांगान्तरूप घडलेलीं कर्मे विधिवत् मानून तद्वत् वर्तू लागतात; व शिवाय म्लें० कु० भटोवांनीं स्वमत पुष्टीकरणार्थ नवे श्लोक भिसळून ते पुराणेतिहासांपैकीं कांहीं ग्रंथावरिल मन्वादि स्मृतीप्रमाणें अन्याय व पक्षपात यांहीं दूषित केले आहेत ह्मणूनच या ग्रंथांतून विधि ह्मणजे कर्तव्य कर्मे कशी जाणावीं या विषयीं मन्वादि शास्त्र कर्त्यांनीं.

कुर्यात्क्रियेत कर्तव्यं भवेत्स्यादिति पंचमं । एतत्स्यात्सर्ववेदेषु नियतं विधिलक्षणं ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणानां विरोधो यत्र दृश्यते । तत्र श्रौत्रं प्रमाणं तु तपोर्मध्ये श्रुतेर्वरा ॥

* सव रज आणि तम या त्रिगुणांनीं तीन कर्मे स्पष्ट होतात ह्मणून हीं पुराणेंही त्रिगुणात्मक केली आहेत ह्मणजे विष्णु, नारद, श्रीभागवत, गरुड पक्ष व वराह हीं ६ सात्विक गुणात्मक, ब्रह्मांड, ब्रह्मवैवर्त, मार्कंडेय, भविष्य, वामन व ब्रह्म हीं ६ रजोगुणयुक्त; व मत्स्य, कूर्म, लिंग, शिवस्कंद, अग्नि हीं ६ तमोगुणी. या अठरा पुराणांसारखे देवी भागवत, महाभारत वाल्मिकी रामायण असे इतिहास आहेत. यांत कथांच्या संवधानें सदुपदेश व सद्धर्म यांचें उत्कृष्ट विवरण करून नीति वहुन दर्शविली आहे.

॥ नयत्रसाक्षाद्विधयोनानिषेधाः श्रुतौ स्मृती । देशाचारकुलाचारैस्तत्रधर्मो निरूप्यते ॥

॥ लोके प्रेत्यवा विहितो धर्मः । तदलाभेशिष्टाचारः प्रमाणम् ॥

अर्थः—“केलें पाहिजे, करावें, करण्यास योग्य, व्हावें, असावें, अशा शास्त्रांतील विध्यर्थाच्या क्रियांला कर्तव्य कर्में ल्हाणावें. आतां हीं शास्त्रें दुधांत पाणी घातल्याप्रमाणें ग्ले० कु० भटोवांनीं नवे श्लोक मिसळून दूषित केल्यामुळे श्रुतीस अनुसरून असेल तेंच करावें; स्मृति व पुराणें यांत विरोध आला तर स्मृति प्रमाणभूत मानाव्या. आतां ज्या कर्माविषयीं वेदादि ग्रंथांत विधिनिषेध नाही त्या कर्मांतदल मात्र देशाचार, कुलाचार किंवा शिष्टाचार विधियत् मानावा” असा निवाडा केल्या आहे. तस्मात् वेदोक्तधर्मा लोकांनीं पडलेल्या किंवा केलेल्या क्रिया, रूढि व तसेंच यज्ञसंबंधीं वगैरे हिंसादि निंद्य, वेदनिषिद्ध स्मृत्यादिग्रंथांत घुसडलेले लेख, यांजवर आपलीं कर्तव्य कर्में समजूं नयेत; तर श्रुतीस अनुसरून असेल तेंच ग्राह्य करावें.

या वेदादिमान्य ग्रंथांशिवाय आपस्तंब सूत्र, श्राद्धकल्पसूत्र, हिरण्यकेशी सूत्र—अशीं सूत्रें; लिंगतंत्र, योनितंत्र, कालिकातंत्र इ० तंत्रें; निर्णयसिंधु, धर्मसिंधु इ० सिंधु; हेमाद्रि, कमलाकर, नारायणभट्टी, भागाभट्टी, अनंतभट्टी इ० भट्ट्या असे कौट्यावधी मतलबी ग्रंथ रचून त्यांत ग्ले० कु० भटोवांनीं वेदनिषिद्ध शुद्ध पशुक्रिया ग्रहण केल्या आहेत. आपस्तंब सूत्रांत,

॥ धेन्वनडुहोर्भक्ष्यं ॥ गोमधुपर्काहोवेदाध्यायः ॥ मेध्यमानडुहमितिवाजसनेयकम् ॥

ह्य० गाई व बैल मारून खावे, गाय मारून मधुपर्क करावा—अशी वेदाज्ञा आहे* । बिलहवनाई “मेध्य” पशु आहे असें यजुर्वेद सांगतो । असें सांपडते. हर ! हर ! वेद भाष्यकर्त्या भ्रष्ट महीधरावराहि या सूत्रकर्त्यानें कोटी केली आहे ! अरे ! ज्या वेदोक्त धर्मांत गाय उपयोगाच्या वगैरे संबधानें पूज्य मानिली आहे हे मत सर्व मान्य आहे त्याच वेदोक्त धर्मांत “तीच गाय मारून खावी” असें असेल काय ? याचा वाचकांनीं विचार करावा. ऋग्वेद ऐतरेय ब्राह्मणांत, व यजुर्वेद शतपथ ब्राह्मणांत “मनुष्य पश्वादिचरप्राणी” हे अमेध्य, अपवित्र ते भक्षूं नयेत, हे स्पष्ट सांगितले असून हा सूत्रकर्ता नराधम “गाई व बैल हे मेध्य पशु” यजुर्वेद सांगतो असें ल्हाणतो व वेदाचा व्यर्थ अपमान करितो त्यास काय ल्हाणावें ? तसेंच नवकंडिकाश्राद्ध सूत्र हल्लीं काशींतून बाहेर पडले

* हा ग्लेच्छ सूत्र कर्ता वेदाला उगीच दूषण देतो. मुख्य ऋग्वेद आथलायन गृह्य सूत्रांत तर या मधुपर्कविहल काहींच उल्लेख नाही. फक्त गवालंभ ल्हाणजे आपल्या घरां वर, राजा, पुरोहित किंवा तपस्वी आला—तर त्यास दुभती गाय सन्मानार्थ द्यावी एवढा विधि आहे.

आहे, त्यांत तर (मूळ वचनें विस्तार भयास्तव देत। यत नाहींत) “अनेक रंगी पशुपक्षा व मत्स्य यांचें मांस ब्राह्मणांस दिल्यानें पितरांची तृप्ति होते; आईवापाच्या श्राद्धांत रान-ह्यैस, सफेत बकरा, हरण, ससा, रानडुकर हे पशु व कोंबडा, तित्तिर, कपोत हे पक्षी व अनेक मत्स्य हे मारून त्यांचें मांस पुरुषसूक्त मंत्रानें प्रोक्षण करून भक्षावें; जर हीं जनावरें मारण्यास मिळालीं नाहींत तर सिंहानें किंवा व्याघ्रानें मारिलेल्या कोणत्याहि पशु-पक्ष्याचें मांस प्रोक्षण केल्यावाचून खावें” असें आढळते. असे हे ग्रंथ कर्ते म्लेंच्छ केवळ जिव्हा-स्वादी होते, जार कर्मी नव्हते इतकें वरें. अन्यथा खोटेभाष्यकर्त्या विषयी महीधराप्रमाणें श्राद्धाच्या वगैरे संबंधानें “यजमानपत्नि वगैरे पुरोहितानें भोगिली तर पितरांची काम शांति होऊन ते नृप असतात” असें रचून तो विधि भोळ्या लोकांत चालू केला असता ! असो, या भ्रष्टांच्या संबंधानें लिहावें तेवढें थोडेंच. आतां तंत्रें ह्मणून जे ग्रंथ रचिले आहेत त्याची तर असंख्य* संख्या असून त्यांत सर्वच क्रिया शुद्ध पशु प्रवृत्तीच्या आहेत.

शंकर, माधव, गोविंद असे म्लेंच्छ कुलोत्पन्न आचार्य बनले त्यांनीं या भ्रष्ट मार्गाचे शेंकडो तांत्रिक ग्रंथ रचून त्यांत “प्रत्यक्ष प्रजोत्पादक अथयवाची (योनीची) पूजा करणें, तिशीं तोंड लावून जप करणें, मद्य पिणें, मांस खाणें, नीच व अगम्य स्त्री भोगणें” अशा निंद्य पशुक्रियांची प्रवृत्ति चालू केली. भास्कराचार्य ह्मणून काशींत एक भ्रष्ट शाक्त होऊन गेला, त्याणें पुष्कळ तंत्रें रचिलीं. तो दारूचा कुंभ हातांत घेऊन वरघोडा काढून त्या दारूनें काशींतील योनि लिंगरूपी शिवाला अभिषेक करी; व ही चाल अजून त्या भास्कराच्या पंथाच्या लोकांत चालू आहे; ह्मणूनच सांप्रत सदमीं मध्वान्नायक वल्लभान्नायक हे माण्ट्यागळे लोक

* या तंत्र ग्रंथांपैकीं कित्येकांचीं नांवां:-

ग्रं० सं०	ग्रं० सं०	ग्रं० सं०
अगस्ति संहिता ४५००	चंडीपाठ १०००	बालाविलास तंत्र ६०००
कुलार्णव उन्हास १ लक्ष.	भैरवी तंत्र १०००	कौमरी तंत्र ६००
कौल रहस्य १ लक्ष.	देवी पुराण १२०००	” कल्प १४०००
हृद्रयामल तंत्र १ लक्ष.	देवी रहस्य ४०००	योनी तंत्र ६००
कालि तंत्र १४०००	चामुंडा तंत्र १२०००	लिंग ” ६००
महाकाल सं० १९०००	शिव रहस्य ६००००	शक्तिसंयोग तंत्र ३०००
शांडिन्य तंत्र १२०००	कालिका पुराण १९०००	सौभाग्य रत्नाकर ७०००
तत्त्व शंभर १२०००	शामा रहस्य ४०००	सुंदरी तंत्र ६००
कात्यायनी तंत्र १२०००	गुह्य तंत्र ६००	उमामहेश्वर तंत्र ६००

यां शिवाय सुमारें शेंदित्शें ग्रंथ उपलब्ध असून त्या प्रत्येकांची ग्रं० सं० ५००० रांवर आहे.

“योनिलिंगरूपी शिवाचे” दर्शन व तीर्थप्रसाद घेत नाहीत. शिवाची पुरुषाकृतीची मूर्ति असली तर मात्र दर्शन घेतात. स्वामीनारायणाच्या शिक्षाग्रंथांत या “योनि लिंगाकाराची” जेथे पूजा होते, तेथे कोणी पायसुद्धां ठेवू नये असे स्पष्ट दर्शविले आहे व त्याप्रमाणे सत्संगी सद्धर्मी लोक त्या “योनिलिंगाकाराचे” दर्शन घेत नाहीत. अस्तु—या तांत्रिक ग्रंथांत, “मद्य प्यावे, मांस खावे, आई, कन्या, पर पत्नि इ० अगम्य स्त्रिया भोगाव्या; ज्ञातिभेद ठेवू नये; नग्न स्त्रीची पूजा करावी व ती स्त्री ऋतुमती किंवा मांगीण, किंवा म्हारीण जशी जशी नीच असेल तसे तसे जास्ती पुण्य लागते; परस्परांनं परस्परांचें उच्छिष्ट खावे, योनीशीं तोंड लावून मंत्र जगावे, चोळ्या एकत्र करून ज्याच्या हातास जिची चोळी मिळेल त्याणें तिला (मग ती मातुश्री असो, कन्या असो, भागिनी असो, किंवा परस्त्री असो) यथेच्छ भोगावी व अशा ह्या क्रिया कृष्णजन्माष्टमी, नर्कचतुर्दशी, शिवरात्री, होळीची पौर्णिमा, महाएकादशी, महाशिवरात्री अशा दिवशीं मध्यरात्री अन्य लोकांस न समजूं देतां आचराव्या” इ० अमंगळ अवाच्य पशुक्रिया ग्राह्य करून त्यांजवर भोळ्या लोकांचा विश्वास वसून आपला हेतू तडीस जावा एतदर्थ भ्रष्टांनीं “ ह्या क्रिया शिवानें म्यापन केल्या आहेत, अशा क्रियांनींच ईश्वर प्राप्ति होते, अशा क्रियांशिवाय शिवाची पूजा करणारांस नरक प्राप्ति होते ” अशा प्रकारांनीं शिवपार्वतीच्या संवादरूपानें हे तंत्र ग्रंथ रचिले आहेत. याजविषयीं लोकांची विशेष खात्री व्हावी म्हणून थोडीं प्रमाणें देतो:—

॥ सदाशिवादयोदेवाःसुरायैववरंददुः । येपिबन्तिपरंपानंपरमानंद कारणं ॥

॥ तेसर्वेयांतिपरमंपदंशाश्वतमव्ययं । विनागौडीविनामाध्वीसुरायःपूजयेच्छिवां ॥

॥ शिवंनारायणंरुद्रंसभवेन्निरयास्पदं । अदीक्षितःपशुर्देवीदीक्षितोप्यसुरःपशुः ॥

॥ आनंदात्तृप्यतेदेवीमुर्च्छयामैरवःस्वयं । वमनात्सर्वदेवाश्वतस्माद्विविधमाचरेत् ॥ *

झणजे समुद्रमंथनाचेसमयीं शिवादि सर्व देवांनीं दारवेस वर दिला कीं दारू पिणारे मोक्षास जातात. दारूशिवाय शिवाची पूजा करणारा नरकास जातो. ज्याणें या शाक्त पंथाची दीक्षा घेतली नाही तो पशु जाणावा. पोटाभर दारू प्याव्यानें देवी नृत्य होते; बेशुद्ध होईपर्यंत प्याली तर स्वतः भैरव नृत्य होतो; व उलटी होऊन होऊन प्याली तर सर्व देव प्रसन्न होतात तस्मात् वरचेवर पुष्कळ पुष्कळ दारू प्यावी. (देवीरहस्य). ही दारू पिण्याचा मंत्र:—

॥ आदायचशिवःसाक्षात्आदिशक्तिर्मुखांतुजात् । गलितंपरमानंदंरससारंपिबाम्यहं ॥

झणजे मांगीण, म्हारीण अशा स्त्रिया ज्या आदिशक्ति त्यांला प्रथमतः दारवेचे प्याले देऊन त्यांची उच्छिष्ट राहिलेली दारू आझी जे शिव ते पितां. मांस तिन प्रकारचें असून ज्ञातीभेद नसावा. परस्परांनीं परस्परांचें उच्छिष्ट खावें याविषयीं:—

॥ मांसंतुत्रिविधंप्रोक्तंखभूजलचरंप्रिये । यथासंभवमेश्वकंतर्पणार्थंप्रकल्पयेत् ॥

* भ्रष्ट लोकांनीं रचिलेले हे वेदनिषिद्ध निंद्य श्लोक पूर्व क्रमाप्रमाणें बारीक अक्षरांनीं न लिहितां वाचकांस त्रास होऊं नये म्हणून ग्रंथाक्षरांनीं लिहिले आहेत.

॥ मद्यमांसविहिनेननकुर्यात्पुनश्चिवे । उच्छिष्टंभक्षयेत्स्त्रीणांताभ्यामुच्छिष्टमर्पयेत् ॥
 ॥ स्त्रीवाथपुरुषोषंडोचांडालोवाद्रिजोत्तमाः । चक्रमध्येनभेदोस्ति सर्वदेवसमास्मृताः ॥
 ॥ क्षीरेणसहितंतोयंक्षीरमेवयथाभवेत् । तथाश्रीचक्रमध्येतुजातिभेदो न विद्यते ॥

झणजे हे पार्वती पशुपक्षी व मासे यांच्या मांसानें किंवा हीं तीन्हीं मिळालीं नाहींत तर एका मांसानें तरी तर्पण करावें. मद्य मांसाशिवाय शिवाचें पूजन करूं नये. स्त्रीचें उच्छिष्ट आपण खावें व आपलें उच्छिष्ट स्त्रीला खाववावें. स्त्री, पुरुष अथवा नपुंसक, चांडाळ झ० झार, चांभार अथवा श्रेष्ठ ब्राह्मण हे सर्व शाक्तपंथांत समान मानावे; त्यांत भेद मुळींच मानूं नये; दुधांत पाणी घातल्यावर जसे तें पाणी दूधरूपी होतें तद्वत् या शाक्तमार्गांत जातिभेद नसून सर्व लोक समान मानावे. (कुलार्णव). जितको नीच स्त्री असेल तितकें मोठें तीर्थ मानिलें आहे:- (हृदयामल).

॥ वारांगनाप्रयागश्वरजकीपुष्करस्तथा । चर्मकारीभवेत्काशीसर्वतीर्थारजश्वला ॥

झणजे कसबीण हें प्रयागतीर्थ; धोबीण हें पुष्कर राजतीर्थ; चांभारीण हें काशी तीर्थ असें समजावें आणि रजश्वला स्त्री सर्व तीर्थांसमान जाणावी. पूजा करण्यास, उच्छिष्ट भक्षण्यास व संभोग करण्यास आठ जातीच्या स्त्रिया पाहिजेत त्या ह्या:-

॥ चांडालीचर्मकारीचमातंगीमांसकारिणी । मद्यकर्त्रीचरजकीक्षौरकीधनवल्लभा ॥

॥ अष्टौतान्कुलयोगिन्यःसर्वसिद्धिप्रदायकाः । एतासुकेचिद्दानीयततस्तयोनिमंडले ॥

॥ पूजयीत्वामहादेवीततोमैथुनमाचरेत् । स्वाहांतोयंमहामंत्रःशुक्रत्यागेविधीयते ॥

झ० भंगीण, चांभारीण, धेडीण, खाटकीण, भंडारीण, धोबीण, हजामीण, सावकारीण ह्या अष्ट स्त्रिया सर्व सिद्ध्यर्थ आहेत; यांनून कोणी तरी आणून तिची योनी पूजून भोगावी व मैथुनाने “स्वाहां तोयं” हा मंत्र झणावा. (कुमारीमंत्र). असा हा आचार भ्रष्ट असला तथापि शुद्ध मानावा व प्रसिद्ध करूं नये याविषयी:-

॥ योगिनोमदमत्ताश्चपतंतिप्रमदोरसि । मदाकुलाश्वयोगिन्यांपतंतिपुरुषोपरि ॥

॥ मनोरथंतुसंपूर्णकुर्वंतस्वपरस्परं । एतच्चिक्रगतावार्तावहिर्नैवप्रकाशयेत् ॥

॥ अलिभांसांगनासंगैयन्मुखंजायतेप्रिये । तदेवमोक्षविदुषामनुधानांतुपातकं ॥

॥ पिवेन्मद्यंपलंखाद्यंस्वेच्छाचारपरायणः । सदासंशयहीनोसःकुलयोगीस उच्यते ॥

॥ आमिषामवसौरभ्यहीनंयस्यमुखंभवेत् । प्रायश्चित्तीसवर्जंश्चपशुरेवनसंशयः ॥

॥ सर्वव्यापीयथासूर्यःसर्वभक्षीयथानलः । सर्वस्पर्शीयथावायुस्तथायोगीसदाशुचिः ॥

झ० भैरवी शाक्तपंथांत स्त्रिपुत्र एकत्र जमून जें कृत्य करितात तें प्रसिद्ध करूं नये. मद्य पिणें, मांस खाणें, व अगम्य स्त्री भोगणें या तिहींपामून मोक्ष मिळतो. जे लोक या मार्गांत नाहींत ते पापी होत. मद्य पिण्यांत, मांस खाण्यांत व हवी ती स्त्री भोगण्यांत (मग ती कन्या, भगिनी किंवा मानुश्री असो) जे लोक संदेह ठेवीत नाहीं ते खरे शाक्त मार्गी. ज्या मनुष्यास मद्यमांसाची व अगम्य स्त्रीची गोडी नाहीं तो पशु जाणता. जसा सूर्य सर्व व्यापक असून शुद्ध, अग्नि सर्व भक्षक असून पवित्र व वायु सर्व स्पर्शी असून पूज्य तद्वत् हे शाक्त मार्गी

शुद्ध जाणावे. (कुलार्णव). स्वतांची मातुश्री किंवा कन्या किंवा स्नुषा असली तरी तिच्या संगानें मोक्ष मिळतो:-

॥ याकाचित्तिष्ठतेचक्रेमाताचभागिनीस्नुषा । दुहिताचतथाभार्यासर्वेमाहेश्वरार्पयेत् ॥

॥ माहेश्वरीयदाभुंक्तेमुक्तिस्याद्वेदवादतः । तस्यसंसर्गमात्रेणनिर्वाणपदवींब्रजेत् ॥

अर्थ वर उघड केलाच आहे. जर कर्माची एक शुद्ध पशु क्रिया आहे ती लिहिण्यास मोठा संकोच व असंत लज्जा वाटते; तथापि वाचकांची विशेष खात्री होण्यासाठीं प्रशस्तपणांत प्रशस्त अशा दोन ओळी लिहितो:-

॥ आनीयप्रमदांमत्तांदीक्षितायौवनोन्नतां । स्वकांतापरकांतावाघृणालज्जाविवर्जितां ॥

॥ तस्याःयोनीन्यसेन्मंत्रेमैथुनंकारयेत्ततः । तस्याःयोनीमुखंदत्वातद्रसंविलपन्जपेत् ॥

॥ कृष्णाष्टमीचतुर्दश्याममावास्यादिपूर्णिमा । संक्रांतिपंचपर्वाणितेषुपुण्यदिनेषुच ॥

॥ रात्रौपरस्त्रियांबालांश्यामांमदनातुरां । आनीयपूजयेन्मंत्रितोमैथुनमाचरेत् ॥

॥ देवताग्रे, स्ववामभागे, त्रिकोणपद्मासनोपरि, शक्तिनमांस्थापयेत्, तस्याःशरी-

॥ रेन्यासान्कृत्वा, योनौमंत्रंन्यसेत्, पश्चात्संयोगंकारयेत् । इतिप्रयोगः ।

झ० स्व किंवा पर स्त्री, तरुण, मदनमस्त, व लज्जारहीत अशी आगून देवतां समोर व आपल्या डावे बाजूस त्रिकोण पद्मासनावर नम्र बसऊन पुजून तिच्या शरीरावर न्यास करावे; आणि योनीशीं तोंड लावून मंत्रजप करून गोकुळअष्टमी, नर्कचतुर्दशी, अमावास्या, पूर्णिमा, व संक्रांत अशा पंच पुण्य दिवशीं रात्रौ तिला यथेच्छ भोगावी. (शक्तियामल). अशा ह्या भ्रष्टाचारावर लोकांचा विश्वास बसावा झणून हा शाक्तवाम मार्ग शिवाला आवडून त्याणें तो मार्ग स्थापन केला आहे; अशा अर्थाचे श्लोक रचिले आहेत. त्यांतून थोडेसे लिहून हा विषय आटोपितो:-

॥ नाहंवसामिकैलासेनमेरोनचमंदिरे । कुलजायत्रतिष्ठंतितत्रतिष्ठामिभामिनि ॥

॥ समाशंसंतिपितरःसुवृष्टिमिववर्षकाः । अस्मत्कुलेषुपुत्रोवापौत्रोवाकौलिकोभवेत् ॥

॥ मद्यमासंचमत्स्यंचमुद्रामैथुनमेवच । मकारपंचकंदेविदेवताःप्रीतिकारणम् ॥

॥ मद्यकुंभसहस्रैश्वमांसराशिशतानिच । नतुष्यामिवरारोहेभगलिंगामृतंविना ॥

॥ यथारक्षतिचोरेभ्योधनधान्यवरादिकम् । कुलधर्मतथादेविपशुभ्योपरिपालयेत् ॥

अर्थ:-शािव झणतो, हे पार्वती देवी, धर्मांत श्रेष्ठ धर्मशाक्त-तो मीं स्थापिलेला आहे. मीं कैलाशीं किंवा मेरु पर्वतावर-अन्य कोठें रहात नाहीं, केवळ शाक्त लोकांचे घरीं रहातो. मेलले पितर असें इच्छितात कीं, जर आपल्या कुळांत एखादा शाक्त झाला, तर तो आमचा उद्धार करील; मद्य, मांस, मुद्रा, मत्स्य व मैथून या पांच मकारांनीं देवता प्रसन्न होते. मडक्यांचीं मडकीं दारू व राशीच्याराशी मांस अपिलें तरी मैथुनाशिवाय, हे देवि, मीं तृप्त होत नाहीं. चोरापासून जसे धनधान्य रक्षितात तद्वत् शाक्तपंथ गुप्त ठेवून रक्षावा. तसेंच आणखीं शिव सांगतो:-

॥ मद्यमांसविहीनेननकूर्यात्पूजनांशिवे । नतुष्यामिवरारोहेभगलिंगामृतंविना ॥

॥ रात्रौमांसासर्वदेविपूजयित्वाविधानतः । ततो नमांस्त्रियंलभेरमणंरुधतोऽपिवा ॥

- ॥ मद्यमांसंचमत्स्यंचचर्वणंचमदापयेत् । विनापित्वासुरांभुक्त्वामांसंगत्वारजस्वलाम् ॥
 ॥ योजपेद्दक्षिणादोर्वंतस्यदुःखंपदेपदे । रजस्वलास्त्रियंगवारेतेरुधिरसंयुतम् ॥
 ॥ मद्याष्टविधंमांसंचमत्स्यंबहुविधंप्रिये । निवेद्यचात्मसाकृत्वाकालिभक्तिपरायणः ॥
 ॥ तदाभोगंचमोक्षंचलभतेनात्रसंशयः । (कुलार्णव, शक्तियामल) .

अर्थः—हे पार्वती, मद्यमांसावांचून माझी पूजा कोणी करू नये. मैथुनांवांचून मी संतुष्ट होत नाहीं. नत्र रजस्वला मद्यमांसानें पुत्रून भोगावी; व अशा रजस्वलेशीं गमन केल्यावांचून, दारु प्याल्यावांचून व मांस खाल्यावांचून जो कोणी देवीची पूजा करितो, त्यास पदोपदीं दुःख प्राप्त होतें. आठ प्रकारचें मद्यमांस व अनेक प्रकारचे मासे देवीस अर्पून खाणारा जो शाक्त त्याला मोक्ष मिळतो.

एणेंप्रमाणें आंध्र, काण्व व पेशवे यांच्या राज्यवलैकरून श्रेष्ठ मानिलेल्या द्राविडादि म्लें० उ० भटोवांनीं आपल्या अनाचारास आधार व पुष्टिदेण्यासाठीं हे निंद्यतंत्र ग्रंथ रचिलेले आहेत, कीं जेणें करून त्यांस भोळ्या लोकांत उपहास न होतां मद्यमांस सेवन व परस्त्री गमन हीं पैशांवांचून साध्य व्हावीं व शिवाय घरच्या अन्नवस्त्रखर्चापुरती दक्षिणा मिळावी—एखादा राजाश्रय मिळाला तर वुवांची पंढरी पिकते. या भटोवांनीं राजे लोकांचा असा समज घातलेला असतो कीं, “राजाच्या पदरीं असे शाक्तमार्गी असले ह्मणजे ते वेताळ, यक्ष, भूत व समंभ यांस प्रसन्न करून राज्याची समृद्धि करितात. राजास शरीरसंगति व संतानि वगैरे ईहलोकीचें सुख मिळून शिव लोक प्राप्त होतां.” वडोद्यांत गणेशशास्त्री नाशीकर नामक एक शाक्त महारराव महाराजापशीं होता. सयाजीराव महाराजाचे पदरीं लाडवा भटोवा ह्मणून एक शाक्त होता. त्याणें राजास हातचलाखी वगैरे करून कांहीं सिद्धि दाखविल्यावरून एक लक्ष रुपयांची जाहागीर व शिवाय घर बांधण्यास पुष्कळ पैसा दिला—एणेंप्रमाणें या भ्रष्ट शाक्तांस राजे व श्रीमंत लोक यांजकडून आश्रय मिळतो. तेणेंकरून या पंथाची फार प्रवृत्ति झाली आहे—ती बहुधा जेथें लोक भोळे व अत्यंत अज्ञान असतात तेथेंच. भोळ्या लोकांस संस्कृत ग्रंथ दाखविले किंवा असंभाव्य गोष्टी सांगितल्या ह्मणजे त्यांचीं मनं वळून ते या भ्रष्ट पाखंडी मार्गास लागतात. “दारुचें-दूध, मांसाचां-फुलें, मत्स्याचां-केत्रीं, स्त्रियांचे-पुरुष करून दाखविण्याची व वेताळ भूत, यक्ष, समंभ, हनुमान यांस स्वामीन ठेवून पाडिजे तें काम करून घेण्याची सिद्धि आहे” अशी भोळ्या लोकांची समजूत पाडून हे भटोवा त्यांस नादास लावून फसवितात; व आपल्या मद्यमांस सेवन व परस्त्री गमन करण्याचा हेतु साधितात. एक गोष्ट अशी सांगतात कीं, काशींत भास्कराचार्य ह्मणून एक शाक्त होता. त्यास कोणी आपले घरीं जेवण्याचें आमंत्रण देत नसत. एकदां एका नारा-

यण दीक्षिताच्या घरीं मोठ्या समारंभाचा स्वयंपाक सिद्ध झाला होता तो-
 सर्व नरकें झाला; तेव्हां त्या दीक्षितानें भास्कराचार्यांचे पायीं पडून त्यास
 आपले घरीं जेवायास नेले, ते समयीं पूर्ववत् अन्न होते तसें झालें. सांप्रत
 या भास्कराचा पंथ काशींत चालू आहे. काशी पवित्र भूमि मानिली असून
 तींत असा भ्रष्टाचार होतो ही फारच आश्चर्याची गोष्ट! तसेंच सातारा
 प्रांतीं माहुली क्षेत्रांत गणेश देव भटोवा याचा पंथ चालू आहे. त्याणें तेथील
 राजास व सावंतवाडीच्या देसायास मांसाचीं—फुले, मद्याचे—दूध स्त्रियांचे—पु-
 रुष असे चमत्कार करून दाखविल्याच्या गप्पा आहेत. तात्पर्य—हे म्लेंच्छ
 शाक्त भटोवा काशी, नाशीक, करवीर, सातारा, पुणे, सुरत, वडोदे व अमदा-
 वाद या ठिकाणीं हजारो असून अशा असंभाव्य गप्पा मारून भोळ्या लो-
 कांस फसवून आपला मद्यमांस सेवनाचा व जारकर्म करण्याचा हेतु साधि-
 तात. असे हे भ्रष्ट, कुलानें—म्लेंच्छ व कर्मानें—महार, चांडालादि अतिशुद्र,
 यांची साउली सुद्धां घेऊं नये.

निश्चलदास नामें एक दादुपंथी साधु दिल्लीप्रांतांत होऊन गेला. त्याणें
 विचार सागर नांवाचा एक ग्रंथ हिंदुस्थानी भाषेंत करून भ्रष्ट शाक्तपंथाचें
 वीस्तीर्ण खंडण केलें आहे त्यांतून विस्तार भयास्तव थोडेंसें देतोः—

॥ वाममार्ग जिन ग्रंथन मेंहै, सो सकल शास्त्र औ वेदसैं विरुद्धहै; अशुद्ध
 पदार्थनका तामें ग्रहण लिप्याहै; और उत्तम पदार्थनके जो नामहै, सोई
 मलिन पदार्थनके नाम लोक वंचनकै निमित्त कहैहै; मदिराका नाम तीर्थ,
 मांसका नाम शुद्ध, मदिरापात्रका नाम पद्मा, लसुनका नाम सुकदेव, मदि-
 राकारीकलालका नाम दीक्षित कहै है; तैसें वेस्यासेवी चर्मकारी आदिक चां-
 डाली सेवीकूं प्रागसेवीका सीसे कहै है; जो चांडालादिक है, तिनकूं ब्राह्मण कहै
 है, औ अत्यंत व्यभिचारिणीकूं योगिनी, औव्यभिचारीकूं योगी कहै है; अैसें
 अनेक प्रकारसैं निषिद्ध तिनका व्यवहार है; पूजनकैं समै अनेक दोषवती
 स्त्रीकूं उत्तम सक्ति कहै है; जातिकी चांडाली अति व्यभिचारिणी, रजस्वला
 स्त्रीकूं देवी बुद्धिसैं पूजन करै है; ताका उच्छिष्ट मदिरापान करै है; वमनकूं भैरवी
 कहै है; और स्त्रीकी योनिमें जिव्हा लगायकै मंत्रनका जप करै है; अैसा निं-
 दित वामतंत्र है; सर्वगो जो अभक्षण करै है, सो सारे निंदितमार्ग वामतंत्रमें
 कहै है; सर्वथा वामतंत्र त्यागनै योग्य है ॥

देहूगांवीं तुकाराम साधु प्रसिद्ध होऊन गेले; त्याणीं ईश्वर स्तुतीचे व

नीतीचे हजारो अभंग केले, त्यांत त्याणीं एकेटिकाणीं शाक्तपंथाच्या भ्रष्टे-
बदल उल्लेख केला आहे तो असा:—

चारीवर्ण अठरा याती । भोजन करिती एकेपंक्ती ॥ १ ॥ पूजाति आसुरी
रांडा । मद्य प्राशीतील पेडा ॥ २ ॥ वामकवळ मार्जन । जन जाईल अधःप-
तन ॥ ३ ॥ तुका हरिभक्ति करी । शक्ति पाणी वाहे घरीं ॥ ४ ॥

शाक्तगधडा जये देशीं । तेथे पापाच्या राशी ॥ १ ॥ मांस भक्षण मांगीण
याती । सांठविला विटाळ चिर्तीं ॥ २ ॥ स्तवुनियां पूजा रांडा । नलगे दाढीशीं
भांडा ॥ ३ ॥ तुकाह्मणे भगवंतीं । नेईल आपणापै अंतीं ॥ ४ ॥

अर्थ उघडच आहे. या साधूंच्या वचनांवरून तर हा भ्रष्ट शाक्तपंथ निंद्य
पशु प्रवृत्तीचा असून तत्संबंधी तंत्र ग्रंथ पाखंडी, ढोंगी, मतलबी अशा श्ले०
कु० भटोवांनीं खोटे वेद विरुद्ध रचिलेले आहेत याजविषयीं वाचकांची विशेष
लौकर खात्री होईल. अस्तु. एणेंप्रमाणें श्ले०कु० भटोवांनीं हजारो निंद्य
खोटे तंत्र ग्रंथ रचिले, खोटीं सुत्रें रचिलीं, वेदांचे भलतेच अर्थ केले, मन्वा-
दिस्मृतींत स्वकपोल कल्पित वेदविरुद्ध व निषिद्ध श्लोक घुसविले, खोटीं
भाष्ये केलीं, खोऱ्या टीका केल्या, संस्कार संबधी खोटे प्रयोग केले—यामुळें
वेदोक्तधर्मी लोक सद्धर्मापासून भ्रष्ट होऊन आद्यवेदोक्त धर्माचें इतकें रूपां-
तर होऊन गेलें आहे कीं जणू तो धर्म वेदविरुद्ध नूतन कोणी स्थापिलेला
आहे असें दिसतें. वेदोक्त कर्मांत शाक्तकर्म मिसळून सर्व घोंटाळा झाला
आहे. सांप्रत संध्या आहे—तींतील न्यास ह्मणजे “शिखायैवषट् । कवचायहुं”
इत्यादि अक्षरांनीं स्तन उदरादि अवयवांस स्पर्श करणें; मुद्रा ह्मणजे सुमुख,
संपुट, योनि, कूर्म, लिंग इत्यादिकांचा आकार जपांती व पूर्वी करणें; आसन
ह्मणजे त्रिकोण, चतुष्कोण अशीं स्थाने करणें; व “ऊर्ध्वकेशीविरूपाक्षीमांस-
शोणीतभोजने०” “अपक्रामंतुभूतानिपिशाचाःसर्वतोदिशं०” असे शाक्तसं-
बंधी चामुंडा भैरवाचे श्लोक ह्मणणें; व देवपूजेतील “प्राणेभ्योनमः” “यांतुदेव०
पुनरागमनायच” किंवा “अमृतं वैप्राणा०” “अभ्यारमितद्रवो०” असे देवतांस
प्राण देण्या घेण्याचे मंत्र व किं, कौं, सौं, ज्हां, ङ्हि, अशी वीजे उच्चारणें
हे सर्व प्रकार तर तांत्रिक ग्रंथांतून घेतले आहेत. शिवाला भगलिंगरूपानें
पुजण्याचा विधि शाक्तमार्गांतला आहे. मार्गें स्पष्ट केलेंच आहे कीं,
अहिंसक वैष्णवलोक शाक्तोक्त शिवलिंगाचें दर्शन किंवा प्रसाद ग्रहण
करीत नाहींत; कहरण, ज्या देवते समोर मद्यमांस सेवनाच्या भ्रष्ट क्रिया

होतात, तिचे दर्शन तर काय—पण ती जेथे असते तेथे पाय सुद्धां ठेवू नये असे. शास्त्र आहे. लिंगरूपी शीव मानून जेव्हां भ्रष्ट लोक त्यास मद्य मांसाचा नैवेद्य करून लागले तेव्हां, अर्थातच वैष्णव लोक लिंग तुच्छ मानू लागले. पुढे होतां होतां लिंग ह्मणजे शीवच असा अर्थ होऊन, अशा मद्यमांस-सेवनी शिवाचे दर्शन तर काय—पण नांव सुद्धां घेऊं नये असा वैष्णवांनीं प्रघात पाडिला. अस्तु. अशा ह्या लिंगार्चनेने “शुक्र व कृष्ण यजुर्वेद्यांप्रमाणे” वैष्णव व शैव अशीं परस्परांशीं विरुद्ध मते झालीं. दक्षिणा देण्याचा इतकाच विधि आहे कीं, बटु ह्मणजे ब्रह्मचारी याणे विद्याभ्यास झाल्यावर आपल्या गुरूस भूमि, गाई, वस्त्रप्रावरण असे स्वशक्त्यनुसार द्यावे. परंतु सांप्रत निर्णयसिंधु, धर्मसिंधु, असे अज्ञानांस बुडवून मारणारे मतलबी सिंधु—समुद्र व नारायणभट्टी, गागाभट्टी, अनंतभट्टी अशा दारवेच्या भट्ट्यांप्रमाणे भट्ट्याकरून त्यांत तीर्थाच्यासंबंधाने “गंगाभेट दक्षिणा, त्रिवेणी द०, भुवनेश्वरी द०, मुहूर्त द०, ऋषि द०, ब्राह्मण द०, खुंशी द०, हळदीची द०, अंतर्पाट द०, धारा द०, कंकण द०, मलविसर्जन द०, भोजन द० व श्राद्धाच्या संबधाने पवित्र द०, विनू द०, ऋषि द०, पिंड द०, चट द०, तिलोदक द०, नांदी श्राद्ध द०, भोजन द०; अशा शेंकडो दक्षिणा स्थापून भोळ्या लोकांस फसवून भर दोनप्रहरीं लुटण्याची प्रवृत्ति भटोवांनीं चालू केली आहे. या भटोवांनीं घडविलेल्या नारायणादि भट्ट्या मेल्यावरहि पाठीस लागून भोळ्या लोकांस लुटितात—“पितृनुदिश्ययद्वियतेब्राह्मणेभ्यःश्रद्धयातत्श्राद्धं” ह्मणजे मृत वडीलांच्या नांवाने गरीब विद्वान् ब्राह्मणाला भक्तीने आपल्या घरीं आणून जेवू घालणे—इतकाच विधि—व याचेंच नांव श्राद्ध. परंतु “प्राणी मेल्यावर त्यास यमदूतांवरिवर यमलोकीं बारालक्ष योजनें चालून जात असतां मध्ये विभ्रा-तीने सोळा टप्पे केले आहेत; तेथे त्यास भोजन मिळावे ह्मणून १२ महिन्यांचीं बारा व शिवाय १॥ १॥. ५॥. ११॥ अत्र महिन्यांचीं चार मिळून सोळा मासिक श्राद्धे व यमदूतांसाठीं उदक कुंभदान हे सर्व केले पाहिजे” असे स्थापून त्या संबधाने वगैरे उदक कुंभ श्राद्ध, सपिंड श्राद्ध, आमत्र श्राद्ध, दधी श्राद्ध, घृत श्राद्ध, नांदी श्राद्ध, हिरण्य श्राद्ध—अशीं दान-दक्षिणायुक्त असंख्य श्राद्धे उभारून या एकेक श्राद्धाच्या मिषाने राजा, श्रीमंत गृहस्थ, रांडा, गरीब, भिकारी, या सर्वांस हजारो रूपयांस भर दिवसास लुटून मृतप्राण्यांची त्यांच्या आप्तांजवळ असलेली जिंदगी या भट्ट्या हरण करितात इतकेंच नव्हे तर त्या मृत प्राण्यांची मागे कांहीं जिंदगी नसली तरी ह्या भट्ट्या त्या प्राण्यांच्या आप्तवर्गास लुटावयास जातात (याजवरून दारूच्या भट्ट्या आपणास वऱ्या ह्मणवितील, कारण त्या ज्याच्या त्यासच जीवंतपणीं पाठीला लागतात). “बोकड शामिक भग्नींवर उकडून खाऊन, सर्ग

मिळतो व पर्जन्य वृष्टि चांगली होते; इंद्रादि देवता मांसाने नृप असतात; शीव, चंडिका अशा देवनांची मांसाच्या नैवेद्याने पूजा करावी. मांसावांचून पूजा करणारास ईह परलोकां दुःख प्राप्त होतें व तो नरकास जातो; पुरुषसूक्तं मंत्राने प्रोक्षून व देवांस अर्पण करून मांस खाल्ल्याने देव प्रसन्न होतो” असे गळे दाभून बोकडांस मारून खाण्याच्या संबंधाने म्लें० कु० भटोवांनीं काढिलेले खोटे विचार भोळ्या लोकांच्या मनांत विवल्यामुळे यज्ञा-शिवाय अनेक ठिकाणीं क्रूर अघोर हिंसां कर्म चालू झालीं. “भैरव, चामुंडा, कालिका, नरसिंह, वेताळ, रुद्र, पुरवंस, खंडोवा, भूतनाथ, जैतीर, सातेरो” अशा शाक्तोक्त देवता मानून गांवोगांव, रानोरान, झाडझुडुपाखालीं, नदीकिनारीं, डोंगरांत, मैदानांत, इत्यादि भरपूर ठिकाणीं त्यांची भोळ्या लोकांनीं स्थापना केली. “या देवता मनुष्यास अनेक विघ्नें करितात, वृष्टीला हरकत आणतात, त्यांस मांस दिल्याशिवाय त्यांची नृपि होत नाहीं; मनुष्य देतो तेव्हाच त्याला खाण्यास मिळते; असें मिळालें नाहीं तर मनुष्यास मारून किंवा दुःख देऊन आपला भक्ष्य घेतात; आणि साजे, सकाळीं, महिन्यास, वर्षास किंवा ३-४-५-१२-२० वर्षांनीं नरीं एकदा पश्चादि वस्त्री दिले पाहिजेत, त्याशिवाय सुटका नाही व भसं न केलें तर महामारी वगैरे रोग उत्पन्न करून त्या देवता आपला भक्ष्य घेतात” अशा म्लें० कु० भटोवांनीं काढिलेल्या विचाराच्या भीतींमुळे आपणास पोडा व दुःख होऊं नये म्हणून भोळे लोक देवतांस टोणगे, बोकड, कोंबड्या असे पशुपक्षी वळी देतात; दसव्याच्या दिवशीं घोड्याच्या पागेत, हत्तीखान्यांत, गाडीखान्यांत इ० अठराखान्यांत राजेलोक हजारो वकऱ्यांचे गळे कापितात व शमी पूजनसमयीं पाडे व बोकड यांच्या पोटांत तीक्ष्ण शस्त्रे खुपसून ठार मारितात. हर ! हर ! किती तळमळ करित असतील विचारे तेवेळीं ! राजवाड्यांत व कांहीं गांवोगांवीं होळींत जीवंत वकऱ्या कोंबड्यांचा होम करितात ! काशी जवळ विंध्यावासिनी देवी आहे, तिला बाराहि महिने कोंबड्या बोकडांचे वळी देतात. कुंडण शहरीं पौष्य महिन्यांत जत्रा भरते—तेथील देवीस महिनाभर बोकडाच्या ताज्यारक्ताचा अभिषेक करितात. कोल्हापुर प्रांती बारा वर्षांनीं एका देवीची जत्रा भरत असते, इतक्या मुदतींत नवसाचे वगैरे टोणगे वकरे, कोंबड्या मिळून ५००० रांवर जमतात—व त्यांच्या गळ्यावर त्या जत्रेच्या दिवशीं तीक्ष्ण शस्त्रे ठेवून अशुद्धधारांचा क्रूर नराधम प्रवाह काढितात. किती अघोर क्रूरकर्म हे ! कित्येक ठिकाणीं पशूला इतक्या क्रूरतेनें मारितात कीं, ते लिहितां डोळेवाटे अश्रु व शरीरावर शहारे येतात. कालिकेच्या देवळांत जीवंत पाड्यास बांधून त्याचें काळीज काढून नैवेद्य करितात. सातारा जिल्ह्यांत तालुका वाई, मौजे खावली एथें व संस्थान सावंतवाडींत पाल, आंब्रड व कुडाल या गांवीं पाडा किंवा टोणगा देवतेस अर्पण करितात आणि

हजारो निर्दय लोक शस्त्रे घेऊन त्या पशूच्या पाठीस लागतात, आणि जखमा करीत करीत त्याचे रक्त गांवच्या हद्दीत थोडे थोडे पाडितात, असा तो घायाळ रक्तवंभाळ पशु जमिनीवर पडेपर्यंत पळवितात; एकदां खाली पडला लणजे जसा सुतार लांकडाची सालपट्टे काढितो तद्वत् ते क्रूर नराधम शस्त्रांनी त्या पशूचे सपासप तुकडे तुकडे काढून देवतेस नैवेद्य करितात. हर ! हर ! असा हा जुलूम व कहर मनुष्यावरहि मागे होत होता; परंतु दयाळू इंग्रजसरकाराने तो बंद केला. कऱ्हाड्याजातींत ब्राह्मण बळी देण्याची चाल होती ती वडोद्याच्या रेसिडेणाने १८०८ सालांत रिपोर्ट केल्यावरून सरकाराने बंद केली; सती जाण्याची चाल केवळ राज्य लोभामुळे पेशव्याने वगैरे घातली होती तीहि बंद केली. नागपुर व जबलपुर प्रांतांतील खोंड जातीचे लोक पाऊस पडण्यासाठी व महामारी बंद होण्यासाठी मनुष्य बळी देत—तो अशा प्रकारे की, त्या मनुष्यास बांधून हजारो लोक शस्त्रे घेऊन त्याच्या शरीराचे तुकडे तुकडे करित; तसेच मोठमोठ्या इमारती बांधितांना मनुष्य पुरावे व वास्तुशांतीवेळी बोकडाकोंबड्यांचे बळी द्यावे अशी चाल होती. तुळजापुर, गुजराथ, काठेवाड, कच्छ व कोंकण अशा ठिकाणी मुले बळी देण्याची चाल होती ती इंग्रजांने बंद केली; तथापि देवतेच्या नांवाने मुलांस सोडण्याची चाल आहे. जेजूरीच्या खंडोवास सोडिलेल्या मुलास वाध्या, व मुलीस मुरळी; कोंकणांतील कालिका, सातेरी अशा देवतांस दिलेल्या मुलीला भावीण, व मुलास देवळी अशी नावे आहेत. तात्पर्य, म्लें० कु० भटोवांनी यज्ञ संबंधाने हिंसाकर्म चालू केल्यावरून मनुष्यप्राण्यावर जो जुलूम होत होता तो इंग्रजांच्या धर्माने बंद झालाच—परंतु गरीब पश्चादिकांवरील कहर तसाच राहून आपल्या वेदोक्तधर्मी लोकांची स्थिति हिंसक, क्रूर अशी वेदानिषिद्ध होऊन गेली आहे—याचे मूळ कारण वर लिहिलेच आहे कीं सेमिटिक लोकांनी आर्यस्थानांत येऊन जगांतील आर्य लोकांचा मूळ धर्म जो वेदोक्त तो नाश करण्यासाठी वेदादि मान्य ग्रंथांची विघडान्निघड केली. परंतु त्यांचा तो हेतु सिद्धीस गेला नाही. मात्र इराण, ग्रीस, रोम इ० एशिया व युरोप खंडस्थ देशपर्यंत ज्या ज्या ठिकाणी मूळ आर्यावर्ताहून वेदोक्त धर्मी आर्य लोक पसरले त्या त्या ठिकाणांतील आर्य लोक सेमिटिक लोकांच्या प्रबळतेने व सांसर्गाने हिंसक होऊन वेद भ्रष्ट झाले. तथापि विद्येच्या संबंधाने त्यांस वेदाविषयीं पूज्य बुद्धि असून त्यांचे पेल्यासजी वगैरे पूर्वज वेदोक्त धर्मी असून अहिंसक होते असे एतशन्ट हिस्टरीवरून स्पष्ट होते व याजवरून मूळ आर्यावर्तातील वै-

दिक लोक हिंसक नव्हते हैं सहज सिद्ध आहे. व त्याप्रमाणे आर्यस्थानांतील जे लोक सांप्रत सारस्वत कान्यकुब्ज्यादि नावाने प्रसिद्ध आहेत ते अहिंसक असून प्राचीन आंध्रादि द्राविड व कऱ्हाडे* चित्तपावनादि सत्प कोंकणिये यांच्या सांसर्गाने त्यांतून कित्येक सांप्रत हिंसक बनलेले आहेत तथापि यज्ञ निमित्ताने वगैरे हिंसा कर्म वेद विहित आहे असा खोटा मतलब लोकांला दाखवून वेदास दूषण देण्यास प्रवृत्त झालेले नाहीत. परंतु द्राविडादिकांनी बौद्धाच्या मनांत योग्यता नसतां आपल्या विषयीं पूज्य बुद्धि यावी व मांस आहारामुळे आपणास नीचत्व येऊन आपला उपहास होऊं नये म्हणून यज्ञश्राद्धादि कित्येक वेदोक्त कर्मांत हिंसा किंवा मांसभक्षण करणे हे वेद विहित आहे असा वेदावर खोटा आरोप करून आपण यज्ञव्यतिरिक्त मांसाहारी नाहीं म्हणजे यज्ञादि कित्येक कर्मांतच वेदाज्ञेवरून आपण हिंसा व मांसभक्षण करितों असे वाह्यत ढोंग माजवून त्यांसंबंधाने स्वमत पुष्टिकरणार्थ खोटे ग्रंथ वगैरे करून वेदोक्त धर्मास व्यर्थ दूषण देऊन वेदोक्तसंहितेचीं हिंसासूचक खोटीं भाष्ये केलीं; खोटे ब्राह्मण, उपनिषदे, परिशिष्टे, सूत्रे, तंत्रे रचिलीं, व त्या संबंधाने नव्या भट्ट्या करून मन्वादिमान्य स्मृतींत नवीं क्षेपके घुसविलीं. तस्मात् वेदोक्त धर्म आर्य लोकांस माझे इतकेच विनयपूर्वक सांगणे आहे कीं, आंध्रकाण्वादिकांच्या राज्यवलेकरून श्रेष्ठ मानिलेले म्लेंच्छ कुलोत्पनादि भटोवा हे नीच व मतलबी आहेत असे समजून आल्यापासून जसे गौड, महाराष्ट्र, दैवज्ञ, कांसार, माळी असे अनेक जातीचे लोक त्यांस तुच्छ मानितात तद्वत् अशा ह्या वेदनिषिद्धतंत्रादि मतलबी ग्रंथांस व मान्यग्रंथांतील क्षेपकांस व केलेल्या विपरीत अर्थास तुच्छ मानून त्यांनीं त्यांजवर विश्वास ठेवूं नये.

* फार दिवसांपासून चालत आलेल्या प्रचारांतील गोष्टीवद्दल कोणी विचार करित नसतो: स्त्रियांना बाल घेऊन हिशोब करण्याप्रमाणे वाचकांस कळविणें आहे कीं, “कऱ्हाडा” जो “ब्रह्मघ्न” नाच “ब्राह्मण” हें कसें संभवेल? “महमदखान कसाई” — “गो प्रतिपालक” अथवा “सदाश्रम सन्याशी” — “कृष्णीगुलाबीचे यजमान” अशा तऱ्हेचा लेख जो पाहील किंवा ऐकेल त्याला जसे आश्चर्य वाटल्यावाचून रहाणार नाही तद्वत्च विचार करणारास “कऱ्हाडा ब्राह्मण” वा म्हणजे वैपरित्य सहज ध्यानीं आल्यावाचून राहूं नये. इतकी सूच-
ना ध्यानीं टेंपण्या जांगी आहे.

अहिंसा धर्म प्रकाश.

पूर्वार्ध-

विचार दर्शन.

या भूगोलांतील उत्पन्नमात्र सृष्टपदार्थांत-स्थावर व जंगम असे दोन भेद स्पष्ट होतात. स्थावर लक्षणजे वृक्ष, तृण, धान्य, वेल, कंद इ० वनस्पति; व जंगम लक्षणजे मनुष्य, पशु, पक्षी, मत्स्य, क्रिमिकीटक इ० प्राणी. या दोहोंची उत्पत्ति व स्थिति भिन्न भिन्न आहे. वृक्षादिक वनस्पति शुद्ध पृथिवदत्त असून त्यांस कामक्रोधादि विकार, तसेंच चलनवलन व शिवाय शब्द, रूप, रस, गंध, स्पर्श, हे विषय समजण्याचीं श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुरिन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय स्पर्शेन्द्रिय, अशीं ज्ञानेन्द्रिये व तज्जन्य सुखदुःखावस्था यांचा अभाव असल्यामुळे त्यांचे शस्त्राने वगैरे छेदन केलें तर त्यांस दुःख अनुभवतां येत नाहीं लक्षण त्यांचे छेदन केल्यानें दोष घडत नाहीं. परंतु मनुष्यादि प्राण्यांची उत्पत्ति शुक्रशोणितजन्य व त्यांचीं शरीरे बहुधा रक्त, मेदु, स्वेद, लाळ, कफ, पित्त, मलमूत्र, अशा दुर्गंध पदार्थांनीं भरलेलीं असून, ते प्राणी ज्ञानेन्द्रिये व तज्जन्य सुखदुःखावस्था यांहीं युक्त असल्यामुळे अशा प्राण्यांचे शस्त्राने वगैरे छेदन किंवा श्वासावरोधन करून प्राण हरण लक्षणजे हिंसा केल्यानें त्यांनां दुःख अनुभवतें तस्मात् अशा ज्ञानेन्द्रियादिकांनीं युक्त असलेल्या प्राण्यांला ठार मारिल्यानें दोष घडतो, आणि या दोषालाच हिंसा दोष असें जाणावे.

हिंसा हा शब्द हिंस् (प्राण घेणे) यां धातूपासून निघाला आहे. तेव्हां प्राणिमात्राला ठार मारणे ही हिंसा, व तद्व्यतिरिक्त ल० प्राणघात न करणे ही अहिंसा होय व अहिंसा हाच मानवाचा मुख्य धर्म होय; कारण, आपल्या प्रमाणेच इतर प्राण्यांस दुःख होतें लक्षण विनापराध त्यांस दुःख देऊं नये. आपणांस जसा प्राण प्रीय-तसाच इतरांस; लक्षण इतरांचा प्राण घेऊं नये, व असा हा अमोत्य प्रियकर प्राण घेतल्याशिवाय व प्राण्यांस ते समयीं दुःख दिल्याशिवाय मांस मिळत नाहीं व तेहिं मांस शुक्रशोणितजन्य असून लाळ, स्वेद, मलमूत्र, कफ, पित्त, यांहीं युक्त मूर्तिमंत दुर्गंधि पुत्रि-

काच—तस्मात् असें शुक्रशोणितजन्य घाणेरडे मांस मनुष्याने भक्षुं नये अशी विचार करण्याची शक्ति मनुष्याला दिली आहे. परंतु त्या विचारशक्तीच्या मुस्क्या बांधून तिला रसातळीं पाठवून कित्येक क्रूर, विचारशून्य नराधम केवळ मानवधर्म सोडून शुद्ध पशुत्व प्रवृत्तीस अनुसरून निरपराधी प्राण्यांची हिंसा करितात ! धिग्, धिग्, जिणें अशा निंद्य हिंसकांचें ! अरे ! जो प्राणी अनेक दुःखें भोगभोगून व संकटें टाळटाळून स्वदेह सांभाळितो, अशा प्राण्याचा एका क्षणांत नाश करून त्याचें तें शरीर व्याघ्रगृध्रादिक्रवत् भक्षण करणें हें विचारयुक्त मानवास केवढें बरें दूषणीय ! अरे ! सर्वांत अमोत्य व प्रियकर जो प्राण तो एखाद्या क्षुल्लक पदार्थाप्रमाणें नाहींसा करणें—हा केवढा बरें अन्याय ! अरे ! जी वस्तु एकदां गेली असून पुनः जन्मांतहि मिळण्याची आशा नाहीं, अशा वस्तूचा नाश करणें—हा केवढा अधिचार ! प्राण ही वस्तु काय आहे हें समजत नसून आर्ली ती कोणास दिलीहि नाहीं व देऊंहि शकत नाहीं; तर असा आर्ली देऊं न शकणारा व न समजणारा जो प्राण तो नाहींसा करणें—हा केवढा बरें जुलूम ! अरे ! ज्या पश्वादि-कांनीं कांहीं अपराध केल्या नसून उलटा नफा केलेला असतो, अशा निरपराधी व परोपकारी पश्वादिकांचे गळे कापणें—हें केवढें निंद्य व कृतघ्नतेचें कृत्य ! अरे ! जो प्राणी मुख, मुद्रा, पुच्छ, पाय यांच्या खुणा व बों, बें, कयां, चीं, फड, फड असे शब्द करून “मनुष्यारे मला मारूं नको मी तुझा कांहीं अपराध केलेला नाहीं; धान्य फूलफळादि शुद्ध पृथ्वीदत्त पदार्थ ईश्वरानें तुझ्या जीवनार्थ केले आहेत; मला नको मारूं, नकोरे मारूं, नको मारूं, नको नको मारूं नको, मी तुला शरण आहे” असें आपल्या भाषेनें अत्यंत आर्जव करणाऱ्या पश्वादिकांच्या शरीरावर तीक्ष्ण शस्त्रधारा चालविणें—हें किती अघोर व नीच कर्म ! हर ! हर ! केवढा हा अन्याय ! किती हा जुलूम ! किती हें अघोरी कृत्य ! अर्शां अघोर कृत्ये करणारांस ईश्वर कोणती गति देईल नकळे. तथापि असें अनुमान करितां येतें कीं, जसा राजा आपल्या प्रजेवर देखरेख ठेवून खुनी मनुष्यांस देहांत शिक्षा करितो, तद्वत् सर्व प्राण्यांवर समदृष्टि ठेवणारा—जो जगन्नियंता परमात्मा तो पश्वादि-कांचा खुन ह्मणजे प्राणघात करणारांस शिक्षा करीलच करील.

मनुष्यांला अत्मज्ञान व विचारशक्ति असल्यामुळे “सर्व प्राणिमात्र दुःख अनुभवतात” हें समजतें; तसें व्याघ्रादि पशूला किंवा गृध्रादिपक्षांला समजत नाहीं. व्याघ्रादि क्रूर पशुपक्षी जेव्हां प्राण्याला मारितात तेव्हां तो प्राणी आ-

पला प्राण वांचविण्यासाठीं पुष्कळ प्रयत्न करितो; मोठ्यानें ओरडून फडफड, तळमळ, वळवळ करितो व मुख, पुच्छ, पाय अशांच्या खुणांनीं आर्तस्वरानें आर्जव करितो तें त्या व्याघ्रादिकांस समजत नाहीं; परंतु मनुष्यांस दया व विचार-शक्ति असल्यामुळे त्या प्राण्यानें मुखमुद्रादिकांच्या खुणांनीं केलेंले आर्जव समजतात व दयायुक्त विचारशक्तीच्यायोगानें त्यांच्या मनांस त्या प्राण्याविषयीं कळवळा व द्रव उत्पन्न होतो; तसा व्याघ्रादिकांस होत नाहीं—याजवरून असें स्पष्ट होतें कीं, मनुष्यांस प्राण्याचा कळवळां येऊन त्यांनीं त्यास विनापराध मारूं नये; ह्मणूनच त्याला ईश्वरानें दया व विचारशक्ति दिली आहे. तात्पर्य—मनुष्यांनीं व्याघ्रवत् निर्दय होऊन प्राणी मारून खाऊं नयेत, हें त्यांस ज्ञानदयादि गुण असल्यानें स्पष्ट होतें; तस्मात् मनुष्यानें आपल्या ज्ञानदयेचा योग्य उपयोग करावा, तरच ईश्वरानें त्याला ज्ञानदया दिल्याचें सार्थक होईल अन्यथा एखाद्या न्यायाधिशस अन्यायानें काम केल्यामुळे जसा एकाद्या प्रजेचा राजा त्यांस न्यायाच्या कामावरून काढितो तद्वत् उत्पन्नमात्रे सृष्टपदार्थांचा राजा जो जगन्निघंता परमेश्वर तो त्याला त्या ज्ञानदयेहून दूर करील ह्मणजे अर्थातच व्याघ्रादि योर्नींत घालील.

आतां प्राणिमात्रानें परस्परांस मारून खावें असा ईश्वरी नियम आहे असें म्हटलें तर तो नियम कोणीहि मोडूं नये; मोडिला तर तो मोडणारा मनुष्य गुन्हेगार ठरतो हें स्पष्ट होतें. तर मग एखादा व्याघ्र किंवा सिंह मनुष्याला मारण्यास आला तर तो मनुष्य भितीनें कशासाठीं पळतो? किंवा त्या व्याघ्रादिकांला अनेक शस्त्रांच्या सहाय्यानें मारण्यास कां उद्युक्त होतो? वं तेणें-करून गुन्हेगार कां ठरतो? ज्याप्रमाणें ईश्वरानें मनुष्याला प्राणी मारून खाण्यास फर्माविलें आहे असें तो मनुष्य ह्मणतो तद्वत् व्याघ्रादिकांसहि मनुष्य मारून खावा असें ईश्वरानें फर्माविलें आहे व त्याप्रमाणें ते व्याघ्रादिक आपलें कृत्य करितात; तेव्हां ते व्याघ्रादिक मारण्याला योग्य नाहींत असें ह्मणणें तो मनुष्य कत्रूल करील काय? नाहीं, कारण ते व्याघ्रादिक क्रूर, हिंसक—त्यांस मारिलेंच पाहिजे; तर आतां याच न्यायानें व्याघ्रादिक प्राणी घातकी आहेत ह्मणून त्याला मारावें हें जसें योग्य आहे तद्वत्च मनुष्य हा प्राणी प्राणघातकी, हिंसक, क्रूर आहे ह्मणून त्यालाहि व्याघ्रादिकांप्रमाणें मारणें योग्य असलें पाहिजे. हर! हर! ज्ञान, दया विचारयुक्त मानवांची स्थिति व्याघ्रवत् वध्य व निर्दय व्हावी काय!

हा हिंसक मनुष्य व्याघ्रादिकांहूनहि क्रूर व नीच होय. व्याघ्रादिक हे

प्राण्यांला गळा फोडून एकदम मारितात; परंतु हा दुष्ट मानव जसा सुनार लांकडा लोखंडास खिळे ठोकितो तद्वत् दयेचा मनांत लेशाहि न आणितां गाई बैलांच्या अंगावर तीक्ष्ण शस्त्रधारा चालवितो व वस्त्रांत सुई टांचल्याप्रमाणें वकऱ्या कोंवड्यांच्या शरीरांत सुरी भोंसकितो व अशुद्ध धारांचा प्रवाह काढितो व बटाऱ्यांप्रमाणें कंपोताकोंवड्यांला व शिंपींतील प्राण्यांला जोवंत उकडितो व जाळ्याच्या योगानें मत्स्यांस जलावाहेर काढून श्वास कोंडून मारितो. हर ! हर ! अशा वेळीं ते विचारें किती तळमळ, किती हाय हाय, किती तडफड, किती तळतळाट करून किती यातना भोगीत असतील ! याचा यत्किंचित् अनुभव आपल्या अंगावर शस्त्रप्रहार करून किंवा श्वास कोंडून पहावा. विचारे अर्ध पावघटिका फडफडून व तळमळून प्राण सोडितात ! हर ! हर ! किती अनाथांवर जुलूम व कहर हा ! अरे ! त्यावेळची त्या विच्याऱ्यांची हृदयेच्छदक तळमळ, फडफड व ओरड मनुष्याच्यानै कानावाटे ऐकवत व डोळ्यावाटे पहावत सुद्धां नाहीं; कदाचित् दृष्टीस पडलीच तर काळिजांत धडक, डोळ्यावाटे अश्रु व अंगावर 'शाहारे' आल्यावांचून रहाणार नाहींत. असा मानवाचा स्वभाव आहे. तो त्याला टांकून व्याघ्रवत् वध्य व व्याघ्राहून क्रूर, नीच असा पशु करून गेला तरीं कोठें ! कित्येक प्राण्यांचा प्राण लौकर जात नाहीं; कां कीं, त्यांची त्वचा फारच वळकट असते, तथापि तो हिंसक मनुष्य तिचा कोगदांप्रमाणें चुराडा करून टांकून त्यांच्या रक्तमांसानें आपलें पोट जाळितो. हर ! हर ! तो जेव्हां डुकराला मारितो तेव्हां तो त्या डुकराचें तोंड बंद करून बोटा एवढा जाड लोखंडाचा एक गज त्या डुकराच्या अधोद्वारीं वोंचून तो त्याचे मानेपर्यंत भोंसकितो. नंतर तो डुकर सुमारें अर्धघटिकेनै तळमळून, फडफडून व कीं, कै असे हृदय विदारक आर्तस्वर काढून विचारा प्राण सोडितो. या लोखंडी गजास पुढें टोंक असतें, व डुकराची कातडी फार जाड असल्याकारणानें सुरीनें झटकन न तुटतां हातास श्रम होतात. लपून तो लोखंडी गज कधीं कधीं अशांत तापवूनहि भोंसकतात—ते समयीं विच्याऱ्यांच्या अंगांतून एकदम रक्तधारा सुटतात आणि आसमंतांतील जमान व तो हिंसक नराधम यांजवर तें रक्त पडून ते अघोरी मनुष्य केवळ काळासमान भासतात. हर ! हर ! काय ही क्रूरता ! कित्येक पाषाण हृदयी हिंसक मनुष्य पहिल्यानें त्या डुकराचें तोंड व चारी पाय एकत्र बांधून श्वास उलटा विस्तवाच्या निखान्यावर ठेवितात किंवा उफराटा टांगून खालीं आग पेटवितात असा त्या डुकरास चोहोंकडून होरपळतात.

तेसमयीं तो प्राणी किती तळमळत असेल याचें अनुमानहि करितां येत नाहीं अस्तु. पुढें त्या डुकराचे केंस जळल्यावर तो लौकर मरावा ह्मणून वर लिहिल्याप्रमाणें लोखंडी गज अधोद्वारांतून, मानेपर्यंत भोंसकितात. शिव ! शिव ! त्रिचाऱ्याचें शरीर होरपळतें, डोळे होरपळून फुटतात, अधोद्वारांतून वगैरे रक्तधारा सुटतात व आंतड्या बाहेर पडतात. तेव्हां तो दैन्यवाणी प्राणी कीं, कें, वें अशा हृदयच्छेदक आर्तस्वरांनीं ओरडत असतो. ती त्याची दीनवाणी ओरड रस्यांतून जाणारांच्या कानीं पडून ते दयेनें साश्रु होतात व त्या पाषाणहृदयां घातक्यास आपला आत्मा कळवळल्या योगानें त्याचा “सत्य नाश” होवो असा शाप देतात. याचप्रमाणें निष्ठुर, दांडगे, क्रूर हिंसक लोक गुरेंढोरें, मेंढेवोकड व कोंवड्याकवडे असे केवळ उपयोगी, निरपराधी व निरुपद्रवी प्राणी वृक्षांप्रमाणें सपासप कापितात. कांहीं लोक हलाल ह्म० प्राण्यांच्या गळ्यांला शस्त्रानें मोठी जखम किंवा वोकडांचें दर्भरज्जूनें सर्वांग बांधून श्वास कोंडून अंडावर मुष्टिप्रहार करितात. ते समयीं त्रिचाऱ्यांच्या हाल्यास काय तोटा ? तडफड, फडफड, वळवळ व तळमळ चालते व कें, आं, एं, वें अशा हृदयच्छेदक आर्तस्वरांनीं एकच ओरड होऊन जाते व सरशेवटीं ते त्रिचारे हालहवालानें प्राण सोडितात. राम ! राम ! हर ! हर ! त्रिचाऱ्या पश्वादिकांवर असा जुलूम झाल्याबद्दल ईश्वरं त्या त्रिचाऱ्यांचें कल्याण करीलच; परंतु अशा जुलमी मनुष्यांला यथान्याय भयंकर व क्रूर अशा योग्य शिक्षा भोगाव्या लागल्यावांचून किमपि रहाणार नाहीत.*

* कित्येक क्रूर दसऱ्या दिक्शीं त्रिचाऱ्या वोकडांचीं हजारो शिरें उडावितान. प्रथमतः राजानें अमुक, राजपुत्रानें अमुक, प्रधानानें अमुक व सरदार वगैरे लोकांनीं अमुक—याप्रमाणें एकेचवेळीं व स्थळीं हजारो दैन्यवाणी प्राणी चार घटिकेंत मारिले जातात. क्रूर व्याघ्रसुद्धा असे हजारो पशु एकेचवेळीं किंवा स्थळीं मारण्यास द्रवन असेल; मग मानव हृदयां दयेचा लेशहि नाही—तेव्हा अशा मानवासे “व्याघ्राहून क्रूर, नीच” अशा उगमेशिवाय अन्य उपमा दैण्या योग्य या जगात नाहीच. कित्येक दुष्ट त्रिचाऱ्या वोकडांस जामिनीवर पडे असे हत्ती घोड्यांच्या पायांस बांधून त्या हत्ती घोड्यांला भर भाववितान; तेव्हां दगड, काटे, उंच सखल जमीन यांवर/दैन्यवाण्यांचें भाग आपटून धोपटून अगदीं रक्तबंबाळ होऊन जातें—प्राण जानां जात नाहीं. तसेंच कित्येक अघोरी लोक होळींच्या दिक्शीं मोठा अग्नि प्रदीप्त करून त्यांत वोकड, कोंवड्या असे प्राणी जीवंत केंकून देतात ते समयीं ते किती कोलाहाल, किती कलकलाट व तळतळाट करीत असतील वरें ! कोणी कोणी टोणग्याला दारू वगैरे कैफी पदार्थ पाजून मदान्मत्त करून मैदानांत मोकळा सोडून कोयना, तरवार भाला अशा शस्त्रांनींशीं त्यांच्या पाठीस लागून त्याचें शरीर वृक्षांप्रमाणें सपासप कापितात. कोणी मानेवर ठोकतो, कोणी पोटांत भोंसकतो, कोणी डोकें, कोणी कणा फोडितो व कोणी नाय तोडितो अशा हालहवालानें तो प्राणी प्राण सोडितो. हर ! हर ! काय जुलूम व काय क्रूरता तरी ही ? अशा जुलुमानें पीडित

असा हा हिंसक मनुष्य व्याघ्रांहून क्रूर असून शिवाय मोटा कृतघ्न आहे. गाई, महिषी व शेळ्या अशा पशूंपासून मनुष्यांला दूध मिळते; बैल, उंट, घोडे व टोणगे असे पशु नांगरण्याच्या, गाड्या ओढण्याच्या किंवा ओझे वाहण्याच्या उपयोगी पडतात; बोकडामेढ्यांच्या वगैरे लोंकरीपासून गरम वस्त्रे प्राप्त होतात; जलांत मत्स्य असल्याने जल स्वच्छ मिळते; पक्ष्यांच्या मधुर स्वरांनीं मन तल्लीन होऊन सुख प्राप्ति होते व डुकर कोंबड्या असे पशुपक्षी दुर्गंधीचा नाश करितात व तेणेंकरून हवा स्वच्छ होऊन सुख प्राप्त होते; शिवाय ह्या सर्व पशु, पक्षी व मत्स्य वगैरे निरूपद्रवी प्राण्यांपासून वन-स्पतीसाठीं खत मिळते. असे हे मनुष्यांवर त्या पश्वादिकांचे महत् उपकार होतात तसे व्याघ्रादिक पशूंवर किंवा गृधादिक पक्षांवर होत नाहींत.

तर असे हे उपकार स्मरून त्या पश्वादिकांवर प्रत्युपकार करणें हें एकीकडे ठेवून हिंसक मनुष्य त्यांस मारून खातो—यांत त्या मनुष्याचे, हत्तेचा एक व कृतघ्नतेचा एक असे, दोन दोष स्पष्ट होतात—परंतु ते पश्वादिक मारून खाण्यांत व्याघ्राची क्रूरता मात्र दिसते कां कीं, व्याघ्रास त्या पश्वादिकांपासून दुधाचा वगैरे कांहीं उपयोग होत नाहीं. याजवरून हिंसक मनुष्य व्याघ्राहून दुष्ट व क्रूर असून कृतघ्न ठरतो हें न्यायानें स्पष्ट होते.

असा हा व्याघ्रादिकांहून क्रूर असलेला हिंसक मनुष्य कृतघ्न असून सर्वभूतद्वेषी ल०भूचर, जलचर, गगनचर अशा सर्व प्राण्यांचा सारखा द्वेषी आहे. पहा व्याघ्र हे भूमीवरील पशूंसच मारून खाऊन पशु द्वेषी होतो व मगर हा जलांतील मत्स्यांसच मिळून मत्स्यद्वेषी होतो परंतु हा हिंसक मनुष्य भूमीवरील पशु, पाण्यांतील मासे, आकाशांतील पक्षी, शिंपींतील कालवादि कीटक अशा सर्वांस मारून खाऊन त्या सर्व पशु पक्षी मत्स्यांचा द्वेषी ठरतो. हर! हर! मनुष्यानें व्याघ्रादिकांहून क्रूर व शिवाय कृतघ्न व सर्वभूतद्वेषी व्हावें काय! धिक् धिक् जिणें अशा मानव लणणाऱ्यांचे!

असा हा हिंसक मनुष्य व्याघ्रादिकांहून क्रूर असून शिवाय कृतघ्न व सर्वभूतद्वेषी आहे एवढेंच नव्हे तर व्याघ्रादिकांहून नीच व विश्वासघातकी आणि अन्यायी असा आहे. पहा व्याघ्रादिक हे ज्या लहान अर्भ-

झालेला प्राणी “हे देवा! हे देवा! आझाला हा दुष्ट मनुष्य विनाकारण व विनापराध मारितो” अशी तळमळारुपी फिर्याद देवाजवळ करितो व देव त्याची ती फिर्याद ऐकून भ्रशा त्या जुलमी मनुष्याला यथान्याय शासन करील यांत काय संदेह?

कांस खाणें वगैरे देऊन लहानाचे मोठे करितात, त्यांस ते मारून खात नाहीत. पण हा हिंसक मनुष्य गाई, बोकड, बंदक, कोंबड्या असे प्राणी आपल्या पोटाच्या पोरांप्रमाणें ज्या स्वहस्तांनीं, खाणें पिणें देऊन लहानाचे मोठे करितो, त्याच प्राण्यांच्या गळ्यांवर त्याच हस्तांनीं शस्त्र ठेवून मारून खातो ! हर! हर! असे खाणेंपिणें देऊन पाळिलेले पशु पक्षी आपलीं मुलेंच तर अशा आपल्या मुलांस मारून खाणें हें मनुष्यत्वास केवढें नीचत्व ! तसेंच व्याघ्रादिक हे मनुष्याला समोर होऊन मारितात पण हा दुष्ट हिंसक मनुष्य श्वापदादिकांसां कपटानें व विश्वासघातानें मारितो तो असा—धान्य वगैरे कांहीं खाण्याचा पदार्थ रानांत ठेवून आपण त्या सन्निध लपून बसतो. नंतर क्षुधेनें पीडित व व्याकुळ झालेले असे श्वापदादिक कोणी दुष्ट हिंसक प्राणी आस-मनात् नाहीं असें पाहून निर्भयपणें तो पदार्थ खाऊं लागतात. इतक्यांत तो नीच, कपटी, लपून बसलेला विश्वासघातकी, क्रूर हिंसक मनुष्य एकदम बाहेर पडून बंदुकोनें वगैरे त्या निर्भयपणें विश्वासलेल्या श्वापदादिकांच्या जीवि-त्वाचा नाश करितो. हर ! हर ! केवढा विश्वास घातकी हिंसक मनुष्य हा ! तसेंच गाई, बैल हे पशु मनुष्याला विनापराध मारीत नसतात व किंवाहुना दुःख दिल्यावरून मारण्यास प्रवृत्त झालेच तर त्याला ठार मारून खात नाहीत. पण हा दुष्ट हिंसक मनुष्य, विचारीं गुरेंढेरें, बोकड, मेंढे, कोंबड्या अशा निरुपद्रवी व निरपराधी पशुपक्षांस मारून खातो हा केवढा अन्याय ! व्याघ्र मनुष्यास मारितो, तेव्हां मनुष्यानें व्याघ्रास मारणें हा न्याय होय. पण गरीब विचारे गाई बोकड जे मनुष्याला मारून खात नाहीत इतकेच नव्हे पण उलट त्याजवर दुधा लोंकरीचे उपकार करितात. तर अशा निरपराधी व उपकारी पशूंस मारून खाणें हा केवढा बरें अन्याय व नीचपणा !

एणेंप्रमाणें ज्ञानदयस्दि गुणांनीं युक्त असा मनुष्य व्याघ्रादि पश्यादि-कांहून क्रूर व शिवाय कृतघ्न, सर्वभूतद्वेषी, नीच, विश्वासघातकी व अन्यायी लक्षणजे जणु महामारीप्रमाणें व त्याहूनहि नीच असा होऊन त्याणें विच्याग्या पश्यादिकांवर जुलूम व कहर मांडिलेला आहे ! हर ! हर !!

अनाथ दैन्यवाण्या प्राण्यांनो, तुम्ही मनुष्याच्या उपयोगी पडत असून तो दुष्ट कृतघ्न तुम्हांला मारितो ! विच्याग्या मत्स्यांनो, मनुष्याचें जीवन जें जल, त्यांत राहून तें स्वच्छ ठेवितां,—हा तुमचा उपकार न स्मरून दुष्ट मनुष्य तुम्हांला पाण्याबाहेर काढून श्वास कोडून मारितो ! अनाथ मेंढरांनो, तुम्ही मनुष्यास पिण्यासाठीं दूध व वस्त्राकरितां मऊ उबदार लोंकेंर देतां, असें

असतां अनुपकारी हिंसक मनुष्य तुमच्या गळ्यांवर तीक्ष्ण शस्त्रधारा चालवितो ! तुम्ही गाई महिषींनो, तुमच्या दुधापासून तूप खवा, पनेर, वासुंदी असे अमृततुल्य पदार्थ मनुष्याला खाण्यास मिळतात—असे हे तुमचे उपकार स्मरण्याचे एकीकडे ठेवून कृतघ्न घातकी मनुष्य तुमच्या शरीरांत तीक्ष्ण शस्त्रे खुंपसतो ! घोडे, बैल वगैरे पशु हो, तुम्ही मनुष्याची श्रमाची कामकाजे करणारे ल० शेते नांगरणे, गाड्या ओढणे, ओझी वाहणे;—अशी श्रमाची कामे तुम्हांपासून होतात, व जे धान्य मनुष्य खातो, ते तुमच्या श्रमाचे फल; ज्या मानेवर नांगराचा वगैरे भार वाहून मनुष्याला धान्य वगैरे साध्य होते, त्याच मानेवर तो कृतघ्न, क्रूर मनुष्य शस्त्र ठेवून अशुद्ध धारांचा प्रवाह काढितो व तुमची जीविताशा भंग करितो हर ! हर ! गरीबांवर किती जुलूम हा ! ह्या अशा गुरेढोरे, मेंढरे इ० पशूंकडून मनुष्याला कांहींच उपद्रव नसतां किंवाहुना पयस घतादि उत्तम रसेकरून पोषण होते, व ते मेल्यावर ऊर्णा, चर्म, शृंगे अस्थि वगैरे बहुत पदार्थ दुःख न देतां त्यास साध्य होऊन उपयोगी पडतात; तर असे परोपकारी व निरपराधी प्राणी मारून खाणे हा मोठा जुलूम व अन्याय होय, या गोष्टीचा मनुष्याने विचारशक्ति ईश्वराने दिली आहे त्या विचार शक्तीने योग्य विचार करावा. पहा ! मनुष्य जसा स्वतंत्र तसेच इतर प्राणी; जसा मनुष्य स्वतंत्रतेने आपली उपजीविका करितो, तसेच पशुपक्षी करितात; मनुष्याप्रमाणेच पश्चादिक आपल्या पोरांवर प्रीति ठेऊन जीविताशा वाळगितात; जसे मनुष्याला तसेच पश्चादिकांला मरण प्रीय वाटत नाही, व ते मरणास थरकांप भितात; मनुष्याप्रमाणेच मारावयास काढिलेले पशुपक्षी आपले प्राण वांचविण्यासाठीं फारच काकळूंतवाणी होऊन ' आं, ऐं, वों, वों, वें, वें, चांचीं, फडफड, किरकिर, वळवळ याप्रमाणे मोठ्याने शब्द व खुणा करितात आणि " मनुष्यारे आत्मांला मारून नको; तुझा किंवा तुझ्या बापाचा आम्ही कांहीं अपराध केलेला नाही; तुला आम्ही शरण आहो." याप्रमाणे मुख, मुद्रा, कान, पुच्छ, पाय यांच्या योगाने खुणा करून अत्यंत आर्जव करितात. तथापि इतका त्या प्राण्यांनी आपल्या आत्म्याच्या योगाने मोठी ज्ञानशक्ति चालवून केलेला प्रयत्न मनुष्य लक्षांत आणीत नाही आणि त्यांचा प्राण घेतो. तर हा मनुष्य चांगले पोषाग करून तारणासाठीं आर्जवाचे ढोंग करितो त्यास ईश्वराने कसे वरे तारावे ?

आपल्या आई बायका मुलांप्रमाणे गुरेढोरे, मेंढरे असे पशु जीविताशायुक्त असून आपल्यावर दुधालोकरीचे वगैरे उपकार करितात. तर अशा उपयोगी प-

डणाऱ्या पशूंचे गळे कापतांना, आपल्या मुलांसारखी आर्तस्वराची काकळूतवाणी ऐकून हिंसक मनुष्याच्या हृदयास कसा बरें पाझर सुटत नाही ? तसेंच अशा गुरांदोरां पशूंच्या ज्या हस्तानें खाणें, पिणें देऊन पाळण करितो त्याच हस्तानें त्या पोटच्या पोरांप्रमाणें पाळिलेल्या पशूंच्या शिरांवर शस्त्र चालविण्यास दुष्टाचे हात कसे बरें सरसावतात ? तसेंच पश्वादिकांच्या शरीरांत तरवार, विळा, भाला किंवा सुरी भोंसकून त्या त्रिचाऱ्यांची तळमळ, फडफड, व वळवळ त्या नराधमाच्यानें डोळ्यावाटे कशी पहावते व कानावाटे कशी ऐकवते !

ज्याप्रमाणें मनुष्य स्वतंत्र त्याचप्रमाणें मनरंजक व मधुर ध्वनी करणारे पक्षी आकाशरूपी मंडपांत स्वतंत्र असे आहेत. ते उंच आकाशांतून किंवा एका वृक्षावरून दुसऱ्या वृक्षावर उडून आनंदानें सुस्वर गायन करितात—तेणेंकरून दुःखित मनुष्य असला तरी त्याचें मनरंजन होऊन त्यास सुख वाटते. जसा मनुष्याचा मुलगा वगैरे आप्त कोणी मारिला ह्मणजे तो मनुष्य दुःखार्णवांत पडतो, तद्वत् ह्या पक्षांची अवस्था होते व याविषयीं हलियाळ मुक्कामीं प्रत्यक्ष पाहिलेली एक गोष्ट रा० रा० अत्माराम बापू दळवी यांणीं एका प्रसिद्ध व्याख्यानांत सांगितली ती अशी कीं, पक्षाचें एक मिथुन—जोडपें एका वृक्षावर आनंदानें बसून गायन करी; तो एका दुष्ट पारध्यानें त्याजवर बंदुकीचे छरे सोडिले—त्यांतून एक नरास लागून तो नरभूमीवर पडला. मादी विचारी बचावली ती जीव घेऊन पळाली व दुसऱ्या कांहीं अंतरावरील एका उंच झाडावर बसून आपला नर मृत पडला हें पाहून एक सारखी दोन प्रहरपर्यंत मोठ्यानें कै कै, चूं चूं, अशा हृदय छेदक आर्तस्वरांनीं ओरडूं लागली. मृत नराकडे पाहून ती ते समयीं जो हृदय छेदक विलाप करी—तो ऐकून व तिची नराकडे एक सारखी वेधलेली दृष्टि पाहून स्वऱ्या मानवाच्या डोळ्यावाटे अश्रु व अंगावर रोमांच उभारल्यावांचून रहाणारच नाहींत. तेथें कांहीं सदय विचारी लोक होते, ते तर ढळढळां रडून ह्मणूं लागले कीं, हा पारधी मनुष्य नव्हे—तर ताप, खोकला असे अदृश्य व व्याघ्र सर्प असे दृश्य पदार्थ ईश्वरानें जगताच्या क्षयार्थ जे उत्पन्न केले आहेत त्यांपैकींच हा दुष्ट पारधी होय! हर! हर! ती विचारी मादी नंतर एकसारखी १५।२० दिवस मृत नर पडलेल्या जागेवर येऊन चूं, चूं कै, कै असे आर्त, दीर्घ व हृदय छेदक स्वर काढून लोळण घेई व तेथें कोणी मनुष्य आला, तर त्या वृक्षावर बसून एक सारखी संध्याकाळपर्यंत मानवी हृदयास दयेचा पाझर सुटणाऱ्या हृदयछेदक आर्त स्वरांनीं अत्यंत विलाप व आक्रोश करीत असे.

हर ! हर ! अशा आपल्या आप्तांप्रमाणें असलेल्या स्वतंत्र निरूपद्रवी सुखदायक पक्षांस वंदुकीने मारून त्यांच्या आप्तांस दुःखार्णवांत घालण्यास ह्याचें मानवी मन कसे निष्ठुर व विचारशून्य होते? भूचर—मनुष्य, भूमीवर स्वतंत्र उत्पन्न होऊन जसा पाण्यांत पडला, ह्मणजे तो श्वास कोंडून प्राण सोडितो तद्वत् जलचर—मत्स्य हे जलांत स्वतंत्र उत्पन्न होऊन पाण्यावाहेर काढिले ह्मणजे श्वास कोंडून मरतात—तर अशा आपल्याप्रमाणें असलेल्या स्वतंत्र मत्स्यांस फांसानें जलावाहेर काढून त्यांस प्राण कोंडून तडफडवून व वळवळवून मारण्याचें अघोरी कृत्य त्याच्या हातून कसे वरें घडते? अस्तु. अशा पशुपक्षांला मारून खाणाऱ्याच्या ऋर अघोरी जुलमी कृत्यांचा दयाळू मानव धिःकार करितात हें निर्विवाद व चक्षुर्वैस्यं होय—तर मग ज्या सर्व शक्तिमान जगन्नाथानें त्या विचारी मानवास दया दिली आहे असा जो दयासागर परमेश्वर तो त्या निशाचरी अघोरी कृत्यांचा किती कंटाळा करित असेल ? याचा मानवानें विचार करावा ह्मणजे हिंसा कर्मविद्वल ईश्वर क्षोभायमान होऊन हिंसक मनुष्याला शासन करीलच करील हें समजेल.

प्रसिद्ध अत्माराम बापू दळवी यांणीं एकदां आर्यसमाजांत अहिंसेवर भाषण केलें, त्यांत त्यांणीं मुंबईतील कसाईखान्याविषयीं असें दर्शविलें कीं, पूर्वी मुंबईतील कसाईवाडा मांडवीवर आगगाडीच्या रस्त्याजवळील रहदारीच्या जागी होता तेथें एक शिपाई पाहारा करित असे. हा शिपाई एकदां सदर दळवी यांस ह्मणाला कीं “जळो ही चाकरी. १५ रुपये मिळतात खरे परंतु पोटापुरती ७।८ रुपयांची दुसरी कोठें जागा मिळाल्यास मी जाण्यास खुशी आहे कारण येथें शेंकडो गाई वकरे मारितांना त्यांची हृदय छेदक, रोमोद्भवक, काकळूतवाणी, दुःखकारक अशी आर्तस्वरानें काढिलेली प्राणांताची वें०, वें०, म्या०, म्या०, अशा प्रकारची ओरडाओरड ऐकून मला थरकांप सुटतो. देहमान रहात नाहीं. काळीज धडाडतें—मी जरी मांसाहारी होतो, तरी एथें आल्यापासून मला मांस पाहिल्यानें तर काय पण मांस हीं अक्षरें कानावाटे ऐकिल्यानें हृदय विरघळतें व कंप सुटतो. दादासाहेब हें खाटकी निंद्य कर्म ईश्वरालाहि आवडत नाहीं वरें! पहा हे खाटकी बोकड मारणारे ४ किंवा ५ महिनेच हें अघोर खाटकी कर्म करितात. नंतर त्यांचीं बोटें कुजून पडतात; डोळे फुटतात; बहिरे, वेडे, लंगडे, लुले असे होतात. गाई बैल मारणारे तर महिनाभरहि टिकत नाहींत. महा रोगग्रस्त होऊन नाश पावतात. हे खाटकी सुद्धा हें खाटकी कर्म अघोर असें मानितात व “पेटकेवास्ते करना” असें

हणून दर्याद व साश्रु होतात. कित्येक खाटक्यांचें हृदय एवढें पाझरतें कीं, ते तें अघोर कर्म सोडून फकीर बनतात व मांसआहार सोडून केवळ परमार्थ लक्षून केलेल्या अघोर कर्माविषयीं पश्चात्ताप करून ईश्वराजवळ क्षमा मागतात. अस्तु. येणेंप्रमाणें एथचें एथेंच हिंसा कर्माचें फळ मिळतें. पुढें परलोकीं मिळेल तें निराळेंच."

एथपर्यंत सुखदुःखाच्या संबंधानें प्राणाचा विचार झाला. आतां मांसाचा विचार करूं. मांस हें शुक्रशोणितजन्य ह० स्त्री पुरुष रेंताच्या मिश्रणानें झालें असून झाडास लागलेलें आहे असें नाहीं. तर तें प्रथमतः प्राण्याला बंधन करून नंतर त्याचा निष्ठुरतेनें शिरच्छेद करून प्राप्त होतें* व या कारणाकरितांच तें विकणारांस वगैरे कसाव, खाटकी अशीं घातकी क्रूर नावे पडलीं आहेत. तर असें हें क्रूरताजन्य रेतोद्भव मांस—लाळ, कण्मल, विष्टा, मैदू, कफ, पित्त अशा दुर्गंध पदार्थांनीं भरलेलें—केवळ नर्काच्या वरोवरीचा शौचकुपी असा हा घाणेरडा अमंगळ पदार्थ सांप्रत प्रतिष्ठित व विद्वान् हणून घेणारे लोक गिळंकृत करितात, तर मग त्यांनीं तार्तार चिनी वगैरे लोक जे विष्टा जतन करून त्यांत ठोंसर झालेले किडे—रोटे खातात त्यांस कां वरें हांसावे? पहा मांस म्हटलें हणजे सर्व सदोष मग तें बकच्या कोंबड्याचें असो किंवा उंदिराघुशीचें असो! न्यायरीत्या तर एक किंवा अनेक प्रकारचें मांस भक्षणारे हे सर्व अमंगळ व दोषी वरोवरच आहेत. कुत्रें काळें किंवा पांढरें असलें तथापि अपवित्रपणाविषयीं दोन्ही समानच होत. तद्वत्च मांसाचा प्रकार आहे, याचा शुद्ध मानवानें विचार करावा.

हिंसक मनुष्याचें स्वयंपाक घर अत्यंत भयंकर असून दुर्गंधीनें भरलेलें असतें. कांहीं ठिकाणीं ताज्या रक्ताचे थेंब; कांहीं ठिकाणीं गांठलेल्या रक्ताच्या चाखळ्या; कांहीं ठिकाणीं मरणार प्राण्यांचें प्राण जाण्यासमयींचें दुःख भरीत व हृदय छेदक असें ओरडणें; कांहीं ठिकाणीं मारलेल्या प्राण्याच्या शरीराचे तोंड, पाय, पोटा, कोथळा, कपाळ असे भिन्नभिन्न स्वलित व छिल-विच्छिन्न भाग जमिनीवर पडलेले किंवा वर टांगलेले; कांहीं ठिकाणीं अशा मुखपादादि अवयवांचे खंडविखंड तुकडे पडलेले; कांहीं ठिकाणीं हाडे, चामडीं उडविलेलीं; असे देखावे असतात. राम! राम! असे देखावे हिंसक मनुष्याच्यानें कसे वरें पाहवतात? अरे ते देखावे पाहून आपल्या किंवा आपल्या मुलाच्या

* यामुळेच मनुष्यानें मांस खाऊं नये असें प्रसिद्ध भार्यशास्त्र कर्ता मनुहि हणतो:—

॥ समुत्तन्नमांसस्यधनंभौचरेहिना ॥ प्रसमीक्ष्याननेन सर्व मांसस्य भक्षणान् ॥

शरीरांतील रक्त मांस अस्थींचें कसे वरें स्मरण होऊन त्याचें अंतःकरण धडकून कंटाळत नाही. दुर्गंध, विष्टा, पू, लाळ, कफ, पित्त अशा नर्कवत् पदार्थांहीं युक्त जें स्त्रीपुरुषरेतजन्य मांस तें गिळंकृत करण्यास त्याचें मन कसे घेववते ! जसा डुकर नरकांत लोळल्यानें आनंद मानितो तसे कीं हे आनंद मानितात ! शिव ! शिव ! किती घाणेरडेपणा हा!—पाककाळीं व एरव्हीं मस्यादिकांचा देखावा अतिविद्रूप दिसून अत्यंत दुर्गंधीनें भरलेला असतो. कालवादि शिर्षांतील प्राणी शेंबुडाच्या वटक्याप्रमाणें दिसतात. कोलंवादि सुगंट, जसे धेड्याचे टोपलींत नर्ककीटक हुळहुळतात, तद्वत् ते असंख्य सूक्ष्म जीव विकणाऱ्याच्या पांटींत दिसतात व एकाद्या माणसाच्या अंगां दरद होऊन मांस सडतें व त्यांतून किंवा वगलेंत रोग होतो त्यांतून जी रसी वाहाने, तिची जशी दुर्गंधी येते, तद्वत् मांसाचा गंध येतो. व त्याचप्रमाणें सुकलेले व खारलेले मत्स्य—जसे सडलेले उंदीर घुशीच—याप्रमाणें दिसून तसाच दुर्गंध येत असतो—याचा पुरा अनुभव पाहिजे असल्यास मच्छली बाजारांत जाऊन पहावें व तेथें जाणें लटलें लणजे ज्याला नर्काची भेट घेणें असेल, त्याणेंच गेलें पाहिजे—जेथे तेथे गोठलेल्या रक्ताच्या चाखळ्या, कातड्या, आंतड्या मलमूत्र, मुखपादादि अवयवांचे खंड विखंड तुकडे—असे अति दुर्गंधयुक्त भयंकर पदार्थ माशांनीं भणभणीत दिसतात. शिव ! शिव ! कितीरे मलीन घाणेरडे मांसाहारी लोक हे !

आतां हिंसाकर्मावद्दल हिंसक मनुष्याची असलेली मनोवृत्ति व तत्संबंधीं न्याय यांचा विचार करूं—ज्या जमिनींत मृत प्राणी ल० मढीं पुरितात त्या जमिनीस कबर लणतात व ज्या ठिकाणीं तीं जाळिलीं जातात त्या ठिकाणास स्मशान ही संज्ञा आहे. तस्मात् ज्या घरांत हिंसक मनुष्य पशु, पक्षी, मत्स्य इत्यादिकांचीं प्रेतें ल० मढीं जाळतो, शिजवितो, किंवा भाजतो अशीं जीं त्याचीं स्वयंपाक घरें तीं स्मशान भूमि होत हे न्यायानें स्पष्ट होतें; पण केवळ स्मशानभूमि हेंहि नांव शोभत नाही. कारण कीं, आपोआप मेरेल्या प्राण्यांस जाळणाऱ्या भूमीला फक्त स्मशान ही संज्ञा आहे. परंतु हें दुष्ट हिंसक मांसआहारी मनुष्य पश्वादिकांला मुद्दाम मारून घरीं जाळतो:—तस्मात् त्याचे कृतीवरून त्याच्या घरास अघोरकर्मीस्मशान हेंच नांव योग्य होय व त्याचप्रमाणें ज्या पश्वादिकांचें तो मनुष्य, मांस खातो त्या पश्वादिकांची तो मनुष्य कबर किंवा थडगें होय. परंतु अशा ह्या मांसआहारी मनुष्यास नुसतें थडगें लणतां येत नाहीं, कारण हा मनुष्य मुद्दाम प्राणी

मारून त्यांची ती मठी आपल्या पोटांत ठेवितो. तस्मात् या मनुष्याच्या कृतीवरून या मनुष्याला अघोर कर्मा थडगे हेंच नांव शोभते* छिः आपली योग्यता निर्जीव थडग्याहूनहि नीच अशी करून घेणें हें मनुष्यपणास केवढें लाजीरवाणें होय !

मानवाचा स्वभाव शुद्ध निर्मळ असा असून तो मानव असली दुर्गंधी घाण (विटाळाचा गोळा-रेतजन्य मांस) खातो तरी कसा ! पहा, पहा, जें कोंबडें किंवा बदक सहज वृथा श्लेष्मा, शोणित पू, शेंबुडाचे बटक, किंवा गंधलेल्या अगर मेलेल्या प्राण्याचें मांस भक्षण करितें, तें पाहून व जी वस्तु प्राण्यानें खावी त्या वस्तूची असर त्या प्राण्यांच्या पोटांत जाते हें समजत असून त्या मांस भक्षक मनुष्याचें मन तें कोंबडें किंवा बदक खातेसमयीं त्याच्या त्या विष्टा, पू अशी घाण भक्षणाकडे जाऊन कसें वरें सकंपित होऊन कंटाळत नाही ! तसेंच समुद्रांतिल जलचर-मत्स्य हे सर्व पृथ्वीवरील दुर्गंधी व पाण्यांत पडून मेलेलीं मनुष्ये भक्षण करितात. तर असे मासे खातेसमयीं त्या मत्स्यांच्या दुर्गंधी व मनुष्ये भक्षणाकडे त्याचें अंतःकरण जाऊन त्यास कसा वरें वीट व कंटाळा येत नाही !

असा हा मांसाहारी मनुष्य, कोंबड्या गिधडाप्रमाणें स्त्री पुरुष रेतजन्य मांस-लाळ, कष्मल, मेंदू, मज्जा, कफ, पित्त, दुर्गंध अशा नर्क तुल्य पदार्थांनीं युक्त मूर्तिमंत विटाळाचा गोळाच तर एवढी घाण डोळ्यांनीं पाहून व नाकानें हुंगून जिब्या स्वादामुळें खाऊन जीवन्त नर्कवास भोगितो ! छिः थुः

ह्या हिंसक मनुष्याप्रमाणें त्याची घरेहि मोठी घाणेरडी व भयानक असतात. चामड्याच्या वाहाणा वगैरे पदार्थ करण्याच्या जागेंत केवळ शुष्क चामडेंच दिसतें परंतु त्याच्या घरांत विचाऱ्या पश्वादिकांचीं डोकीं एकीकडे; पाय, पोटा, तंगड्या एकीकडे; धड एकीकडे; असे सर्व अवयव छिन्न विच्छिन्न पडलेले असतात; शरीर फाडून नुकतींच काढलेली रक्तसांड चामडी, रक्तवंभाळ मांस, रक्त भरीत हाडे, व जें पहाण्याबरोबर दयाळू माणसाच्या

* या संवधानें कोणी एक सद्धर्मा पुरुष मांस भक्षक मनुष्याची कान उघडणी करितोः
 ॥ श्लोक ॥ पतंतियस्यामृतजनवोऽनले, स्मशानभूमिकथयंतितजनाः । पक्त्वामृतान्प्राण भृतो
 हुताशने, कुतःस्वगेहंनयथस्मशानता ॥ व्याख्या (श्लोक) ॥ जेथें मठीं जालिनी लोक सारे,
 स्मशानभूमि छणती तयारे । तसे तुझी स्वगृह कां करीता, मत्स्यादिप्रेता उदरीं भरीता ॥
 ॥ श्लोक ॥ मृतायत्र निधीयंते, कबरस्थान मित्यदः । वदंति स्वोदरे न्यस्यतान् देहं मातथाकृथाः ॥
 ॥ व्याख्यान (साखी) ॥ जिसमे मुरदे गाडतवोही, कबरस्थान कहावे । तूमभी कबर भयेतवउ-
 नकी, जिनका मांस स्ववावे ॥

अंगावर शाहारे आल्यावांचून राहातच नाही अशा जमिनीवर पडून गोठ-लेल्या रक्ताच्या चाखळ्याच्या चाखळ्या इत्यादिकांनीं तें घर भरून वमनोद्भवक घाण सुटते व तसेंच वळवळ करून प्राण सोडणाऱ्या पशु पक्षांचे हृदय छेदक काकळूत वाणी देखावे आर्तस्वरांनीं व्याप्त होऊन जणु तें घर राक्षसाची भयप्रद गुहाच असें होऊन जाते. हर ! हर ! मनुष्यत्वास केवढे वरें हें दुषणीय होय ! गुरें ढेरें असे प्राणी गरीब निरूपद्रवी असून त्यांपासून दूध व ऊर्णा उत्पन्न होऊन त्याचा मनुष्यास मोठा उपयोग होतो, तसा उंदरा घुशीपासून होत नाही, उलटा त्यापासून पीडा, त्रास, व खराबी होते, याजवरून गुरें ढेरें खाणाऱ्यांपेक्षां उंदीर घुशी खाणारे लोक कांहीं अंशीं वरे ह्यणवितील कांकीं ते उपयोगी व निरूपद्रवी प्राणी मारीत नाहींत.

मुंग्या, क्रिमिकीटक असे क्षुल्लक प्राणी जरी आपल्या वास्तवीक उपयोगी पडत नाहींत, तरीं त्यांजला मारण्यास आपणाला काकळूत येते. तर मग जे प्राणी आपल्या उपयोगी पडतात, असे जे गुरें ढेरें, मैढरें, मत्स्य, त्यांला मारण्यास आह्मांला किती काकळूत यावी ! मुंग्या वगैरे निरूपयोगी प्राण्यांला मारणारांस आह्मी तुच्छ मानितों तर गुरें ढेरें अशा उपयोगी प्राण्यांला मारणारांस आह्मी किती वरे तुच्छ व निंद्य मानावे !

अशक्त मनुष्य जेव्हां सशक्त मनुष्याला पीडा करितो, तेव्हां तो अशक्त मनुष्य जरीं अन्याचे मदतीनें आपल्या पीडेचें निवारण करूं शकतो, तरीं त्या जुलमी मनुष्यास आह्मी तुच्छ मानून त्या पीडित मनुष्याविषयीं कळवळतो. हें अनुभवसिद्ध होय. तर ज्यांला आपलें दुःख दुसऱ्यास सांगून निवारण करण्याचें साधन नाही अशा मुक्या गाई बोकडांस मारणाऱ्याला आपण किती वरें तुच्छ व निंद्य मानावे, व त्या अनाथ पश्वादिकांची आह्मांला किती कळकळ व हळहळ लागावी !

एकादा मनुष्य शिकारीच्या उद्देशानें अरण्यांत जाऊन श्वापदांची पारध करितांनां व्याघ्राच्या वगैरे हातून मरण पावला, तर त्या व्याघ्राचें क्रूरत्व लक्षांत येऊन त्या मनुष्याविषयीं कोणाच्या मनांत कळवळा येईल काय ? नाहींच नाही. कां कीं, तो आपल्या हिंसा कर्माचें फल भोगितो असें लोकांस वाटतें. परंतु तोच मनुष्य पारध न करणारा पांथस्थ असा व्याघ्रादिकांनीं मारिला तर त्याजविषयीं कोणासहि हळहळ वाटल्यावांचून रहाणार नाही. याजवरून लोकांच्या मनांत हिंसक मनुष्याविषयीं किती निष्ठुरता, किती द्वेषवृद्धि व किती निर्दयता उत्पन्न होते हें पर्यायानेंहि स्पष्ट होते.

घोडा, गाई, बोकड असे पशु जसे अहिंसक आहेत त्या प्रमाणेच मनुष्य हा अहिंसक प्राणी आहे ह्मणूनच मांसाहारी जे व्याघ्र त्यांच्या सारखे, कृतीने केलेल्या शस्त्रांवांचून प्राण्यांला मारून केवळ कच्चेच मांस तो खाऊ शकत नाही. व वनस्पतीच्या मिश्रणावांचून किंवा सर्व शिवाय त्यास अपक्क असे मांस खाण्याचा कंटाळा आहे. याजवरून आतां पहा, कीं गाई वगैरे विचारशून्य पशु सृष्टिक्रमाप्रमाणे आपला अहिंसा धर्म पाळितात; परंतु मनुष्य हा प्राणी दया व विचार यांनी भरलेला असा स्वभावतः शरीर रचनेच्या नियमावरून अहिंसक असतां, हिंसक व्हावा हे त्याच्या मनुष्यत्वास केवढे बरे नीचत्व ! असा हा हिंसक मनुष्य गाई वगैरे पशूप्रमाणे पशु होंईल तर गाई बोकड वगैरे सहस्रावध्नी, दैन्यवाण्या अनाथ प्राण्यांवर त्यांस मारून खाण्याचा जो त्याने जुलूम व कहर मांडिला आहे तो तरी बंद होऊन विचारे सुखोपभोगाने या जगांत कालक्रमणा करील !

॥ कंटेनापिहि विद्वस्य महतिवेदना भवेत् ।

। चक्रकुंतासि यष्ट्याद्यैमार्यमाणस्य किंपुनः ॥

ह्मणजे आपल्या शरीरास कोणी यत्किंचित् कांटा लाविला तर महद्वेदना होऊन कांटा लावणारा आमचा द्वेषी होतो तर मग मारावयास काढिलेल्या पश्वादिकांच्या शरीरांत जेव्हां एखादा दुष्ट क्रूर मनुष्य भाला, तरवार-सुरी, किंवा लांकुड भोंसकितो, तेव्हां त्या पश्वादिकांस केवढ्या वेदना लागत असून तो दुष्ट हिंसक मनुष्य त्या पश्वादिकांचा केवढा द्वेषी होतो !

॥ वैरिणोपिहिमुच्यंते । प्राणांतैतृणभक्षणात् ।

। तृणाहाराःसदै वै ते । हन्यंते पशवःकथं ॥

ह्मणजे युद्धाच्या ठायीं एखाद्याला ठार मारण्यास कोणी मनुष्य प्रवृत्त झाला असला, आणि जर तो ठार मारण्यास प्रवृत्त झालेला मनुष्य पराजया-अंती आपले प्राण रक्षणासाठीं एक क्षणभर दांतीं तृण घेऊन शरण आला, तर त्या मनुष्यास अभय देऊन त्याच्या प्राणाचे संक्षरण केले जाते, तर मग सर्वकाळ तृण भक्षण करणारे जे पशु त्यांना ठार मारणें हे असंत निर्दय कर्म करण्यास दुष्ट हिंसक मनुष्याचे हात कसे सरसावतात बरे !

॥ अनिष्टं सर्व भूतानां मरणं सर्वदा क्लि ।

। मृत्युकाले हि भूतानां सद्योजायति वेपथुः ॥

ह्मणजे मरण जे आहे ते कोणा एकाहि प्राण्याला हवेसे वाटत नाही. कारण कीं मरण काल प्राप्त होतांच प्राण्यांस तात्काल कंप सुटतो. हे नि

विवाद व चक्षुर्वैसयं व अनुभवशीर होय. तर असा प्राण्याच्या प्राणांतीच्या कंपाचा विचार हिंसक मनुष्यास न होऊन तो केवळ विचार शून्य होतसाता केवळ पशुत्व प्रवृत्तीस कसा अनुसरतो !

व्याघ्रादिक हिंसक पशु इतर पशूला खातात; गृधादि हिंसक पक्षी इतर पक्षांस खातात; व मगरादि जलचर इतर जलचरांस भक्षितात; या नियमांवरून मनुष्याचा हिंसकपणा सिद्ध केला तर मनुष्याने मनुष्य खावा असा न्याय होऊन तो मनुष्य व्याघ्र गृधादिकांसारखा निर्दय, व निर्लज्ज—नश्र फि—रून मलमूत्र मैथुनादि प्रकार कोठेहि उघडपणे करण्यास निःशंक असा पशुतुल्य होतो !

श्वासवान जीवांचा ह्य० प्राण्यांचा श्वास बंद झाला ह्यणजे त्यांच्या शरीरांस प्रेत ही संज्ञा आहे; व अशीं हीं प्रेते अपवित्र—अमंगळ होत. कारण “यस्मिन् व उत्क्रांत इदं शरीरं पापिष्ठतर मिव दृश्यते सवः श्रेष्ठः” या वेदोक्तीप्रमाणे शरीरांतील पवित्र जीवात्मा निघाल्यावर ते शरीर अपवित्र होते ह्यणूनच वेदोक्त धर्मी लोक प्रेतास स्पर्शले किंवा पहाते झाले तर सचैल्य स्नान करितात. अशीं हीं प्रेते अमंगळ, अपवित्र, अशुद्ध व अस्पर्श असतां, ब्राह्मणादि वर्णांत गणून घेणारे कांहीं लोक तीं प्रेते सोंवळ्यांनीं शिजवून सोंवळ्यांनीं खातात—किती तरी मूर्खपणा हा कीं, अस्पर्श अशा विटाळाच्या गोळ्याला स्पर्श—सोंवळा मानणे ! व तो गिळंकृत करणे !!

एथ पर्यंत सृष्टिजन्य शास्त्र ह्य० ईश्वराने मनुष्याला ज्ञान दयादि विचार शक्ति दिलेली आहे त्याजवरून हिंसाकर्माच्या निंद्य व अयोग्यपणाबद्दल विचार झाला. तथापि “हिंसाकर्म वेदशास्त्र विहित आहे” असे मानून वेदशास्त्रांचा अपमान करून वेदशास्त्राध्ययनाचा आव घालणारे मांसलालूच व द्रव्यमदांध असे विचार शून्य लोक कुलधर्म व यज्ञ यांच्या निमित्ताने दैन्य वाण्या पश्वादिकांच्या गळ्यांवर तीक्ष्ण शस्त्र धारा चालवून अशुद्ध धारांचा प्रवाह काढून, किंवा दर्भरज्जून त्या पश्वादिकांचे गळे दाभून श्वास कोडून अंडांवर मुष्टिप्रहारकरून त्यांस वळवळवून ठार मारितात, व अशा ह्या मारिलेल्या पश्वादिकांच्या शुक्रशोणितजन्य छिन्नविच्छिन्न मुख पादादि अवयवांनीं आपलीं पोटे जाळून नरकीं जाण्याची तयारी करितात, तर असे अघोरी, विचार शून्य, पाषाण हृदयी, लोक शास्त्राधार समजून नरकीं जाण्याचे बंद व्हावे ह्यणून वेदादी मान्य ग्रंथांतील कांहीं वचने लिहितोः— (यजुस्संहिता)

॥ असुर्या नाम ते लोका अंधेन तमसावृताः ।

। तौस्ते प्रेत्यापिगच्छंति येके चात्महनोजनाः ॥

॥ यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्नेवानु पश्यति ॥

। सर्व भूतेषु चात्मानं ततो न विचिकित्सति ॥

॥ यस्मिन्सर्वाणि भूतान्यात्मैवा भू द्विजानतः ।

। तत्र को मोहः कः शोकः एकत्वमनु पश्यतः ॥

अर्थ—जो मनुष्य श्वासवान् जीवांस ह्यणजे मनुष्य पश्वादि प्राण्यांला ठार मारितो तो अधोगतीस ह्यणजे ज्या लोकी—योनींत सूर्य—अर्थात ज्ञान नाही अशी जी अंधारानें ह्य० अज्ञानानें व्यापित पश्वादि योनी ती त्यास प्राप्त होते. ह्यणजे पुढील जन्मी व्याघ्रादि हिंसक पशु, गृध्रादि हिंसक पक्षी, किंवा मगरादि हिंसक जलचर अशांच्या योनींत त्यास जन्म घ्यावा ला-गतो. आपल्या प्रमाणेंच इतर पशुपक्षादि प्राणिमात्र शुक्रशोणित जन्य असून त्यांस आपल्याप्रमाणेंच सुख दुःखावस्था आहे ह्यणून त्यांसी आपल्याहून भिन्न मानून मारून खाऊं नये. अशा ह्या आत्मवत् ह्य० आपल्या सारख्या असलेल्या पश्वादि प्राण्यांस भिन्न मानून जो कोणी मारून खातो किंवा अन्य प्रकारानें विनापराध इजा देतो तो निरंतर दुःख व क्लेश भोगितो.

“अग्नीषोमीयंपशुमालभेत्” या वेद श्रुतीतील यज्ञोपयोगी हवनार्ह पशु (सृष्ट पदार्थ) कोणता या विषयीचा ब्राह्मण ग्रंथांत विचार करून मुख्य होम करण्याचा व भक्षणाचा जो मेध्य ह्य० पवित्र पशु तोच देवसाळीचा भातकूण व त्यांतील तांदूळ आहे. व पशूनें यज्ञकरावा याचाच अर्थ त्या भा-ताचे तांदूळ करून त्याचें पीठ अथवा भात करावा, आणि त्या भातानें किंवा पिठानें यजन करावें, व त्याचा पुरोडाश भक्षण करावा व मनुष्य प-श्वादिचर पशु (सृष्ट पदार्थ) अमेध्य ह्य० अपवित्र आहेत यास्तव त्यांनां खाऊं नये व ज्यांनां खाऊं नये त्यांचा होमाहि करूं नये ह्य० अमेध्य पशु जे मनुष्य पश्वादि चरप्राणी त्यांनां खाऊं नये असें ठरविलें आहे. तें खालील ऋग्वेद ऐतरेय ब्राह्मण द्वितीय पंचिका खंड ८ याजवरून स्पष्ट कळेलः—

॥ पुरुषं वै देवाः पशुमालभंत * * त एत उत्क्रांतमेधाभमेध्या = पशवस्त

स्मादेतेषां नाश्रियात्तमस्यामन्वगच्छन्त्सोनुगतो ब्रूहि रभवत् तद्यत्पशौ
पुरोडाशमनुनिर्वपंतिसमेधेन न = पशुनेष्टमसत्केवलेन न = पशुनेष्टमस
दितिसमेधेन हास्यपशुनेष्टं भवति केवलेन हास्यपशुनेष्टं भवति य एवं वेद ॥

अर्थ—मनुष्यादि चर प्राणी अमेध्य ह्यणजे अपवित्र असल्यामुळे पूर्वी
देवांनी यज्ञ केले त्यांत त्यांस सोडून दिले, आणि हविर्भागयुक्त मेध्यपशु जो
देवसाळीचा भातकूण, त्याचे तांदूळ पुरोडाशार्थ घेतले. तस्मात् मनुष्य पश्वादि
प्राणी हे अपवित्र, त्यांना खाऊं नये अर्थात् त्यांच्या मासानें होम यज्ञ करून
शेषभाग भक्षण करूं नये. तर हविर्भागयुक्त पशु जो देवसाळीचा भातकूण
त्याच्या हवनानें आपण होम करावे. आणि जो पुरुष हविर्भागयुक्त भातकु-
णानेंच यजन करावें असें जाणून त्याप्रमाणें करितो त्याचाच याग पूर्ण होतो.

हवनार्ह शुद्ध पशु जो साळीचा भातकूण त्याच्या भिन्न भिन्न भागांस रोम,
त्वचा, अस्थि अशीं नावे दिलीं आहेत:—ऋ. ऐ. ब्रा. पं. २ खं. ९

॥ सवाएषपशुरेवालभ्यते यत्पुरोडाशस्तस्य यानि किंशा रूणितानि रोमा
णि येतुषाः सात्वग्भेफलीकरणस्तदसृग्भ्यत्पिष्टं किंवनसास्तन्मांसं य
त्किंचित्कंसारंतदस्त्रिष्वेषांवा एष पशूनां मेधेन यजते यत्पुरोडाशेन
यजते तस्यादाहुः पुरोडाशसत्रं लोकयामिति * * * ॥

अर्थ—“पशूनें यज्ञ करणें याचच अर्थ भातकुणाचा होम करणें असा
आहे. या भातकुणावरील कूस, ते रोम; तुष ह्य० जाडा कोंडा, ती त्वचा; बारीक
कोंडा, तें रक्त; शुभ्र तांदूळ वाटून केलेला सुक्ष्मकणयुक्त पिष्टपिंड, तें मांस
व कण्या त्या अस्थि होत. अशा मेध्य भातकुणाचा होम करून यजन करावें
किंवा पहावें तेणेंकरून आरोग्यादि सुख प्राप्ति होते.” याप्रमाणें मनुष्य प-
श्वादि प्राण्याची हिंसा न करितां हवनार्ह पशु जो देवसाळीचा भातकूण
त्याचाच होम यज्ञ करावा ह्य० त्याचे तांदूळ करून त्याचें पीठ करावें, अ-
थवा भात करावा, आणि त्या भातानें किंवा पिठानें यजन करावें अशी
वेदाज्ञा स्पष्ट असतां तीस लक्षाप्रहरकरून ॥ आत्मसंभावितास्तब्धाधनमान-
मदान्विताः। यजंते नामयज्ञैस्तेदंभेनाविधिपूर्वकं॥ ह्य० आपणास थोर मानणारे, ग-
विष्ट, धनउन्मत्त असे लोक दंभेंकरून नांवांचे मात्र यज्ञ करितात; विधि-
पूर्वक करीत नाहींत तेव्हां ॥ यःशास्त्रविधिमुत्सृज्यवर्ततेकामकारतः। नससि-
द्धिमवाप्नोति न सुखं न परांगतिं ॥ याप्रमाणें शास्त्रविधि सोडून “मनःपूतंसमाच-
रेत्” या न्यायानें यथेच्छ वागून हिंसार्हदि नीच कर्म करणारे अधोगतीस

ह्र० पश्वादि योनींत जातात असें श्री कृष्णाने गीतेच्या १६ व्या अध्यायांत सांगितले आहे. तस्मात् अशा नर्कगामी हिंसक याज्ञिकांची सावली सुद्धां कोणी घेऊं नये.

मनुष्य पश्वादि प्राणी अमेध्य ह्र० अपवित्र आहेत ते स्पर्शून सोडावे. व तीन वर्षांचे जुने साळीचे भात, जो मेध्य हवनार्ह पशु त्याच्या भाताने किंवा पिठाने यजन करावे असा हवन विधि स्पष्ट करून अशा ह्या हवन विधीने कोणी कोणी यज्ञ केले व तेसमयी पुरोहित कोण कोण होते याविषयी ऋ. ऐ. ब्रा. पं. ८ खं. २१-२२. यांत उल्लेख केला आहे:-

“ हरिः ॐ एतेनहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेण ” ।

- ॥ हरिः ० तुरकावषेयोजनमेजयंपारिक्षितमभिषिषेच, तस्मादुजनमेजयः पारिक्षितः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परियायाश्वेन च मेध्येनेजे ।
- ॥ हरिः ० च्यवनो भार्गवः शार्यातमानवमभिषिषेच, तस्मादुशार्यातोमानवः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परियायाश्वेन च मेध्येनेजे ।
- ॥ हरिः ० कश्यपो विश्वकर्माणभौवनमभिषिषेच, तस्मादुविश्वकर्माभौवनः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परियायाश्वेन च मेध्येनेजे ।
- ॥ हरिः ० वसिष्ठः सुदासं पैजवनमभिषिषेच, तस्मादुसुदासपैजवनः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परियायाश्वेन च मेध्येनेजे ।
- ॥ हरिः ० संवर्त आंगिरसो मरुत्तमा विक्षितमभिषिषेच, तस्मादुमरुत्तमा विक्षितः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परियायाश्वेन च मेध्येनेजे ।
- ॥ हरिः ० दीर्घतामामतेयो भरतं दौष्यंतिमभिषिषेच, तस्मादुभरतो दौष्यंतिः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परियायाश्वेन च मेध्येनेजे ।
- ॥ आसंदीवतिधान्यादं रुक्मिणं हरितस्रजं, अश्वंबंधसारंगं देवेभ्यो जनमेजयादयः ॥ तदप्येष श्लोकोऽभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन्गृहे आविक्षितस्य कामप्रेर्विश्वे देवाः सभासदुइति ॥

अर्थ.—तुर, च्यवन व भार्गव, कश्यप, वसिष्ठ, संवर्त व अंगीरस, आणि दीर्घतामा अशा सद्धर्मी महर्षींनीं जनमेजय, शार्यात, विश्वकर्मा, पैजवन, मरुत्त, आणि दुष्यंताचा पुत्र भरत अशा सार्वभौमराजांस अनुक्रमे यज्ञाभिषेक केला. नंतर या जनमेजयादि राजांनीं सर्व पृथ्वी जिंकून धान्य भक्षक सुवर्णालंकृत शुशोभित घोडे आपल्या सिंहासन समीप बांधून स्पर्शविधिकरून सोडून दिले व मेध्य पशु जो साळीचा भातकूण त्याच्या तांदुळाच्या

पिठानें व भातानें यजन केलें. आविक्षिताचे मुलगे मरुत्त. ज्याणें त्यांच्या इच्छा पूर्ण केल्या त्यांच्या घरीं ते मरुत्त अन्न वाढणारे असे होते.” याचप्रमाणें यजुर्वेद ब्राह्मणांत हवनार्ह मेध्य पशु (सृष्ट पदार्थ) ह्र० देवसाळीचें भात व यव असें ठरवून मनुष्य पश्वादि हे चर प्राणी अमेध्य ह्र० त्यांचीं शुक्रशोणित जन्य अर्शां अपवित्र शरीरें असल्याकारणानें तीं मनुष्यानें भक्षूं नयेत असा स्पष्ट विधि सांगितला आहे:—

॥ हरिः ॐ सयंपुरुषमालभंत । सकिंपुरुषोऽभवद्यावश्वंचगांचतौगौरश्वगवयश्चाभवतां यविमालभंत । सउष्ट्रोऽभवद्यमजमालभंतसशरभोऽभवत्तस्मादेतेषांपशूनां नाशितव्यमपक्रांतमेधाहेते पशवः ॥

॥ हरिः ॐ सर्वेषां वा एष पशूनांमेधोयद् व्रीहियवौ * * * ॥

अर्थ—मनुष्य, घोडा, बैल, मेंढा, उंट, बोकड, शरभ इत्यादि प्राण्यांचीं शरीरें शुक्रशोणितजन्य असून प्राणांतीं अपवित्र होत असल्याकारणानें तीं मनुष्यानें भक्षूं नयेत. सृष्ट पदार्थांत साळीचें भात व यव हीं शुद्ध धान्ये हवनार्ह आहेत तीं यज्ञांतीं भक्षावीं.

॥ अहिंसा सत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहायमाः ॥ (योगसूत्र ३०)

अर्थ—सदा सर्वदा हिंसा किंवा मांस भक्षण न करणें, सत्य बोलणें, चोरी न करणें, मनांत दुष्ट वृत्ति न धरणें, शरीर स्वच्छ ठेवणें, सर्वद्रियांस न्यायानें धाकांत ठेवणें हीं सद्धर्माचीं लक्षणें जाणावीं. व हाच सद्धर्म मनुष्यास योग्य आहे.

॥ दुष्टं हिंसायाम् ॥ ७ ॥ तस्यसमभिव्याहरतो दोषः ॥ ८ ॥ (वैशेषिकसूत्र)

अर्थ—हिंसा किंवा मांस भक्षण करणारा मनुष्य दुष्ट जाणावा. व अशा हिंसकाबरोबर एक पंक्ति भोजन, एक पंक्ति शयन किंवा एक पंक्ति वेदाध्यायन करण्यापासून महदोष उत्पन्न होतो.

मन्वादिक शास्त्रकर्त्या ऋषींनीं आपल्या स्मृतींत हिंसा कर्माचा निषेध केला आहे तो असा:—

॥ अदत्तानामुपादानं । हिंसा चैवा विधानतः ।

। परदारोपसेवा च । शारीरं त्रिविधं स्पृतं ॥ (मनुस्मृति)

अर्थ—हे मनुष्या, हिंसा किंवा मांस भक्षण करणें, आज्ञेशिवाय दुसऱ्याची वस्तु घेणें व परस्त्री भोगणें हे तीन शारीर अधर्म आहेत ते तू आ-

चरुं नको” ब्राह्मणादि चारी वर्णास साधारण लागू असे धर्म; त्यांत अहिंसा हा पहिला धर्म होय:—

॥ अहिंसासत्यमस्तेयं । शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।

। एतं सामासिकं धर्मं । चातुर्वर्ण्ये ऽब्रवीन्मनुः ॥ (मनुस्मृति)

॥ अहिंसासत्यमस्तेयं । शौचमिन्द्रिय निग्रहः ।

। दानंदमोदयाक्षांतिः । सर्वेषां धर्म साधनं ॥ (याज्ञवल्कि०)

॥ अहिंसासत्यमस्तेय । मकामक्रोधलोभता ।

। भूतप्रियहितेहा च । धर्मोयं सार्व वर्णकः ॥ (श्री० भा०)

अर्थ—(एकनाथ स्वामीची टीका) ॥ “अहिंसादि सत्यलक्षण । हा सर्वा-
चा धर्म जाण । सर्वाश्रम सर्व वर्ण । त्यांसीं मुख्यत्वे जाण हा ॥ ह्य० हिंसा
किंवा मांस भक्षण न करणे, सत्य बोलणे, कामादिरिपु जिंकणे, शुचिर्भूत
रहाणे हे धर्म चारी वर्णास साधारण आहेत.”

॥ यो यस्य मांसमश्नाति । स तन्मांसाद् उच्यते ।

। मत्स्यादः सर्वमांसाद् । स्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥

॥ यो ऽहिंसकानिभूतानि । हिनस्त्यात्मसुखेच्छया ।

। स जीवंश्च मृतश्चैव । न क्वचित्सुखमेधते ॥

॥ यो बंधन वधक्लेशान् । प्राणिनान्प्रचिकीर्षति ।

। स सर्वस्य हितप्रेप्सुः । सुख मत्पंतमश्नुते ॥

॥ नाकत्वाप्राणिनां हिंसां । मांसमुत्पद्यते क्वचित् ।

। न च प्राणिवधः स्वर्ग्य । स्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥ (मनु०)

अर्थ—जो ज्याचे मांस खातो, तो त्याचा भक्षक असे ह्मणतात ह्य० बो-
कडाचे मांस खाणाऱ्यास “बोकडखाव” व मत्स्य खाणाऱ्यास “मासेखाव”
याप्रमाणे. मासे खाणाऱ्याने सर्व प्रकारचे मांस खाल्याप्रमाणे आहे. तस्मात्
कोणी मासे भक्षू नयेत. जो पुरुष आपणास ईह किंवा परलोकीं सुख व्हावे
या इच्छेनें गाई, बोकड, कोंबडीं इ० निरुपद्रवी प्राण्यांस मारितो तो जीवंतप-
णीं किंवा मेल्यावर मुळींच सुख पावत नाही. परंतु जो पुरुष प्राण्यांचा वध
किंवा त्यांस अन्य प्रकारें इजा करित नाही तो पुरुष सर्वांचा हित कर्ता
अत्यंत सुख भोगितो. प्राण्यांचा वध केल्यावांचून मांस उत्पन्न होत नाही,
व तो प्राण्यांचा वध केला तर स्वर्ग प्राप्त होत नाही तस्मात् मांसाचा त्याग
करावाच करावा ह्य० मांस खाऊं नये. कारण पहा,

॥ समुत्पत्तिश्च मांसस्य । वधबंधौच देहिनां ।

। प्रसमीक्ष्य निवर्तेत । सर्वमांसस्य भक्षणात् ॥

॥ मांसभक्षयितामुत्र । यस्य मांस मिहाद्वयहं ।

। एतन्मांसस्य मांसत्वं । प्रवदंति मनीषिणः ॥ (मनु०)

अर्थ—मांसाची उत्पत्ति शुक्रशोणित्वापासून लक्षणजे स्त्री पुरुष रेत्याच्या मिश्रणाने झाली आहे—असें हे मांस घाणेरडे अंमगळ असून झाडास लागलेलें आहे असेंहि नाही; तर तें प्रथमतः प्राण्यांस वांधून नंतर त्यांचा शिरच्छेद करून प्राप्त होतें. शिवाय ज्याचें मांस आपण खातो तोच आपलें मांस जन्मांतरां खातो*—असा हा मांसाचा परिणाम मांसच असें तत्त्वज्ञानी पंडित जनांचे लक्षणें आहे. हिंसा कर्माचें विशेष स्पष्टीकरण मनु करितो:—

॥ यक्षरक्षः पिशाचान्नं । मद्यमांसं सुरासवं ।

। तद्ब्राह्मणेन नात्तव्यं । देवानामश्रताहविः ॥

॥ अनुमंताविशसिता । निहंता क्रय विक्रयी ।

। संस्कर्ता चोप हर्ताच । खादकश्चेति घातकाः ॥ (मनु०)

अर्थ—मद्य, मांस हे यक्षाराक्षसांचे खाणें आहे, तें देवामानवाचें नाही. तस्मात् ब्राह्मणादिकांनीं यज्ञयागादि कोणत्याच कर्मांत देवांला मांसाचा हविर्भाग देऊं नये व आपणहि भक्षूं नये. मांस खाण्यास वगैरे दुसऱ्याला अनुमोदन देणारा, कापणारा, मारणारा, विकत देणारा, विकत घेणारा, नेणारा, शिजविणारा व खाणारा या सर्वांच्या शिरीं हिंसा दोष असतो.

॥ अभोज्यान्नंतु भुक्तान्नं । स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव वा ।

। जग्ध्वा मांसमभक्षं च । सप्तरात्रं यवान्पिबेत् ॥

॥ क्रिया हीनश्च मूर्खश्च । सर्व धर्म विवर्जितः ।

। निर्दयः सर्व भूतेषु । विप्रः चांडाल उच्यते ॥ (अत्रि०)

अर्थ—मांस अथवा स्त्रीचें किंवा शूद्राचें उच्छिष्ट अन्न कोणी भक्षण करूं नये. कदाचित् केलें तर सात दिवस यवाच्या पेजेवर रहावें. क्रियाहीन, धर्महीन व मूर्ख किंवा प्राणिमात्राच्या टायां निर्दय असे विप्र चांडाल ल० अतिशूद्र अर्थात महार जाणावे.

* मांस शब्दाचा विग्रह असा आहे कीं, मां=मला, स=तो लक्षणजे ज्याचें मांस मी खातो तो जन्मजन्मांतरां अन्यरूप धारण करून मला मारून खारिल.

॥ शतेषु जायते शूरो । सहस्रेषु च पंडितः ।
 । लक्षेषु जायते वक्ता । दाता भवति वानवा ॥
 ॥ नरणे निर्जिते शूरो । विद्यया च न पंडितः ।
 । न वक्ता वाक्यदत्तेन । न दाता दानकृद्भवेत् ॥
 ॥ इंद्रियाणां जये च्छूते । धर्मं चरति पंडितः ।
 । सत्यवादी भवे वक्ता । दाता भूतहिते रतः ॥ (व्यास०)

अर्थ—शंभरांत एक शूर, हजारांत एक वक्ता, आणि दाता तो विरळा होतो. रणांत जिंकतो तो शूर नव्हे, शिकलेला तो पंडित नव्हे, भाषण कर्ता वक्ता नव्हे, देणारा दाता नव्हे. तर इंद्रिये जिंकतो तोच शूर, सद्धर्माने वागणारा तोच पंडित, सत्य बोलतो तोच वक्ता, व ज्याचे मनीं सदा सर्वदा प्राणिमात्राविषयीं दया वसते तोच दाता जाणावा.

॥ यथैवात्मा परस्तद्वत् । दृष्टव्यःसुखमिच्छतः ।
 । सुखदुःखानि तुल्यानि । यथात्मनि तथापरे ॥
 ॥ अनृतं परदारांश्च । तथा भक्षस्य भक्षणं ।
 । अगम्या गमनापेय । पानं स्तेयंच हिंसनं ॥
 ॥ अश्रौत कर्माचरणं । मैत्र धर्म बहिःकृतं ।
 । नचैतानि विकर्माणि । तानिसर्वाणि वर्जयेत् ॥ (दक्ष०)

अर्थ.—जशी आपल्यास सुखाची इच्छा तद्वत् इतर पश्वादि प्राण्यांस सुखेच्छा आहे; आपल्या सारखेंच इतर पश्वादिकांस सुख दुःख होतें. तस्मात् निरपराधी पश्वादिकांस दुःख देऊं नये किंवा मारून खाऊं नये. असत्य, परस्त्रीगमन, मद्यमांस सेवन, नीचस्त्रीशीं विवाह, चोरी, प्राणघात, वेदविरुद्ध कर्माचरण, सुहृद्भेद या सर्व अनुचित कर्मांचा त्याग करावा.

॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं । शौचमिन्द्रिय निग्रहः ।
 । दानं दमो दया क्षांतिः । सर्वेषां धर्मसाधनं ॥
 ॥ वसे तस नरके घोरे । दिनानि पशु रोमभिः ।
 । संभितानि दुराचारो । यो हंत्यहिंसकान्पशून् ॥
 ॥ सर्वान्क्रामानवाप्नोति । हय मेध फलं तथा ।
 । गृहेषु निवसन् विप्रो । पुनि मांसविवर्जनात् ॥ (याज्ञवल्कि०)

अर्थ.—हिंसा किंवा मांस भक्षण न करणे हा मनुष्यांचा पहिला धर्म होय. तस्मात् जो पुरुष निरपराधी गरीब पशूंस मारितो तो त्या मारिलेल्या प-

शूंस जितके केश असतात तितके दिवस नरक भोगीत राहातो. जो मनुष्य हिंसाकर्म करीत नाही, खाणें अन्य कोणतेंहि पुण्याचें कृत्य केलें नाही, तरीं त्याच्या अहिंसकतेमुळें त्याच्या मनकामना परिपूर्ण होऊन त्यास अश्वमेधाचें फल प्राप्त होते.

॥ विक्रयं मद्यमांसाना । मभक्ष्यस्यच भक्षणं ।

। अगम्यागामिता चौर्यं । शूद्रेस्युःपात हेतवः ॥

॥ एकोष्ट शत मश्वेन । यजेत पशुना द्विजः ।

। नान्यास्तुमांसमश्नाति । स्वर्गप्राप्तिस्तयोसमा ॥

॥ प्राणदानंच योदद्यात् । सर्वेषामपि देहिनां ।

। स याति परमं स्थानं । यत्र देव चतुर्भुजः ॥ (पराशर०)

अर्थ.—मांस हा जो अभक्ष्य पदार्थ, तो विक्रमें किंवा खाणें, परस्त्रीगमन किंवा चोरीकरणें या कर्मापासून मनुष्य पतीत होतो. १०८ अश्वमेधाचें पुण्य मांस न खाणारास मिळून स्वर्ग प्राप्ति होते. हिंसाकर्म न करणाऱ्या पुरुषास विष्णुलोक प्राप्त होतो.

॥ सर्वेषामेवमांसानां । महान्दोषस्तुभक्षणे ।

। निवर्तने महत्पुण्य । मित्याह स प्रजापतिः ॥ (यम०)

॥ रागातोभ्यार्थितोवापि । योमांसंनान्यलोलुपः ।

। फलं प्राप्नोत्य यत्नेन । सो श्वमेधं फलं तथा ॥ (बृहस्पति०)

अर्थ.—कोणत्याहि प्राण्याचें मांस खाल्ले तर दोष आहे. हिंसा किंवा मांस भक्षण न केल्याने मोठी पुण्यप्राप्ति होते, असे सृष्टिकर्त्या ब्रह्मदेवानें सांगितलें आहे. जो कोणी लोभानें, लालुचीने किंवा प्रीतीने हिंसा किंवा मांस भक्षण करीत नाही त्यास यत्न न करतांहि अश्वमेध फल प्राप्त होते.

एणेंप्रमाणें हिंसा किंवा मांस भक्षण करूं नये याविषयी आपल्या मन्वादि शास्त्रांत प्रमाणें आहेत याचें वेदोक्त धर्म लोका हो ! उत्तम प्रकारें अवलोकन करा. आतां पुराणांतरींचीं कांहीं वचनें देतो.—

॥ द्विषंतःपर कायेषु । स्वात्मानं हरिमीश्वरं ।

। मृतकेसानुबंधेस्मिन् । बद्धास्त्रेहाः पतंत्यधः ॥

॥ अहिंसासत्यमस्तेय । मक्रामक्रोधलोभता ।

। भूत प्रियहिते हा च । धर्मोयं सार्व वर्णकः ॥ (श्रीमत् भा०)

अर्थ.—सर्व प्राण्यांचे अंतर्दामी श्रीहरी असल्या कारणानें प्राण्यास मारणारा

श्री हरीचा द्वेषी होतो. व असा प्राणघातकी पुरुष सहकुठुंब नरकांत बुडतो. लणूनच चारीवर्णांस हिंसाकर्म करूं नये हा प्रथम धर्म सांगितलेला आहे.” प्राचीन बऱ्ही राजा यज्ञांत पशु हिंसा करीत असे. त्यास व धर्मराजास कोणेकालीं नारदानें उपदेश केला तो असा:—

॥ भोभोप्रजापतेरजन् । पशून्पश्यत्वयाध्वरे ।

। संज्ञापितान्जीवसंधान् । निर्घृणेनसहस्रशः ॥

॥ एते त्वां संप्रतीक्षन्ते । स्मरन्तो वैशसं तव ।

। संपरेत मयःकुटै । शिञ्छदंत्युत्थित मन्यवः ॥

॥ द्रव्ययज्ञैर्यक्ष्यमाणं । दृष्ट्वा भूतानि बिभ्यति ।

। एषमा करुणो हन्या । दत्तज्ज्ञो ह्यसुतृप् ध्रुवं ॥ (श्रीमत् भा०)

अर्थ:—हे राजा, तूं क्रूर होत्साता यज्ञाच्या निमित्तानें जे सहस्रावधी पशु बळी दिलेस ह० मारिलेस त्यांच्याकडे अवलोकन कर: हे सर्व पशु तुझ्या हिंसाकर्माबद्दल क्रोधायमान होऊन तुला मेल्यावर पोलादाच्या टोंकांनीं टोंचून टोंचून मारण्यासाठीं तुझी परलोकीं वाट पहात आहेत! हे धर्मा, हिंसा यज्ञ करणाऱ्या मनुष्यास पाहून प्राणी जे आहेत ते थरकांप भितात. कांकीं हा याज्ञिक—मूर्ख, क्रूर, परप्राणघातानें तृप्ति पावणारा असा असल्यामुळे माझा निश्चयें करून वध करील असें प्रत्येक प्राण्यास वाटतें.

महान् शुक योगींद्राला ज्याणें तारक विचार दिले असा जो प्रसिद्ध जनक राजा त्यास चमस ऋषीनें वेदोक्त पशु यज्ञविधि सांगितला तो असा:—

॥ याद्घ्राणभक्षोविहितः सुराया । स्तथापशोरालभनंनहिंसा ॥ पू० ॥

॥ ये त्वनेवांविदो संतः । स्तब्धाःसदभिमानिनः ।

। पशून्द्रुह्यंतित्विन्नब्धान् । प्रेत्यखादंतितेचतान् ॥ (श्रीमत् भा०)

अर्थ:—यज्ञांत सुरेचा ह० सोमवलींरसाचा वास मात्र घ्यावा. व मनुष्य पश्वादि प्राणी हल्लीं वसू सोडतात तद्वत् सोडावे—मारूंनये । अशा यज्ञविधीतें जाणत न होत्साते मूर्ख, सत्पुरुषांचा व्यर्थ अभिमान बाळगणारे लोक पशूंस यज्ञनिमित्तानें मारितात; पण अशा घातक्यांस मेल्यावर ह० पुनर्जन्मीं ते मारिलेले पशु उलट मारून खातात.

॥ सत्यं शौचंमहिंसाच । अनसूयातथा क्षमा ।

। आनृशंस्य मकार्पण्यं । संतोषश्चाष्टमोगुणः ॥

॥ अष्टावात्म गुणायेहि । तेषामादौ दया द्विज ।

। असूर्यानामतेलोका । यान्गच्छन्त्यात्मघातकाः ॥ (मार्कंडेय०)

अर्थ—अहिंसा, सत्यता, शुद्धता, निर्मत्सरता, क्षमा, दया, दातृत्व व संतोष हे आठ गुण चारी वर्णांस साधारण असले पाहिजेत. या अष्टगुणांपैकी प्राण्यांचा घात न करितां त्यांजवर दयार्द्र असणे हा मुख्य गुण होय. प्राणवातक्यांस सूर्य अर्थात ज्ञान नाही अशा पश्वादि योनींत जन्म घ्यावा लागतो; कोणेकालीं इंद्र पक्षीरूप धारण करून सुकृषुऋषीजवळ जाऊन त्याचें संत्व पहाण्यास्तव नरमांस मागूं लागला. तेव्हां त्या ऋषीने आपल्या पुत्रांस आपलें मांस अतिथीला देण्यास सांगितल्यावरून ते पुत्र पित्यास ह्मणतातः—

॥ कथं पर शरीरस्य । हेतो देहं स्वकं बुधः ।
 । विनाशयेद्घायेद्वा । यथाह्यात्मा तथासुतः ॥
 ॥ पितृदेवमनुष्याणां । यान्पुक्तानि ऋणानिवै ।
 । तान्यपाकुरुते पुत्रो । न शरीरः प्रदः सुतः ॥
 ॥ तस्मान्नैतत्करिष्यामो । नोचीर्णं यत्पुरातनैः ।
 । जीवन्मद्राप्यवाप्नोति । जीवन्पुण्यकरोति च ॥
 ॥ मृतस्य देहनाशश्च । धर्मा तुपरति स्तथा ।
 । आत्मानं सर्वतो रक्ष्य । माहुर्धर्म विदोजनः ॥ (मार्कंडेय०)

अर्थ.—“विचारी पुरुष दुसऱ्यासाठी स्वकीय देहाचा कसावरें नाश करितील! आपल्याप्रमाणेंच आपला पुत्र आहे—तो स्वदेह देणारा नाही. तर पितर, देव व मनुष्य यांचीं ऋणें फेडणारा आहे. तस्मात् हे हिंसाकर्म आह्मी करणार नाही. व असें पूर्वी कोणी केलेलेहि नाही. जीवन्त राहिल्यानं च पुण्य जोडून आपलें कल्याण करून घेतां येतें. मेला ह्मण देहनाश झाला. मग अर्थातच धर्म राहिला. तासुर्य प्राण जो आहे तो सर्वप्रकारें रक्षावा असें धर्मवेत्ते पंडितजन ह्मणतात.” पूर्वी स्वायंभुवमन्वंतरांत त्रेतायुगाचे प्रारंभीं इंद्रराजानें यज्ञ आरंभिला. या यज्ञास महान् महाषिआले होते. ते सर्व ऋषी अंध्वर्यूनें प्रेषोच्चार केल्या तेसमयीं आर्तिस्वरांनीं ओरडणाऱ्या पशूंच्या समुदायांस पाहून दयाळू होतात त्याकालीं इंद्रास सांगतातः—

॥ अधर्मो बलवानिध । हिंसा धर्मोऽसया तव ।
 । नवःपशुविधिस्त्रिष्ट । स्तवयज्ञे सुगोत्तम ॥
 ॥ अधर्मो धर्मवाताय । प्रारब्धः पशुभिस्त्रया ।
 । नायं धर्मोऽस्य धर्मोऽयं । नहिंसाधर्म उच्यते ॥
 ॥ आगमेनभवान् धर्म । प्रकरोतु यदोच्छति ।
 । विधि दृष्टेन यज्ञेन । धर्मेणा व्यसनेन तु ॥
 ॥ यज्ञवीजैःसुश्रेष्ठ । त्रिवर्ग परि मोषितैः ।
 । एत यज्ञो महानिद्रै । स्वयंभु विहितःपुग ॥ (मत्स्य०पु०)

अर्थ.—हे इंद्रा ह्या तुझ्या यज्ञांत धर्माच्या इच्छेने ही दीन पशूंची हिंसा चालली आहे हा मोठा अधर्मच होय. ह्मणून तुझ्या यज्ञांत पशु मारण्याचा हा विधि आह्लांस इष्ट नाही. कांकीं, हे इंद्रा, त्वां धर्मनाशार्थ पशु मारून अधर्म आरंभिला आहेस, हा कांहीं धर्म नव्हे, तर हा अधर्म होय, कारण शास्त्रांत हिंसेला धर्म ह्मणत नाहीत. तस्मात् जर तूं धर्मकरण्यास इच्छितोस तर वेदोक्त विधीने धर्माचरण कर. हे इंद्रा ज्या धर्मात परपीडा ह्मणजे प्राण्यांस दुःख नाही अशा वेदोक्त यज्ञविधीने धर्म, अर्थ व काम या त्रिवर्गांच्या साधनास कारण असा यज्ञोपयोगी धान्य त्रिजांनीं होम यज्ञ कर, कांकीं हाच यज्ञविधि वेदनारायणाने लावून दिला आहे.” याप्रमाणे त्या ऋषींनीं इंद्रास उपदेशकेल्यावर इंद्र साशंकित होताता “उपरीचरवसु” राजास वेदोक्त यज्ञविधि विचारिला तेव्हां तो राजा वेदशास्त्रें अवलोकून असें बोलिलाः—

॥ यथोपनीतै र्यष्टव्य । भित्तिहोवाचपार्थिवः ।

। यष्टव्यं पशुभिर्मैथ्यै । रथ मूलं फलै रपि ॥ (मत्स्यपु०)

अर्थ.—मौंजीबंधन झालेल्या पुरुषाने होम यज्ञ करावा. व तो होम यज्ञ शुद्ध पशु ह्मणजे धान्य बीजे व फल मूल यांनींच करावा.” तसेंच पूर्वी हरिश्चंद्र राजाने राजसूय यज्ञ केला त्यांत त्याने “शुनःशेष” नामे जो ब्राह्मणाचा मुलगा यज्ञ वधार्थ आणिला होता त्यास पाहून विश्वामित्रादि ऋषींच्या हृदयास पाक्षर सुटून त्यांनीं त्या हरिश्चंद्राची फार निर्भत्सना केली व त्यास यज्ञांत हिंसा न करण्याविषयी पुष्कळ उपदेश केला त्यांतून थोडासा लिहितो.

॥ क्रतु स्ते भविता पूर्णो । रोगनाशश्च सर्वथा ।

। दयासमं नास्ति पुण्यं । पापं हिंसासमं नहि ॥

॥ रागिणां रोचनार्थाय । नोदतेयं विचारय ।

। आत्म देहस्य रक्षार्थं । पर देह निहंतनं ॥

॥ सर्वैश्चिोपशांत्या च । नुप्यत्याशुजगत्पतिः ।

। आत्मवन् सर्व भूतेषु । चिंतनीयं नृपोत्तम ॥

॥ जीवितव्यं प्रियं नूनं । सर्वेषां सर्वदा क्लि ।

। त्वमिच्छसिमुखं कर्तुं । देहेहत्वा त्वमुद्विजं ॥

॥ कथं नेच्छेदसौ बेहं । रक्षितुं स्वमुखास्पदं ।

। पूर्व जन्म कृतं वैरं । नानेन सहते नृप ॥

॥ येनामुं हंतुकामस्त्वं । द्विज पुत्रं निरागसं ।

। यो यं हंति विनावैरं । स्वकामःसततं पुनः

॥ हंतारं हंतितं प्राप्य । जननम् जननान्तरे ।
 । जनकोस्यसुदुष्टात्मा । येनासौ ते समर्पितः ॥ (देवी पु०)

अर्थ.—हे राजा, तू या मुलाचा वध करूं नको, ह्मणजे तुझा यज्ञ पूर्ण होऊन रोग नाहीसा होईल; कांकीं दयेसारखें पुण्य नाही व हिंसेसारखें पाप नाही. स्वदेह रक्षणार्थ परदेहवधाची त्वां प्रेमानें व आवडीने प्रेरणा करावी काय? याचा विचार कर. इंद्रिय दमनांनं ईश्वर संतुष्ट होतो. हे नृपवर्या, आत्मवत् सर्व प्राणी जाणावे. कांकीं प्राण जो आहे तो सर्वास सर्वकालीं सारखा प्रिय आहे. तू या द्विजबालकास मारून स्वदेहास सुख व्हावें असें इच्छितोस तर हा द्विज आपल्या स्वकीय सुखास्पद देहाचें रक्षण करण्याची कंशी वरें इच्छा धरणार नाही? ह्या निरपराधी द्विजपुत्राचा वध करण्यास तू जो उद्युक्त झाला आहेस, त्या तुझे त्या विचारांनं पूर्वजन्मीं कांहीं वैर केलेलें नाही. वैर नसतां आपली कामना पूर्ण व्हावी ह्मणून जो ज्याला मारितो तो त्या मारिलेल्याच्या हातून जन्मजन्मांतरीं उलट मारिला जातो. ज्या बापांनं त्या मुलास यज्ञवधार्थ अर्पण केल्या तो बाप अत्यंत दुष्ट होय.

॥ नताडयति नो हंति । प्राणिनोन्यांश्चदेहिनः ।
 । ये मनुष्यो मनुष्येद्र । तोष्यते तेन केशवः ॥
 ॥ स्वर्गार्थेयदिवान्छावो । निर्वाणार्थमथासुराः ।
 । तदलं पशु घातादि । दुष्टं धर्मं निबोधत ॥
 ॥ नैतद्युक्तिसहं वाक्यं । हिंसां धर्माय नेष्यते ।
 । हवींष्यनल दग्धानि । फलाये त्यर्धकोदितं ॥
 ॥ निहतस्य पशो यज्ञे । स्वर्गं प्राप्ति र्यदीष्यते ।
 । स्वपिता यजनमानेन । किंतु तस्मान्न हन्यते ॥ (विष्णु पु०)

अर्थ.—जो पुरुष प्राणिमात्रांचा वध किंवा त्यांत अन्यप्रकारें पीडा करित नाही तो पुरुष ईश्वरास आवडतो. अरे असुर म्लेंच्छ हो, मोक्ष मिळविण्याची जर तुमची इच्छा आहे तर प्राण्याची हिंसा करणें हा अधर्म आहे असें समजून यज्ञ यागांत पशु वधकरण्याचें सोडून द्या. प्राणघातकरणें हे फारचं निंद्य कर्म होय. कारण हिंसा ही धर्मास इष्ट नाही ह्म० प्राणोवध हा अधर्म होय; धर्मनव्हे. मांस अग्नींत घालून जाळिल्यानें इष्ट फल प्राप्ति होते हें ह्मणणें लहान पोरांच्या वरळण्याप्रमाणें आहे. यज्ञांत मारिलेल्या पशूस जर स्वर्ग मिळतो, तर यज्ञकर्त्या यजमानानें आपल्या बापास स्वर्ग प्राप्त होण्यास्तव यज्ञांत मारावा कीं नाही! ? ” खरेच आहे कीं, यज्ञांत मारिलेला पशु यजमानासह

स्वर्गास जातो असे जर आहे तर त्या यजमानाने आपल्या बापास यज्ञांत मारावा ह्य० बापलेंक उभयतां स्वर्गास जातील! वा ! पितृहत्या घडते ती फुकट जाते. पण उलटी स्वर्ग प्राप्ति होते. केवढे तरी स्वर्गप्राप्त्यर्थ सुलभ साधन वेद्या हिंसक याज्ञिकांचे हे ! श्रीकृष्ण अर्जुनास सांगतात:—

॥ अहिंसा सत्यमक्रोध । स्त्यागः शांतिरपैशुनं ।

। दया भूतेष्व लोलुत्वं । मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥

। दैवी संपत्तिमोक्षाय । निबंधाया सुरीमता ॥

॥ उच्छिष्टमपिचामेध्यं । भोजनं तामस प्रियं । (श्री० भ० गी०)

अर्थ.—हिंसा किंवा मांस भक्षण न करणे, सत्यबोलणे, प्राणिमात्रावर दया व क्षमा करणे अशां दैवी संपत्तियुक्तांचीं लक्षणे होत. व अशा लक्षण युक्तांस मोक्ष प्राप्त होतो. परंतु तद्विरुद्ध लक्षण युक्तांस ह्य० हिंसादि नीच कर्मे करणारांस नरक प्राप्त होतो. मांस हे व्याघ्रादि तामस क्रूर प्राण्यांचे खाणे आहे; मनुष्यांचे नव्हे.” भीष्म धर्मराजास सांगतात:—

॥ अहिंसकानि भूतानि । दंडेन विनिहंति यः ।

। आत्मनःसुखमन्विच्छन् । प्रेत्य नससुखीभवेत् ॥

॥ पुत्रमांसोपमं जानन् । खादते यो विचक्षणः ।

। मांस मोह समायुक्तः । पुरुषःसोधमःस्मृतः ॥

॥ पितृ मातृ समायोगे । पुत्रत्वं जायते यथा ।

। हिंसां कृत्वावशःपापो । भूयिष्ठं जायते तथा ॥

॥ प्राणि हिंसा प्रवृत्ताश्च । ते वै निरय गामिनः ।

। स्व मांसं पर मांसेन । यो वर्धयितु मिच्छति ॥

॥ नारद प्राह धर्मात्मा । नियतं सोवसीदति ।

। ये भक्षयन्ति मांसानि । भूतानां जीवितैषिणां ॥

॥ भक्षयन्ते तेपि भूतै स्तै । रितिमे नास्ति संशयः ।

। स्व मांसं पर मांसेन । यो वर्धयितु मिच्छति ॥

॥ नास्ति क्षुद्रतर स्तस्मा । त्स नृशंसतरो नरः ।

। निरयं याति हिंसात्मा । याति स्वर्ग महिंसकः ॥

॥ यातनां निरये रौद्रां । स कृच्छ्रां लभते नरः । (म० भा०)

अर्थ.—जो पुरुष आपणास सुख व्हावे या इच्छेने गाई, बोकड, हरण अशा निरुपद्रवी प्राण्यांस मारितो त्यास मेल्याअंतीं निरंतर दुःख भोगावे लागते। पश्वादिकांचे मांस आपल्या पोटाच्या मुलांच्या मांसासारखे मांस आहे असे जाणत असतांही हा जो मनुष्य मांस खातो तो अधम जाणावा। आईबापाच्या समागमाने जसा पुत्र होतो, तसाच फार करून हिंसाकर्म करणारा होतो. ह्य०

ज्या प्राण्यांस मारिलें किंवा खाल्लें असेल त्या प्राण्यांच्या हातून जन्मांतरीं तो मारिला किंवा खाल्ला जातो । प्राणघातक्या पुरुषास खरोखर नरक कुंड प्राप्त होतो । जो कोणी दुसऱ्याचें मांस खाऊन आपलें मांस वाढविण्यास इच्छितो तो निःसंशय दुःख भोगितो असें नारद ऋषि ह्मणतात । जीविताशा धरणाऱ्या प्राण्यांस मारून खाणाऱ्या मनुष्याला ते मारिलेले प्राणी उलट मारून खातात, यांत किमपि संशय नाही । आपली मांस वृद्धि दुसऱ्याच्या मांसाने करण्याची जो इच्छा करितो, त्या सारखा नीच, क्रूर, दुसरा कोणीच नाही । हिंसा किंवा मांस भक्षण करणाऱ्या पुरुषास, नरकाप्रत जाऊन तेथें असंत भयंकर, दुःखभरीत यातना भोगाव्या लागतात ।

याप्रमाणें भीष्मानें धर्मराजास हिंसा किंवा मांस भक्षण करण्याच्या अयोग्यतेविषयीं निरूपण करून पुनः प्राणिवध तीन प्रकारांनीं घडतो असें सांगितलें आहेः—

॥ यदिचेत्खादकोनस्या । न्तदाघातकोभवेत् ।
 । घातकः खादकार्थाय । तद् घातयतिवैनरः ॥
 ॥ अभक्ष्य मेतदिति वै । इति हिंसा निवर्तते ।
 । खादकार्थं मतो हिंसा । मृगादीनां प्रवर्तते ॥
 ॥ यस्माद्ग्रसतिचैवायु । हिंसकानां महाद्युते ।
 । तस्माद्विवर्जये न्मांसं । य इच्छेद्भूति मात्मनः ॥
 ॥ इदं तु खलु कौतेय । श्रुतमासीत् पुरामया ।
 । मार्कण्डेयस्य वदतो । ये दोषा मांस भक्षणे ॥
 ॥ योहिखादतिमांसानि । प्राणिनां जीवितैषिणां ।
 । हतानांवा मृतानांवा । यथाहंता तथैवसः ॥
 ॥ धनेन क्रयको हंति । खादक श्लोप भोगतः ।
 । घातको वधबंधाभ्या । मित्येष त्रिविधो वधः ॥ (म० भा०)

अर्थ—मांस भक्षक कोणी नसला ह्मणजे प्राणी मारणाराहि कोणी होणार नाही. कांकी, मांस खाणाऱ्या लोकांसाठीं घातकी मनुष्य प्राण्यांचा घात करितो, तस्मात् मांस कोणी खाऊन नये; मग अर्थातच हिंसा कर्म सुटलें. मांस भक्षक लोकांसाठींच हरणादि निरूपद्रवी प्राण्यांची हिंसा होते. यामुळें मांसभक्षकांचें आयुष्य खरोखर क्षीण होत जातें. तस्मात् ज्या पुरुषास ऐश्वर्य ह्मणून भोगण्याची इच्छा आहे, त्याणें मांस वर्ज करावें. हे धर्मा ! मांस भक्षणांत महदोष आहे हें म्या पूर्वीं मार्कण्डेय ऋषीपासून ऐकिलें आहे. प्राण घातक्यांस जसा दोष लागतो, तद्वत् जीविताशेनें युक्त अशा मारिलेल्या किंवा मेलें-

ल्या प्राण्यांचें मांस खाणारांसहि दोष लागतो. विकृत घेणारांस धनाच्या योगें, खाणारांस उपभोगाच्या योगें, व घातक्यांस वध बंधनाच्या योगें अशा तीन प्रकारांनीं प्राण्यांची हिंसा घडते," पुनः आणखी भीष्म धर्मास सांगतात:—

॥ आत्मौपम्येन मंतव्यं । बुद्धिमद्भिःकृतात्मभिः ।

। मृत्युतो भयमस्तीति । विदुषां भृतिमिच्छतां ॥

॥ किं पुनर्हन्यमानानां । तरसा जीवितार्थिनां ।

। अरोगाणा मपापानां । पापै र्मांसोपजीविभिः ॥

॥ तस्माद्बुद्धि महाराज । मांसस्य परिवर्जनम् ।

। धर्मस्या यतनं श्रेष्ठं । स्वर्गस्य च सुखस्य च ॥

॥ नहिमांसं तृणात्काष्टा । दुपला द्वापि जायते ।

। हत्वा जंतुं ततो मांसं । तस्माद्दोष स्तु भक्षणे ॥

॥ नात्मनोऽस्ति प्रियतरः । पृथिवि मनुसृत्य ह ।

। तस्मान् प्राणिषु सर्वेषु । दयावानात्मवान्भवेत् ॥

॥ न हि प्राणात् प्रियतरं । लोके किंच न विद्यते ।

। तस्माद्दयां नरः कुर्या । दयात्मनि तथा परे ॥ (म० भा०)

अर्थ.—मनुष्यास पश्वादिकांहून विशेष बुद्धि व विचार असल्यामुळें त्याणें आपला तसाच इतर पश्वादिकांचा प्राण जाणावा. ज्ञाते वैरागी असून ऐश्वर्याची इच्छा करितात व अशांस सुद्धां मृत्यूचें भय असते—मग निरोगी, निष्पापी, जीवितेची इच्छा करणारे असे जे मांस भोज्यांनीं मारावयास काढिलेले पश्वादि प्राणी, त्यांस मृत्यु भय असेल त्यांत काय आश्चर्य ? धर्म स्वर्ग आणि सुख या त्रिवर्गांची प्राप्ति होण्याचें मुख्य साधन मांस वर्जन हेंच होय । तस्मात् हे राजा, मांस कोणीच खाऊं नये, मांस जें आहे तें काहीं गवतास, लांकडास किंवा दगडास लागलेले नाही—कीं तें सहज प्राप्त होईल : तर प्राण्याचें क्रूरपणें हनन करून प्राप्त होतें, यामुळें मांस खाण्यांत दोष आहे । या पृथ्वीतलाचे ठायीं कोठेंहि पाहिलें तरी प्राणासारखी अन्य कोणतीच प्रियकर वस्तु नाही—हणून मनुष्यानें सर्व प्राणिमात्रास आत्मवत् मानून त्यांजवर दया करावी । या लोकीं प्राणांहून अन्य काहींच प्रीय नाही. तस्मात् मनुष्यानें पश्वादिकांवर दया ठेवावी" धर्म राजानें भीष्मास वेदोक्त पशु यज्ञविधि विचारिल्यावरून भीष्मानें साधक बाधक प्रमाणें देऊन सर्वांची एक वाक्यता करून अहिंसा हाच श्रेष्ठ धर्म होय असें म. भा. अनु. पर्व. अ० ११४—११६ यांत सिद्ध केले आहे. हें सर्व विस्तार भयास्तव लिहितां येत नाही. तथापि थोडेंसे लिहितों. यज्ञांत हवनार्ह पशु कोणता ? असें धर्म राजानें विचारिल्यावरून भीष्म सांगतात:—

॥ श्रूयते हि पुराकल्पे । नृणां त्रीहिमयः पशुः ।

। येना यजंत यज्वानः । पुण्य लोक परायणाः ॥ (म० भा०)

हे धर्मा, देवसाळीचें भात हाच शुद्ध हवनार्ह पशु होय. त्याचे तांदूळ करून त्या तांदुळाच्या पिठानें किंवा भातानें होम यज्ञ करावे असें अनादि असून परंपरेनें आलेली जी सांहिता ह्यणजे वेदश्रुति तिजवरून स्पष्ट होतें आणि ह्यणूनच पुण्यलोकाप्रत जाण्याची इच्छा करणारे लोक त्या शुद्ध पशूच्या ह्य० देवसाळीच्या भाताच्या होमांनीं पूर्वी यज्ञ करिते झाले. *

याप्रमाणें यज्ञयागादि कोणत्याच वेदोक्त कर्मांत “हिंसा कर्म करूं नये” याविषयीं सहस्रावधी दाखले देऊन शेवटीं भीष्म धर्मराजास सांगतात:—

॥ अहिंसा परमोधर्म । स्तथाहिंसा परोदमः ।

। अहिंसा परमं दान । महिंसा परमो तपः ॥

॥ अहिंसा परमो यज्ञ । स्तथा हिंसापरंफलं ।

। अहिंसा परमं मित्र । महिंसा परमं सुखं ॥

॥ सर्व येज्ञेषु वा दानं । सर्व तीर्थेषु वा प्लुतं ।

। सर्व दान फलं वापि । नैतत्तुल्य महिंसया ॥

॥ अहिंसस्य तपो क्षय्य । महिंसो यजते सदा ।

। अहिंसःसर्व भूतानां । यथामातायथापिता ॥

॥ एतन् फलम हिंसाया । भूय श्च कुरु पुंगव ।

। नहि शक्या गुणावक्तु । मपि वर्ष शतै रपि ॥ (म० भा०)

अर्थ.—धर्मांमध्ये अहिंसा हा श्रेष्ठ धर्म होय, इंद्रिय निग्रहांत अहिंसा हा श्रेष्ठ इंद्रिय निग्रह जाणावा, प्राणदानासारखें तर अन्य उत्तम दानच नाही, तपांत श्रेष्ठ तप अहिंसा होय । अहिंसा हाच श्रेष्ठ यज्ञ जाणावा, फलांमध्ये जें उत्तम फल तें अहिंसेनें प्राप्त होतें, तसेंच खरें मित्रत्व व खरें सुख हीं दोन्ही अहिंसेनेच मिळतात. । प्रत्येक यज्ञांतिल दानें, प्रत्येक तीर्थांतिल स्नानें व शिवाय सर्व प्रकारचीं दानें या सर्वांहून एकटी अहिंसा विशेष श्रेयकारक आहे । अहिंसक पुरुष नेहमीचाच तपस्वी व याज्ञिक होय व तो सर्व प्राणिमात्राचा पिता जाणावा; कांकीं तो सर्व प्रकारें त्यांचें संरक्षण करितो अशां हीं अहिंसेचीं फलें होत. व या शिवाय अहिंसे पासून होणारीं बहुत फलें आहेत त्यां सर्वांचें वर्णन करण्यास शेंकडो वर्षे पुरीं होणार नाहींत.” अगस्त्यनामा महाविं अन्य ऋषींस सांगतात:—

* मनुष्य पश्यादि प्राण्यांची हिंसा न करिता देवसाळीचें भात जो शुद्ध हवनार्ह पशु त्याच्या पिठानें वगैरे होम यज्ञ पूर्वी हरिश्चंद्र, दुष्यंत, दिलीप, नहुष अशा शेंकडो सार्वभौम राजांनीं केलेले असून त्या सर्व राजांचीं नांवें महाभारत अनु. पर्वत लिहिलेलीं आहेत.

॥ यदि द्वादशवर्षाणि । न वर्षिष्यति वासवः ।

। स्पर्शयज्ञं करिष्यामि । विधिरेष सनातनः ॥

॥ बीज यज्ञो मयायं वै । बहु वर्ष समाचितः । (म० भा०)

ऋषिलोक हो, पर्जन्यवृष्टि व देह आरोग्यता वगैरे सुख प्राप्ती साठीं यज्ञांत धान्यादि वनस्पतीच्या योगानें मोठमोठे होम करावे, व मनुष्य पश्वादि प्राणी हे आपल्या प्रमाणें अमेध्य ह्म० शुक्रशोणित जन्य असून सुख दुःख अनुभवीत असल्यामुळें त्यांस मारून खाऊं नये, असा लोकांस बोध व्हावा ह्मणून राज्य प्राप्तीच्या वगैरे संबधानें केलेल्या यज्ञांत योजिलेल्या त्या मनुष्यादि प्राण्यांस सर्व लोकांसमक्ष स्पर्श करून सोडून द्यावे—असा हा अनादि असून परंपरेनें आलेला वेदोक्त पशु यज्ञ विधि आहे. व याच यज्ञविधीनें आज बहुत वर्षे मी यज्ञ करीत आलों आहे. ।

॥ सुरामश्यान्मधुमांस । मासवं कृशरौदनम् ।

। धूर्तःप्रवर्तितं ह्येतन् । नैत द्वेदेषु कल्पितं ॥

॥ मानान्मोहाच्चलोभाच्च । लौल्यमेतत्प्रकल्पितं । (म० भा०)

अर्थ.—लोभी, लालुची, अहंकारी अशा धूर्त, भ्रष्ट लोकांनीं यज्ञाच्या वगैरे निमित्तानें मद्यमांस सेवनाची प्रवृत्ति घातलेली आहे. वेदांत तर यज्ञयागादि कोणत्याच कर्मांत मद्य मांसाचा उपयोग करूं नये असें स्पष्ट सांगितलेलें आहे । ” अशा अनेक प्रकारांनीं महा भारतादि इतिहासांत निंद्य हिंसाकर्माचा निषेध केलेला आहे तो सर्व येथें ग्रंथ विस्तारभयास्तव लिहितां पुरवत नाहीं. तथापि वर जीं प्रमाणें दिलीं आहेत त्यांजवरून कोणाची कशीहि खात्री होईल कीं हिंसाकर्म फार निंद्य, वेद निषिद्ध, असें आहे. आतां प्राकृत ग्रंथोक्त थोडीं वचनें देतो. श्रीकृष्ण अर्जुनास सांगतातः—

॥ जीवांचा प्रभवजया कर्म ते कर्म धर्म वा समज ।

। वा धर्म जी अहिंसा हेचि कळे तत्व केशवास मज ॥

॥ जे हिंसक उग्रतयां धर्म अहिंसाचि मुख्य कथिलाहे ।

। कोणीहिअसोप्राणी पुष्कळकल्याण याचिपथीं लाहे ॥ (मोरोपंत)

॥ परमात्मा जो श्रीहरी । तो अंतर्यामीं सर्वांशरीरीं । तेथें पराचा जो द्वेषकरी । तेणे द्वेषि हरि निजात्मा ॥ परांशी जो करी अपघात । तेणे केल्या निजात्मघात । त्यासी सकुटुंब अधःपात । रौरवांत ते बूडती ॥ अहिंसादिसत्यलक्षण । हा सर्वांचा धर्मजाण । सर्वांश्रम सर्ववर्ण त्यासी मुख्यत्वे जाणा हा ॥ (एकनाथ)

॥ मुखत्रांधुनि मेंढामारा । ह्मणती सोमयागकरा ॥ कोणजाणे खरेंखोटें ।
भजन चालिलें उफराटें ॥ तुकाह्मणे भक्तिभाव । तेणेभक्तांपावे देव ॥ १ ॥
धन्यतेचि प्राणी । क्षमा दया ज्यात्रे अंगी ॥ यमधर्म सांगेदूतां । तुह्मा
नाहीं तेथें सत्ता ॥ गदाचक्र घेऊनी हरी । उभाअसे त्याचे द्वारीं ॥
जेथें दया क्षमा शांती । तेथें देवाची वसती ॥ तुकाह्मणे त्रिविधताप ।
मग जाती आपोआप ॥ (हरिपाठ)

॥ मारिती पशूंच्या दावणी । आचार सांडिला ब्राह्मणी । तुळसीमाळा
सांडूनी । गळां घातलीं दर्शने ॥ (सिद्धांत बोध)

॥ दया धरमका मूलहै नरक मूल अभिमान ।

। तुलसी दया न छांडिये जबलग घटमेपान ॥ (तुलसीदास)

॥ गोब्राह्मन को मानत नाहीं, अविधी करे कर्म । ज्यामो जीव हिंसा होवे,
वाकोमाने धर्म ॥ जिसकर्ममे जीव हिंसा, वाको कहिये पाप । असिस्य
याको जानत नाहीं भुले आपकोआप ॥ ३४-३५ (विवेक रत्नाकर)

॥ टिळा टोपिवर शिळा पडोत त्या त्रिळांत करिशी जपा । तथापि हरिची
न होय कृपा ॥ दर्भ मुष्टिच्या गर्भिधरुनियां निर्भय पशुच्या वपा । जाळिती
तिळा तांदुळा तुपा ॥ दंड कमंडलु बंड माजवुनी मुंडमुंडती तपा । न
सार्थक लटक्या साऱ्या गप्पा ॥ (रामजोसी)

एणेंप्रमाणें अनेक महाज्ञानी साधुसंतांनीं हिंसा कर्माच्या अयोग्यतेविषयीं
निरूपण केलें आहे त्या सर्वांचीं मते एथें घेतलीं असतां ग्रंथ विस्तार होई-
ल; याजकरितां तितक्या पाल्हाळांत न पडतां एकनाथ व ज्ञानदेव नामें जे
महान् साधु होऊन गेले त्यांनीं यज्ञाच्या निमित्तानें जी हिंसा, भ्रष्ट लोक क-
रितात त्या हिंसेचें खंडण केलें आहे त्यांतून थोडेंसे लिहून हा विषय संपवितों:-

॥ स्वयें नेणती विधि विधाना । आणि न पुसती सजाना । परी पशूचि-
या हननां । प्रवर्तती जाण शठ नष्ट दंभें ॥ मग तेथीचा पुरोडाश । सेविती
यथा सावकाश । आह्मी पवित्र झालों निर्दोष । ऐसाहि उल्हास ला-
गती करूं ॥ केवळ जीविकेच्या आशा । करूं लागती पशु हिंसा । आह्मी
याज्ञिक या आवेशा । पिटिती ठसा तिहीं लोकीं ॥ केवळ जीविकेचिया
दुराशा । अविधि करिती पशुहिंसा । मज दोष होईल ऐसा । कंटाळा
मानसीं कदां नुपजे ॥

प्रवृत्ति ह० कर्म मार्ग यांत “गळा दाभून बोकड मारून खाण्यांत दोष,

नसून उलट स्वर्ग प्राप्त होतो" असा म्लें०कु० भटोवांनी मीमांसाच्या संबंधाने खोटा निर्णय करून ठेविला आहे त्याचे एकनाथ स्वामी खंडण करितात:-

॥ आवडी खावयामांसा । अथवा स्वर्गाचिया आशा । जे करिती पशु-
हिंसा । तया पुरुषा अधःपतन ॥ निष्काम कर्मी पशुहिंसा । करी
तरि तो निष्काम कैसा । तेथे निगमाचा नेम ऐसा । मुख्य अहिंसा
सर्व धर्मी ॥ यागकरुनि सूत्रामणी । प्रवर्तवि सुरापानी । हे वेदाज्ञा
जो सत्यमानी । तो स्वधर्माचरणीं नागवला ॥ जे कर्मी मद्यपानघडे ।
तो स्वधर्म हणतां जीभ झडे । लालुप्ये भूलले बापुडे । वेद विषयाकडे
वाढिती ॥ वेदाचा अर्थ वादासरिसा । मनी वांधोनि भोगाशा ।
यज्ञमिसे पशुहिंसा । भोग लिप्सा करुं धांवती ॥ वेदे बोलिले
आलभन । त्या नाव हणती पशु हनन । हे सकाम मानिती
निधान । निष्कामा हनन कदांन घडे ॥ निष्कामासी यागयज्ञ ।
स्वधर्मार्थ करावे यज्ञ । तेथे पशूचे आलभन । सर्वथा हनन
करुं नये ॥ पशूचे करुं नये हनन । देवतोदेशे अंग स्पर्शन ।
यानाव बोलिजे आलभन । हे यज्ञाचरण निष्काम ॥ हरिश्चंद्राच्या
यागीं । शुनःशेफ पशु प्रसंगीं । तेणे घाव घाली नेदितां अंगीं । वेदो-
क्त प्रयोगीं यज्ञ सिद्धि केली ॥ वेदोक्त मंत्र भागार्थ । देव करवी
करोनी समस्त । आपण झाला निर्मुक्त । हा वेदार्थ ब्राह्मणी॥या परि
पशु घात । यज्ञीं नलगे निश्चित । तो हरिश्चंद्र यागार्थ । पशुघात
निवारी ॥ यागकरितां चूडामणी । पुरोडाश घ्यावा घ्राणीं । परी
प्रवर्तवि सुरापानीं । हे वेद विधानीं असेना ॥ एवं जेथे पशु हनन ।
ते कर्म सदोष पूर्ण । यालागीं तेथे अधःपतन । बोलिजे जाण या-
ज्ञिकांसी ॥ शुनः आणखीं एकनाथ उघड लिहितात:-

॥ नेणोनिया शुद्ध वेदविधानाते । अतिगर्वाचेनि उद्धते । आपण या
मानुनी ज्ञाते । अविधि पशुते घात करिती ॥ केवळ अभिचार मते ।
पावूनि सकळ भोगाते । ऐशिया मानोनी विश्वासाते । स्वेच्छा पशुते
घात करिती ॥ अविधि पशुते घात करिती । त्या याज्ञिकांचे देहांतीं ।
मारिले पशु मारुं येती । झळकत काती घेऊनियां ॥ एवं निमालिया
याज्ञिकांसी । भक्षिले पशु भक्षिती त्यासी । जैसे सेविले विष प्राणी-
यासी । प्रासी प्राणासी समूळ ॥ (एकनाथ)

“यज्ञ यागांत पर्जन्यवृष्टीस्तव गळे दाभून बोकड मारून खाल्ले तर दोष नाही” असा म्लें० कु० भटोवांनीं मीमांसाच्या संवधानें जो खोटा निर्णय करून ठेविलेला आहे त्याचें महान्भगवद्भक्त ज्ञानदेव खंडण करितातः—

॥ अहिंसा बहुतांपरी । बोलिली असे अवधारी । आपुलालिया मतांतरीं ।
निरूपिली ॥ परी ते ऐशी देखा । जैशा खांडूनिया शाखा । मग
तयाचिया बुडुखा । कूप कोजे ॥ कां बाहु तोडुनि पचविजे । मग
भुकेची पीडा राखिजे । नाना देऊळ मोडोनि कीजे । पौळी देवा ॥
अहो वसतीं धवलारें । मोडोनि केलीं देव्हारें । नागवुनी वेव्हारें ।
गवादि घातलीं ॥ मस्तक पांघुराविलें । तंव तळवटीं उघडें पडलें ।
घर मोडोनी केले । मांडव फुडे ॥ नाना पांघुरणें । जाळुनि, जैसें
तापणें । कां जालें अंग धुणें । कुंजराचें ॥ नातरी बैल विकुनि
गोठा । पुसलावोनी बांधिजे गाठा । इयाकारणी कीं चेष्टा । काई
हंसो ॥ एवं हिंसाचि करुनि अहिंसा । निपजाति हा यज्ञ ऐसा । पै
पूर्व मीमांसा । निर्णय केला ॥ जें अवृष्टीचेनि उपद्रवें । गादलें विश्व
आघवें । ह्मणोनि पर्जन्योष्टि करावे । नाना याग ॥ तंव तिये इष्टेचिया
बुडीं । पशु हिंसा तंव रोकडी । मग अहिंसेची थडी । कैची दिसे ॥
पेरिजे नुसधी हिंसा । तेथ उगवेल काय अहिंसा । परी नवल बापा
धींवसा । या या शिकांचा ॥ (ज्ञानेश्वरी. श्री० भ० गीता अ. १३)

यज्ञादिकने अर्थे जे जीवनी हिंसा करवी ते योग्य नथी. केमके, हिंसानीं परिणाम ते पुण्य होयज नही; किंतु पाप होय छे. एवो नियम छे. जे शास्त्रोमां पशु होमवानुं कह्युंछे, ते शास्त्र नही पण कुशास्त्र छे. अने तेनी रचना करनारा मनुष्य नही पण मनुष्यरूपे राक्षस छे. एम निश्चय जाणवुं. जे पापने पुण्य माने तेने करतां बीजो पापी कोण! यज्ञमां होमायलूं जो जीव स्वर्गमां जतुं होय तो यज्ञ करनारा तथा करावनारा पोते होमाईने केम स्वर्गमां जता नथी! पोते एम करता नथी तेथीज जणाय छे के, ए कल्पित वचन छे. याज्ञिक लोको होमादिकने अर्थे जीव घात करी, तेनो बलिदान दीधार्थी पोतानें भक्त समजे छे. पण एहहुं भक्तनुं लक्षण होय नही. देव भक्तनुं अंतःकरण शुद्ध होय छे. तेमां मलीन वासना उत्पन्न थायज नही. जो मलीन वासनावालाने भक्त कहिये, तो अभक्त कोने कहीशुं! माटे एवूं हिंसा रूप कृत्य करनारने भक्त मानवो नही; पण अभक्त मानवो. अने ते निश्चय नरकगांभी छे, एमा रज मात्र संशय आणवो नही. (प्रकरण रत्नाकर)

वेदोक्तधर्मी आर्यलोकांप्रमाणे ख्रिस्ती, यहुदी, पार्सी, मुसलमान अशा लोकांची अहिंसकतेसंबंधी असलेली स्थिति व विचार घेऊन हा पूर्वार्ध संपावितो. ख्रिस्ती लोकांचे धर्मपुस्तक जे वायवळ त्यांत असे आहे:—

“And God said, Behold, I have given you every herb bearing seed, which is upon the face of all the Earth, and every tree, in the which is the fruit of a tree, yielding seed ; to you it shall be for meat.”

अर्थ.—देव ह्मणाला, हे मनुष्यांनो, पहा ! या सर्व पृथ्वीवरील धान्ये, भाजीपाला व अनेक व फळफळावळीचीं झाडे हीं सर्व तुमच्या निर्वाहासाठीं मी उत्पन्न केलीं आहेत; तीं तुम्ही आपल्या भोजनास घ्या.” याजवरून स्पष्ट होतें कीं, मनुष्याला धान्यादि वनस्पती मात्र खाण्याची परवानगी दिलेली आहे. आणि ह्मणूनच ईश्वरानें,

“Thou shalt not kill.”

ह्मणजे “मनुष्यारे, तूं हत्या करूं नको ह्मणजे मनुष्य पश्यादि प्राण्यांस विनापराध ठार मारूं नको” अशी मनुष्याला पहिली मुख्य आज्ञा लावून दिलेली आहे. आतां ही आज्ञा मोडून कोणी दुष्ट, निर्दय होत्साता प्राण्यांला ठार मारील किंवा अन्यप्रकारे इजा देईल तर,

“He shall have judgment without mercy that hath showed no mercy.”

ह्मणजे “प्राण्याला ठार मारणाऱ्या क्रूर निर्दय मनुष्याला क्रूर भयंकर शिक्षा भोगाव्या लागणार” तस्मात् प्राणिमात्राविषयीं सदय असावे.

“Blessed are the merciful for they shall obtain mercy.”

अर्थ.—प्राणिमात्राच्या ठायीं सदय अंतःकरणाचे असलेले पुरुष धन्य होत; त्यांजवर ईश्वर दया करितो.” तात्पर्य दैन्यवाण्या प्राण्यास कोणी विनापराध मारूं नये.

येणेप्रमाणे अहिंसकतेसंबंधी ख्रिस्ती व यहुदी लोकांच्या धर्मसंबंधी ग्रंथांत वचने आहेत; त्यांस लक्षाप्रहर करून बहुतेक जिव्हास्वादी ख्रिस्ती व यहुदी लोक, वेदोक्तधर्मी कांहीं आर्यलोकांप्रमाणे हिंसा किंवा मांस भक्षण करितात हे त्यांस मोठे दूषण होय. आतां मांस खाण्यास दुसरे विशेष आधार असतील असे कोणी ह्मणेल तर एकाच ग्रंथांत परस्परांशी विरुद्ध असे विषय कसे असतील? कदाचित् असलेच तर ते मन्वादि स्मृतींतील क्षेपकांप्रमाणे निर्दय मांस लालूच लोकांनीं घुसडले असले पाहिजेत. कारण वरील वचनांवरून “खाण्यासाठीं विशेष आभार असतील” हे ह्मणणे सर्वथैव खोटे ठरते ह्मणूनच इंग्लंड वगैरे देशांत

बायबल ख्रिश्चियन, मेनिकियन्स, व्हेजिटेरियन सेक्ट अशा ख्रिस्ती मंडळ्या आपल्या धर्माचा हेतु पूर्णपणे समजून हिंसा किंवा मांस भक्षण करित नाहीत व त्यांनी पश्यादि प्राण्यांस मारून खाण्याच्या अयोग्यतेविषयी बरेच निरूपण केले आहे. त्यांतून थोडेंसे लिहितोः—

“The Manicheans a sect of Christians religiously abstain from all kinds of animal food. M. Felix, who wrote an elegant dialogue, in defence of the Christian religion, represents Octavius the principal speaker as saying—“We Christians dread the thoughts of murder, and cannot bear to look on a carcass and we so abhor human blood that we abstain from that of beasts.” *F.*†

अर्थ.—मेनिकियन्स नामें एक ख्रिस्ती मंडळी आहे. ती आपल्या धर्माचा हेतु पूर्णपणे समजून कोणत्याच प्राण्याचें मांस खात नाही. फेलिक्स यानें धर्मसंबंधी एक संवादरूप ग्रंथ केलेला आहे त्यांत ऑक्टोव्हियस हा मुख्य भाषण कर्ता मानून, तो असे लिहितो “आह्मी ख्रिस्ती लोक, मनुष्य पश्यादि प्राण्यांच्या खुनाचा विचार मनांत आणण्यास थरकांप भीतो व कोणत्याहि प्राण्याच्या मळ्यावर आमच्यानें दृष्टि घालवत नाही. मनुष्यास ठार मारण्याचा जितका मोठा आह्मांला तिरस्कार आहे, तितकाच मोठा तिरस्कार पश्यादिकांस मारण्याचा आहे.” असा हा धर्माचा प्रतिबंध असतां बहुतेक ख्रिस्ती लक्षणविणारे मळ्यांवर दृष्टि घालितात इतकेंच नव्हे तर तीं मदीं कापून जाळितात किंवा शिजवितात व त्यांस मीठ मिरची लावून आपल्या तोंडावाटे पोटांत घालितात ! जिव्हा स्वादापुढे कसचा धर्म आणि काय ! !

“Clement of Alexandria says of St. Mathew, that he abstained from the eating of flesh ; and that his diet was fruits, roots, and herbs. Descartes, at his table in imitation of the good natured Plutarch,—always preferred fruits and vegetables to the bleeding flesh of animals.” *F.*

अर्थ.—क्लेमंट नामें आलेग्झांड्रियांतील एक गृहस्थ सेंट म्याथ्युविषयी असें लक्षणतो कीं, तो मांस खात नव्हता. फळफळावळ, कंदमूळ, भाजीपाला अशा वनस्पतींवर तो आपली उपजीविका करित असे. सद्गुणी सुशील प्लुटार्कप्रमाणें तो मांस खात नसे. तो रक्त सांड मांस धिःकारून नेहमी फळफळावळ व शाकभाजीवर आपली उपजीविका करित असे.

† Explanation of the abbreviations of the names of the authors, and the title of the books, quoted:—*F*=Fruits and Farinacea. *R*=Rahe Parsa. *G*=Goldsmith's Works. *C*=Cowper. *H*=Household. Words. *A*=Ainue Akburree. *Gu*=The Guardian. *P*=Pennock's Experimental English Reader. *M*=The Microscope, by the Honorable Mrs. West.

“Diogenes observed, that—“ We might as well eat the flesh of men, as the flesh of other animals.”—And Cicero remarked, that “Man was destined to a better occupation than that of pursuing and cutting the throats of dumb creatures.” *F.*

अर्थ.—डायोजिनस असें सांगतो कीं, कांहीं मनुष्य जे पश्यादि प्राण्यांचें मांस खात आहेत ते नरमांस खाऊं लागले ह्मणून त्यांस काय अडचण आहे. सिसरो ह्मणतो “मनुष्यास जो ईश्वरानें निर्माण केला आहे, तो कांहीं गरीब त्रिचाऱ्या पश्यादि मुक्या प्राण्यांचे गळे कापून त्यांच्या छिन्न विच्छिन्न अवयवांनीं पोटे जाळावीं याकरितां केलेला नाही; तर दुसरीं कांहीं चांगलीं चांगलीं कामें करण्यासाठीं केलेला आहे.” पूर्वी रोमन लोकांत अहिंसक असून मोठे शूर, हुशार, बुद्धिवान् असे पुष्कळ पुरुष होऊन गेले त्यांपैकीं पिथ्यागोरस व प्लुटार्क नामें मोठे तत्वज्ञानी झाले त्यांचा मूढ लोकांस भसा उपदेश आहे कीं, (पिथ्यागोरस ह्मणतो.)

“Desist O mortals! to violate living bodies for your infamous dishes. There are crops there are fruits bending the branches by their weight, and swelling grapes on the Vines, there are sweet herbs, there are those which you may soften and make palatable by fire, nor is milk wanting to you, nor honey redolent of Thyme, and the bounteous earth causes sweet aliments to spring up richly, and affords feasts without slaughter and without blood. With flesh the beasts appease their hunger, yet indeed not all, for horses and flocks and cattle feed on grass. But the savage and untameable Armenian tigers, angry lions, and bears with wolves, delight in bloody feasts. Oh what a wickedness! to entomb in our flesh the flesh of others, to fatten a greedy body with other bodies, to support life by the death of other animals, and that, amidst so much riches which the best of Mothers the Earth produces, nothing should delight thee but to tear sad wounds with cruel teeth and to restore the rites of the Cyclops (Rakhshus or Devs) and to be unable, unless by injuring others, to appease the hunger of thy voracious and ill-mannered belly. But that primitive age which we call the golden rejoiced in the produce of trees, and in herbs, which the ground produces nor did it pollute its mouth with blood. Then birds traversed the air with safe wing, the hare roamed fearlessly through the fields; nor did its credulity suspend the fish on the fatal hook. All were without guile and without fear and full of peace. At length some mischievous innovator (I know not who) desirous of new food, commenced to fill a greedy belly with animal dishes, and opened the way to wickedness. First I imagine the blood—stained sword was warmed in the gore of wild beasts. That was allowable. I admit that without injury to our piety we may give to death such animals as seek our lives. But these, although they

may be devoted to death, should not be devoured in feasts."— *
 * * * What an evil habit does he contract, and how he prepares himself to shed human blood, who cuts the throat of the innocent calf, and unmoved lends his ears to its moanings, or who can slaughter the kid uttering its childlike cries, or can nourish himself with the fowl which he has fed with his own hands. How is this less than a great crime." R.

अर्थ.—अरे हे नाशवंत मनुष्या, तू आपल्या खाण्यासाठी कोणत्याहि प्राण्याचा वध करू नको. कां की, ईश्वराने तुझ्यासाठी धान्ये व फळे उत्पन्न केली आहेत; तीं आपल्या भरणे झाडांच्या डाहाळ्या तुझ्याकडे लववितात, कीं जेणेकरून तू गंभीरतेने त्यांचा स्वाद घेशील. द्राक्षावलींवर मोठाले घुड; व मधुर मधुर शाक भाज्या, ज्यांतून कित्येक अग्नीच्या योगाने मऊ व स्वादिष्ट होतात; हीं सर्व तुझ्या पोटासाठीं केलीं आहेत शिवाय दूध, व "टार्म" वनस्पतीजन्य मध यांचा तोटा केलेला नाही. तसेच पृथ्वींतून तुझ्यासाठीं मिष्ट भोज्य पदार्थ विपुल उत्पन्न होत आहेत. ते सर्व कोणत्याहि प्राण्यास कापल्या अथवा रक्तश्राव केल्याशिवाय यथेच्छ मिळतात; असे असतां तू पश्वादिकांस कशास्तव कापितोस ? पशु आपलीं पोटे मांसाने भरतात, तथापि सर्वच पशु तसे करित नाहीत. घोडा, बकरा, गार्ड, बैल असे कित्येक पशु फक्त चान्यावरच असतात. परंतु जंगली ओसाड देशांतील वाघ, सिंह, अस्वलें, लांडगे असे क्रूर, क्रोधिष्ठ, घातकी, पशु मात्र रक्तश्रावाने संतुष्ट होतात. आपल्या हावरे व लालूच उदरांत कवरस्थानवत् दुसऱ्या प्राण्यांचे मांस भरून शरीर पुष्ट करणें; व अन्य प्राण्यांचा नाश करून आपल्या आयुष्यास अभ्युत्थान देणें; व आपल्या आईप्रमाणें ही जी पृथ्वी आमचें पालन करून आत्मांस उत्तम पदार्थ पुरविते तिच्या अमूल्य उत्पन्नावर संतुष्ट न राहाणें; व स्वतांच्या रक्तभरीत हस्तांनी व दातांनी तिच्या पश्वादिकांचे मांस खाणें व त्यांत आनंद मानणें, व राक्षस प्रवृत्तीस अनुसरणें; व आपले लालूच पोटाच्या भुकेकरितां अन्य प्राण्यांस कापल्या शिवाय उदरपूर्ती न होणें हे किती नीच व धिःकारण्यायोग्य आहे वरें ! पहा पूर्वी ज्यास आपण सत्ययुग क्षणतो; त्यावेळचे लोक भाजी पाला, फळफळावळ असे पृथ्वीदत्त शुद्ध पदार्थ खात; व कोणत्याहि प्राण्याच्या मांसाने आपलीं तोंडे अपवित्र करित नव्हते; आणि त्यावेळचे सर्व जातीचे पक्षी आकाश मंडपांत निर्भय फिरत, सर्व चतुष्पद प्राणी निःकाळजीने अरण्यांत यथेच्छ विचरत, सर्व मासे गळाच्या फासांत सांधडण्याच्या भीतिवांचून नदी ओढ-

ळांत फिरत;—एणेंप्रमाणें सर्व जीवजंतु निर्भय होते. पण शेवटीं कोण जाणें, कोणी दुष्टानें जनावरांच्या मांसानें पोट भरण्याची नवी चाल काढून अघोर कर्म प्रवृत्ति केली ! मला वाटतें कीं ती प्रथमतः व्याघ्रादि क्रूर प्राणी इतर प्राण्यांला पीडा देणारे—ती पीडा नाहीशी व्हावी ह्मणून तशा क्रूर प्राण्यांस मारण्याच्या प्रारंभापासून पडली असावी. एखादें जनावर आपला जीव घेण्याच्या हेतूनें आपल्यावर आलें तर त्याचें मांस खाण्याची इच्छा न ठेवितां त्यास मारून टाकावें हें योग्य होय. परंतु त्यास मारिल्यावर त्याचें मांस खाऊं नये व अशानें हिंसा दोष लागत नाही. कारण त्याच्या अपराधांसाठीं त्यास शिक्षा होते. परंतु निरपराधी गरीब वासरांचे जुलुमानें गळे कापणें, व त्यावेळीं त्यांणीं पीडित होऊन दीनवदनानें केलेलें आर्जव निर्दयपणें ऐकणें अथवा आपल्या लहान मुलांप्रमाणें ओरडणाऱ्या गरीब वकऱ्यांच्या पोरांचा शिरच्छेद करणें, व ज्या कोंबडी बदकांस आपल्या हातीं दाणा पाणी दिलें असेल अशांच्या मांसानें पोट भरणें हें किती अघोर कर्म. धिःकार असो अशा ह्या निंद्य दूषित आहाराला ! असे अघोर कर्मी लोक मनुष्यावरहि तीक्ष्ण शस्त्रधारा चालवून त्याचा खून करण्यास विलंब लावणार नाहींत.” प्लुटार्क ह्म०

“Plutarch remarks”—‘How could man bear to see an impotent and defenceless creature slaughtered, skinned, and cut up for food? How could he endure the sight of the convulsed limbs and muscles! How bear the smell arising from the dissection? Whence came it that he was not disgusted, and struck with horror, when he came to handle the bleeding flesh and clear away, the clotted blood and humours from the wounds? We should, therefore, rather wonder at those who first indulged themselves in this horrible repast than at such as have humanely abstained from it.’ F.

अर्थ.—स्वतांचा प्राण रक्षण करूं न शकणाऱ्या, अनाथ, निर्वळ, शस्त्रहीन अशा दैनवाण्या प्राण्यांस कापिलेलें, त्यांचीं चांमडीं काढिलेलीं, त्यांचे खाण्यासाठीं बारीक बारीक तुकडे केलेले, हे सर्व प्रकार मनुष्य कसा तरी पाहूं शकतो ! व त्यांचे पिळवटलेले पादादि अवयव व स्नायु यांजवर त्याच्यानें कशी दृष्टि घालवते ! व प्राण्याला कापतेवेळीं जी घाण सुटते ती, ती कशी घेऊं शकतो ! व जेव्हां रक्तसांड मांस तो हातांत घेतो आणि गोठलेल्या रक्ताच्या चाखळ्या व जखमेतून वाहात असलेली रसी पुसून काढितो, तेव्हां त्यास धास्ती लागून व मन कंटाळून कंप सुटत नाही व काळीज धडधडत नाही हें कसे ! दयाळूपणांनै सद्धर्मी पुरुष मांसाचा धिःकार क-

रितात ही आश्चर्याची गोष्ट नाही; परंतु मांस खाण्याचें अघोर कर्म ज्याणें प्रथमतः चालू केलें असेल त्याचें मोठेंच आश्चर्य वाटतें.”

“No Flocks that range the meadow free,
To slaughter, I condemn
Taught by that power that pities me
I learn to pity them.
But from the mountain's grassy side
A guiltless feast I bring
A scrip with herbs and fruit supplied
And Water from the spring.” G.

अर्थ.—कुरणांत स्वतंत्रपणें चरणाऱ्या मेंढ्यांच्या वगैरे कळपांतील एक-हि पशूस दूषित करून ठार मारणें हें योग्य नाही. सर्व शक्तिमान ईश्वर जो मजवर दया ठेवितो त्यापासून मी विचाऱ्या पशूवर दया करण्यास शिकलों आहे. डोंगराकडील हरळीने भरलेल्या जाग्यावरून निर्दोष अन्न जें भाजीपाला व फळफळावळ व शिवाय झऱ्यांतील पाणी यांजवर मी आपलें पोट भरितों.” गोल्डस्मिथ नामें एक प्रख्यात कवी इंग्लिशांत होऊन गेला त्याचें हें वरील लक्षणें आहे. तो कवी ईश्वराचें भय मनांत बाळगून प्राण्यांस मारून खात नसे. इतर इंग्लिशांनीं व इंग्लिशांचें वर्तन करणाऱ्या माथाफिन्या हिंदूंनीं या गोल्डस्मिथ सारख्या विचारी इंग्लिश पुरुषांचा कित्ता ध्यावा. या गोल्डस्मिथ कवीनें पश्वादिकांस मारून खाण्याच्या अयोग्यतेविषयीं बरेच निरूपण केलें आहे. त्यांत तो एके ठिकाणीं असें लक्षणतोः—

“Man was born to live with innocence and simplicity, but he has deviated from nature ; he was born to share the bounties of heaven, but he has monopolized them ; he was born to govern the brute creation, but he is become their tyrant. If an epicure now shall happen to surfeit on his last night's feast, twenty animals the next day are to undergo the most exquisite tortures, in order to provoke his appetite to another guilty meal. Hail, O ye simple honest Bramins of the East, ye inoffensive friends of all that were born to happiness as well as you : you never sought a short-lived pleasure from the miseries of other creatures. You never studied the tormenting arts of ingenious refinement ; you never surfeited upon a guilty meal. How much more purified and refined are all your sensations than ours, you distinguish every element with the utmost precision ; a stream untasted before is new luxury, a change of air is a new banquet, too refined for western imaginations to conceive”. G.

अर्थ.—मनुष्यप्राणी जो उत्पन्न केला आहे त्याणें इतर प्राण्यांस उप-द्रव न देतां सौम्यपणानें रहावें हा त्याचा स्वाभाविक धर्म होय, परंतु तो

धर्म त्याणें सोडून दिला; स्वर्गसंबंधी सुखाचा थोडा भाग घ्यावा, तें सगळेंच सुख आपण घेऊन वसला; पश्चादि प्राण्यांस योग्य रीतीने वागवावें तें सोडून त्यांजवर जुलूम करूं लागला; आतां एखादा पोटार्थी अधाशी मनुष्य ओकारी येईपर्यंत एके दिवशीं मांस खातो, तेव्हां दुसऱ्या दिवशीं त्या सदोष मांस आहारानें आपली क्षुधा चेतविण्यासाठीं आणखीं वीस जनावरांस तो नराधम अत्यंत यातना देऊन ठार मारितो. अहो पुर्वेकडील शुद्ध, निर्मल व प्रामाणीक ब्राह्मण लोकहो ! तुमचा जयजयकार असो ! तुम्हाप्रमाणें सुखोपभोग घेण्यासाठीं जे प्राणी उत्पन्न झाले आहेत त्यांजला तुम्हां उपद्रव देत नाही. क्षणिक सुखाच्या हेतुस्तव अन्य पश्चादिप्राण्यांस दुःख देण्यास तुम्ही इच्छित नाही, युक्तीनें नवे नवे शोध काढून प्राण्यांस तीव्र वेदना देण्याच्या कला तुम्ही शिकलां नाही. सदोष आहारानें (मांसानें) तुम्ही आपलें पोट भरित नाही, आम्हा म्लेंच्छ लोकांच्या ज्ञानापेक्षां तुमचें ज्ञान किती निर्मल व संशुद्ध असें आहे ! सूक्ष्म रीतीनें तुम्ही प्रत्येक तत्वाचें स्पष्टीकरण करितां. पूर्वीं चत्र न घेतलेला वाहता झरा हें तुमचें नवें मिष्टान्न व हवेची पालट ही तुमची नवी मेजवानी होय; हे सर्व प्रकार पश्चिमेकडील म्लेंच्छ लोकांनीं विचार करण्यास योग्य आहेत. याचप्रमाणें तो आणखी ह्मणतो:—

“Some persons seem so tender, and so full of pity, that one would take them for the harmless friends of the whole creation; the protectors of the meanest insect or reptile that was privileged with existence.—And yet—would you believe it?—I have seen the very men, who have thus boasted of their tenderness, at the same time devouring the flesh of six different animals tossed up in a fricasee. Strange contrariety of conduct: they pity, and they eat the objects of their compassion! The lion roars with terror over its captive; the tiger sends forth its hideous shriek to intimidate its prey; no creature shows any fondness for its short-lived prisoner, except a man and a cat.” G.

अर्थ.—कांहीं पुरुष इतक्या कोमल अंतःकरणाचे दिसतात कीं, कोणी त्यांना असें ह्मणेल कीं, जणु ते परपीडा न करणारे असे सर्व प्राणिमात्राचे मित्र असून मनुष्याप्रमाणें जीवित्वाचा उपभोग घेण्यास ज्यांना स्वतंत्रता आहे अशा अति नीच क्रिमिकीटकांचें रक्षण करणारे असे आहेत. आणि असें असतां असे कोमल अंतःकरणाचा डौल मारणारे पुरुष ज्या ठिकाणीं व ज्या वेळीं असा डौल मारितात त्याच ठिकाणीं व त्याचवेळीं निरनिराळ्या सहा जनावरांचें मांस कढईत तळून खाऊन चट करितांना मी प्रत्यक्ष पा-

हिलेले आहेत तर हें कोणास खरें वाटेल काय? असे हे पोकळ डौली पुरुष ज्या प्राण्यांविषयी कळवळा दर्शवितात तर त्याच कळवळ्याच्या प्राण्यांला मारून खाऊन चट करितात—केवढी ही त्यांच्या आचरणांत विलक्षणिक विरुद्धता होय! सिंह हा भयंकर रीतीनें हल्ला करून प्राण्यांस मारून खातो व वाघ हा दारुण किंकळी फोडून प्राण्यांस भिववून मारून खातो; मनुष्य व मांजर हेच मात्र दोन प्राणी क्षणिक जनावरें मारून खाण्यासाठीं लाडी गुलाबी व सौम्यपणा दर्शवितात.

या गोल्डस्मिथसारिखे अहिंसक, दयाळू सद्धर्मी, असे पुरुष इंग्लिश वगैरे लोकांत पुष्कळ होऊन गेले व अजूनहि आहेत. त्यांणींहि गोल्डस्मिथप्रमाणें हिंसाकर्म फार निंद्य व वाईट आहे असे आपले उपदेशपर उद्गार लोकांस दर्शविले आहेत. त्यांतून थोडे देतो. कॉपर नामें एक कवी ह्मणतो:—

“I would not rank that man among my friends,
Though graced with polished manners and good sense,
Who heedlessly would set his foot upon a worm.
They are all the meanest thing that lives
As free to live and to enjoy that life,
As He who made them first was free to give,
Who in his sovereign mercy made them all.” C.

अर्थ.—एखादा मनुष्य सभ्य चालीचा असून बुद्धिमान असला तथापि जर तो क्षुद्र किमिकीटक जीवजंतूस पायानें चिरडून ठार मारितो, तर अशा मनुष्याला मी माझा मित्र ह्मणणार नाही. या जगांतील सर्व प्राणिमात्र ईश्वराचे नजरेंत क्षुल्लक आहेत; आणि अशा किमिकीटकांपासून तो मानवापर्यंत सर्व प्राणी दयाळू जगन्नियंत्यानें उत्पन्न करून त्यांस आयुष्य क्रमण करून रहाण्यासाठीं एक सारिखी स्वतंत्रता दिलेली आहे.

“How will man, that sanguinary tyrant, be able to excuse himself from the charge of those innumerable cruelties he inflicts on the unoffending subjects committed to his care, formed for his benefit, and placed under his authority by their common Father? whose mercy is over all his works, and who expects that his authority should be exercised, not only with tenderness and mercy, but in conformity to the laws of justice and gratitude. But to what horrid deviations from these benevolent intentions are we daily witnesses! No small part of mankind derive their chief amusements from the death and sufferings of inferior animals; a much greater consider them only as engines of wood or iron, useful in their several occupations.” * The cartman drives his horse, and the carpenter his nail, by repeated blows; and so long as these produce

तूकृपाकरी.] ख्रिस्ती वगैरे अन्यधर्मी लोकांची स्थिति व विचार. ८१

the desired effect, and they both go, they neither reflect nor care whether either of them have any sense of feeling. The butcher knocks down the stately ox, with no more compassion than the blacksmith hammers a horse-shoe; and plunges his knife into the throat of the innocent lamb, with as little reluctance as the tailor sticks his needle into the collar of a coat. * * * These, with innumerable other acts of cruelty, injustice, and ingratitude, are every day committed, not only with impunity but without censure, and even without observation; but we may be assured, that they cannot finally pass away unnoticed and unretaliated." P.

अर्थ.—परमेश्वरानें गुरेंढेरें, मेंढेवकरे असे विचारें गरीब व निरूपद्रवो पशुप्राणी उत्पन्न करून आमच्या नफ्यासाठीं आमच्या स्वाधीन केलेले आहेत. तर अशा पशूला पुष्कळ प्रकारच्या जुलुमानें दुःख देतो व ठार मारितो असा जो घातकी मांसाहारी मनुष्य तो परमेश्वरापासून कोणत्यारीतीनें आपली सुटका करून घेऊं शकेल ! जगन्नियंता परमेश्वर सर्व उत्पन्नमात्रास ममताळूपणानें चाहतो व इतकीच इच्छा करितो कीं आह्लां मानवांनीं पश्वादिकांस मोठ्या ममतेनें व दयेनें वागवावे, इतकेंच नव्हे तर त्या पश्वादिकांपासून दुधा लोंकरीचा वगैरे जो फायदा होतो त्याजबद्दल त्या पश्वादिकांचे न्यायानें आभार मानावे. परंतु अशा ह्या ईश्वराच्या चांगल्या, उदार, न्यायी हेतूस लक्षाप्रहर करून त्या हेतूविरुद्ध मोठ्या भयंकरपणानें चालतो.—पुष्कळ लोक विचाऱ्या दैनवाण्या जनावरांला दुःख देण्यांत व त्यांस ठार मारण्यांत मोठा आनंद मानितात. तसेंच कित्येक लोक त्या जनावरांस लांकडाच्या किंवा लोखंडाच्या यंत्राप्रमाणें आपल्या कार्मीं लावितात. जसा सुतार खिळे ठोकून प्रत्येक ठिकाणीं बसवितो, तद्वत् गाडीवाला आपल्या घोड्यांला चांगला ठोकून धांववितो व जेथपर्यंत आपणास जाण्याचें असेल तेथपर्यंत एकसारखें जाण्याविषयीं ते दोघे कसची परवा किंवा फिकीर वाळगति नाहीत कीं आपणांस तसें कोणी ठोकिलें तर आपणास दुःख होईल. जसा लोहार घोड्याचे नाल करितेवेळीं त्याची आडी ठोकितो तसा तो कसाई (खाटीक) दयेचा मनांत लेशहि न आणितां मोठ्या वैयास आडवा पाडून त्याला कापतो, व ज्याप्रमाणें शिंपी कपडे शिवतांना मनांत दुःखी न होतां कपड्यांत सुई टोंचितो तद्वत् तो खाटीक मनांत दयेचा लेशहि न आणितां विचाऱ्या गरीब मेंढ्यावकऱ्यांच्या गळ्यांत सुरी भोंसकितो. अशा प्रकारचीं जुलुमाचीं निर्दय कृत्ये व त्यांशिवाय दुसरीं अनेक निर्दयेचीं, अन्यायाचीं व कृतघ्नतेचीं अशीं नीच अघोर कर्म केल्याबद्दल आपल्यास दोष

लागून शिक्षा होणारच असें त्या अघोर कर्म्यांच्या ध्यानांत आल्यावांचून रहात नाहीं असें आमच्या पहाण्यांत येतें; तात्पर्य, आपण अशी पक्की खातरी ठेविली पाहिजे कीं, शेवटीं त्या अघोर कर्मावद्दल आपणास यथान्याय शिक्षा भोगाव्या लागल्यावांचून किमपि रहाणार नाहींत.

“Remember, that when we destroy life of any kind, we destroy something which we did not give, cannot restore, do not understand—which has many principles and elements exactly like our own—which demands of us, when we take it without provocation or need of self-preservation, that we should not cast aside our common human feelings.” H.

अर्थ.—सर्व मनुष्यमात्रास इतकेंच सांगणें आहे कीं, जेव्हां आह्मी एखाद्या प्राण्याचा नाश करितों, तेव्हां त्या प्राण्याचा प्राण, ज्या प्राणाविषयीं आह्मांस पुरतें ज्ञान नाही व जो प्राण आपल्याच्यानें देववत नाही, अथवा ज्या प्राण्याला संजीवन करण्याची आपल्याला शक्ति नाही, तसेंच प्राण ही वस्तु काय आहे हे आपल्यास समजत नाही आणि मनुष्याच्या प्राणाप्रमाणें ज्या प्राणास ज्ञानेंद्रियें आहेत तर अशा प्राणाचा आह्मी नाश करितों असें आह्मी समजलें पाहिजे. आतां आपणास एखादा प्राणी मारण्यास प्रवृत्त झाला असला, तर अशा वेळीं स्वप्राणसंरक्षणासाठीं तो प्राणी मारणें योग्य आहे. परंतु असें योग्य कारण नसतां आह्मी प्राणी मारिला, तर परमेश्वरानें आह्मांस दिलेली जी प्रीति व माया तिच्या मुस्क्या बांधून तिला आह्मी रसातळीं घालविली असां आपल्या मानवी भूतदयेस कलंक लागल्यावांचून रहाणार नाही.

“I cannot think it extravagant to imagine that mankind are no less, in proportion, accountable for the ill use of their dominion over creatures of the lower rank of beings, than for the exercise of tyranny over their own species. The more entirely the inferior creation is submitted to our power, the more answerable we should seem for our mismanagement of it, and the rather, as the very condition of nature renders these creatures incapable of receiving any recompense in another life for their ill treatment in this.” Gu.

अर्थ.—आपल्या भाऊवंदावर (मनुष्य जातीवर) कोणी जुलूम केला असला तर, अशा जुलूम करणारास जगन्नियंत्या परमेश्वराला जसा जबाब द्यावा लागेल, तद्वत् दैन्यवाण्या पश्वादिकांस कोणी दुःख दिलें किंवा ठार मारिलें तर अशा अपराधावद्दल त्या जुलुमी माणसास ईश्वराला जबाब द्यावा लागेल, यांत किमपि संशय नाही. दैन्यवाण्या जनावरांवर जसजसें आमचें स्वामित्व दृढ होत जातें, तसठसा, त्या जनावरांवर आह्मी जुलूम केला असला किंवा

दुःख दिलें असलें, तर त्याजबद्दल दोषी व गुन्हेगार ठरून आह्मांस, ईश्व-
राला विशेष जबाब द्यावा लागणार; कारण या सृष्टीतील चालत आलेल्या
स्थितीवरून असें समजतें कीं, ज्या योनींत त्या जनावरांस जन्म आहे ती
योनी त्यांणीं त्यागिली असतां पूर्वजन्मीं अनुभवलेल्या दुःखाबद्दल सुखाचा
भोग त्यांस मिळत नाही." तसेंच आणखीं,

"But if our sports are destructive, our gluttony is more so and
in a more inhuman manner. Lobsters roasted alive, pigs whipped to
death, fowls sewed up, are testimonies of our outrageous luxury." *Gr.*

अर्थ.—कित्येक क्रूर नराधम आपलें मन रंजन व्हावें लक्षण पावध क-
रून विचान्या दैन्यावण्या जनावरांस ठार मारितात ही गोष्ट तूर्त एकीकडे राहूं.
द्या. परंतु आपल्या अधाशीपणानें व जिव्हालौल्यानें किती निर्दय व क्रूरपणें
हिंसा होते ती पहा—खेंकडांस जीवन्त भाजतात ! तसेंच डुकरांस चाबुका
चाबुकांनीं मारून त्यांचा प्राण घेतात ! व जीवन्त कोंवडीचीं पिसें उपटून
काढितात ! या सर्व कृत्यांवरून असें सिद्ध होतें कीं, आपल्या खाण्यामध्ये जी
ख्याली खुशाली होते ती शुद्ध निर्दयता व जुलूम यांनीं भरलेली आहे.

"In France vegetable diet prevails to a very great extent. M.
Dupin informs us that two thirds of the French people, to this day,
are wholly deprived of animal food ; and live on chesnuts, or maize,
or potatoes.—The peasantry of Norway, Sweden, Russia, Denmark,
Poland, Germany, Turkey, Greece, Switzerland, Spain, Portugal, and
of almost every other country in Europe, subsist principally, and
most of them entirely on vegetable food." *F.*

अर्थ.—फ्रान्स देशांत फक्त वनस्पतीचाच आहार बहुतेक ठिकाणीं चालू
आहे. एम् ड्युपिन पासून असें समजतें कीं, आज दिवसपर्यंत निमेहून जा-
स्ती फ्रेंच लोक मांसाहार बिलकूल करीत नाहींत. जोंधळें, बाजरी, बटाटे
अशा वनस्पतींवर आपलें पोट भरितात. नॉर्वे, स्वीडन, रशिया, डेन्मार्क,
पोलंड, जर्मनी, टर्की, ग्रीस, स्वीझर्लंड, स्पेन, पोर्तुगाल, आणि यांशिवाय
युरोपखंडांतील दुसऱ्या कित्येक देशांतील बहुतकरून सर्व शेतकरी लोक फ-
क्त वनस्पती ह्म० भाजीपाला, धान्य व फळफळावळ यांजवर रहातात.

आतां केवळ वनस्पतींवर रहाणारे बळकट, शूर व निरोगी असतात यावि-
षयी थोडे दाखले देतो:—

"At Salford, in Lancashire, there is a religious community,
under the denomination of Bible Christians, who, from religious
motives, abstain from animal food ; and their minister, the Reverend
John Booth Strettles, has kindly answered many inquiries, which

I made respecting, the health &c. of the members of that Society.—He observes"—“As to your first question, respecting the health and strength of those who adopt the vegetable diet, I have had no reason,—I have neither seen nor heard of any, to doubt that in strength they are equal, if not superior to those who live on flesh diet; while in health, as far as my experience and observation go they greatly excel them.—During the thirty four years which I and others with me have abstained from flesh—meat and intoxicating liquor, I have known no injury to arise from such abstinence, either to young or old.” *F.*

अर्थ.—ल्यांकेशायरांतील सालफर्ड नामें शहरांत “वायबल ख्रिश्चियन” नामें एक धर्मसंबंधी मंडळी आहे. ती आपल्या धर्माचा हेतु पूर्णपणें समजून मांसाहार करीत नाही. त्या मंडळींतील उपाध्यास प्रश्न केल्यावरून त्याणें मला असे सांगितलें कीं केवळ वनस्पती ह्म० धान्य, फळफळावळ, भाजीपाला यांजवर रहाणारे मांस भक्षकांपेक्षां कदाचित् ज्यास्त बळकट नसले तरी ते शक्तीनें सारिखे आहेत. आतां आरोग्यतेविषयीं ह्मणाल तर वनस्पतीवर रहाणाऱ्यांची शरीरप्रकृति मांस भक्षकांपेक्षां निरोगी असते याविषयीं स्वतः मला अनुभव आहे व दुसरीं बहुत उदाहरणें म्या पाहिलीं आहेत. आज ३४ वर्षे झालीं—मी व माझ्या बरोबरीचे दुसरे यांनीं मद्यमांस मुळांच सेवन केलेले नाही. आणि अशा ह्या मद्यमांस वर्जनानें लहानास किंवा मोठ्यास कांहीं अपकार घडला असें माझ्या पहाण्यांत आले नाही.”

“The celebrated Lord Heathfield who defended the fortress of Gibraltar with such consummate skill and persevering fortitude was well Known for his hardy habits of military discipline. He neither ate animal food nor drank wine;—his constant diet being bread and vegetable, and his drink water.” *F.*

अर्थ.—लार्ड हीथफील्ड नामें एका प्रख्यात सरदारानें मोठ्या चातुर्यानें जिब्राल्टरचा किल्ला रक्षिला. लष्करी कवाइतींत त्याच्या बळकट व काटक प्रकृतीविषयीं मोठी प्रसिद्धि आहे. तो कधीं मद्यमांस सेवन करीत नसे. तो नेहमी शाकभाजी व भाकर खाऊन फक्त पाणी पीत असे.

““My health” says Mr. Jackson a distinguished surgeon in the British Army, has been tried in all ways and climates and by the aid of temperance and hard work, I have worn out two armies in two wars and probably could wear out another before my period of old age arrives. I eat no animal food, drink no wine or malt liquors nor spirit of any kind. I wear no flannel and regard neither wind nor rain, heat nor cold when business is in the way.” *F.*

अर्थ.—इंग्लिश लष्कर खात्यांतील ज्याक्सन नामें एक प्रख्यात डाक्-

टर (वैद्य) हणतो “सर्व प्रकारच्या हवेंत मी माझ्या शरीर प्रकृतीचा अनुभव घेतला आहे. नियमीत खाण्यापिण्याने व कठीण मेहनतीने मी दोन लढाया लढलों; व त्या लढाईतील सर्व मनुष्ये मारलीं गेलीं. अज्ञून मी हा-तारा होण्यापूर्वी तिसरी आणखी एखादी लढाई लढून तीतून पार पडेन इतकी हिंमत माझ्यामध्ये आहे. मी कोणत्याच प्रकारचे मांस खात नसतो व कोणत्याच जातीची दारू पीत नसतो. व मी लोंकरीचे कपडे कधीं वापरीत नसून एखादे काम पडलें तर त्या प्रसंगीं वारा किंवा पाऊस किंवा थंडी मुळांच जुमानीत नसतो.”

“Assaad Yokoob Kayat a native Syrian in a speech at Exeter Hall (16th May 1838) remarked that he had lately visited Mount Lebanon, where he found the people as large as Giants and very strong and active. They lived almost entirely on dates and drank only water and there were many among them, one hundred and one hundred and ten years of age.” F.

अर्थ.—सीरिया प्रांतांतील याकुब केट नामें एक गृहस्थ संभाषण करि-तांना असें बोलिला कीं, तो थोड्या दिवसांपूर्वी लेबनन पर्वतावर गेल्या होता. त्यावेळीं त्याणें तेथील लोक राक्षसांप्रमाणें बळकट व चपल असे पाहिले. ते लोक केवळ खजूर खाऊन पाणी पिऊन रहात. आणि त्यांमध्ये कित्येक शंभर व कित्येक एकशें दहा वर्षांच्या वयाचे होते ” °

“His Majesty has a great disinclination for flesh; and he frequently says, “Providence has prepared a variety of food for man; but through ignorance and gluttony, he destroys living creatures, and makes his body a tomb for beasts.” A.

अर्थ.—या अकरार त्रिदशाहास मांस खाण्याचा मोठा कंटाळा आहे. तो वारंवार असें हणतो कीं, ईश्वरानें धान्य, भाजीपाला, फळफळावळ अशा अनेक प्रकारचा भक्ष्य मनुष्यासाठीं निर्माण केला आहे. पण तो मनुष्य अज्ञानत्वानें व अधाशीपणानें पशुपक्षादि श्वासवान् जीवांचा ह० प्राण्यांचा नाश करून त्या पक्षादिकांचीं मर्दां आपल्या पोटांत घालून तें पोट त्या पक्षादिकांचे थडगें ह० कवर करितो.

“Cyrus who raised Persia from an obscure rude colony to one of the most powerful and splendid Empires the World ever saw,—who performed more extraordinary marches, fought more battles, won more extraordinary victories, and exhibited more personal prowess and bodily power of effort and endurance, than almost any other general that ever lived, subsisted, from child- hood, on the simplest and plainest diet of vegetable food and

water, and the persian soldiers who went with him, through all his career of conquest and shared with him all his hardships, toils and dangers, and on whom, he always placed his main dependence in battles and with whom he was able to march thousands of miles in an incredibly short time, and conquer armies of double the number of his own, were like himself, trained from childhood on bread, cresses, and water; and strictly adhered to the same simplicity of vegetable diet, throughout the whole of their heroic course; without relaxing from the stern severity of their abstemiousness even in the hour of victory when the luxuries of captured cities lay in profusion around them." F.

अर्थ.—ज्याने अप्रसिद्ध व रानटी वसाहातीपासून यःकश्चित् पर्शिया देशास, बलाढ्य, भव्य, व आजपर्यंत कोणी न पाहिलें असें सार्वभौमत्व दिलें; आपलें सैन्य एका देशाहून दुसऱ्या देशांत मोठ्या अपूर्व रीतीनें नेऊन पुष्कळ लढाया मारिल्या; सहनता, काटकपणा, शारीर बळ, आणि आंगचे पराक्रम हीं दाखवून अलौकिक जय संपादिले; व ज्याच्याप्रमाणें आजपर्यंत झालेल्या सरदारांनीं एकहि कृत्य केले नाहीं असा प्रख्यात सायरस बादशाहा लेंकुरपणापासून निर्मळ व सार्धे खाणें जें भाजीपाला व फळफळावळ व उदक त्यांजवर आपली उपजीविका करीत असे; तसेंच ज्यांनीं त्याच्या सर्व जयाच्या वर्तनक्रमामध्ये त्याच्या बरोबर गमन करून सर्व प्रकारचीं भयें, दुःखें व श्रम हीं भोगिलीं; ज्यांवर त्याणें लढाईमध्ये आपला पूर्ण विश्वास निरंतर ठेविला होता, आणि ज्यांच्या बरोबर थोड्या व अविश्वासीय वेळांत हजारो कोस चालून जाण्यास, व आपल्या सैन्याच्या दुष्पट शत्रूच्या सैन्यास जिंकण्यास तो शक्तिमान होता असे जे पर्शियाचे शिपाई तेहि त्या बादशाहाप्रमाणेंच बालपणापासून केवळ भाकर, हळीम व पाणी यांजवर उपजीविका करीत. ते आपल्यासर्व युद्ध प्रसंगांत फक्त त्या स्वच्छ वनस्पतीच खाऊन रहात असत व अशा खाण्यानें त्यांस क्षीणता वगैरे कांहीं प्रकार घडून येत नसत." याप्रमाणें शेंकडो दाखले आहेत, ते विस्तार भयास्तव लिहितां येत नाहींत. आणि दुसरें, वर जे दाखले दिले आहेत ते कोणाहि मनुष्याची वनस्पतीवर रहाण्यानें शरीर मोठें सद्दृढ व निरोगी असतें अशी खात्री होण्यास बस आहेत. पहा बरें तो सायरस बादशाह व त्याचे लाखो शिपाई फक्त वनस्पतीवर राहून शेंकडो लढाया मारण्याजोगते कसे बलाढ्य, निरोगी व काटक होते ते ! व त्या लेबनन पर्वतावरील केवळ खजुरावर रहाणारे राक्षसांप्रमाणें कसे बलाढ्य व दीर्घायुषी असतात ते !

अहिंसा धर्मप्रकाश.

उत्तरार्ध— संशयछेदन.

पूर्वाधांत सृष्टिजन्य शास्त्र व जगांतील अनेक धर्म व मते यांच्या आधारांवरून कोणी हिंसा किंवा मांस भक्षण करूं नये असें सिद्ध केले. तथापि विचार शून्य, जिव्हा स्वादी, देव भोळे अशा प्रकारचे आपणास श्रेष्ठ मानणारे लोक मनांत भलभलतेच संशय वागवून निशाचरी, शुद्ध पशु प्रवृत्तीचीं अघोर कृत्ये करितात ह्मणजे विचाऱ्या पश्वादिकांवर तीक्ष्ण शस्त्रधारा चालवून अशुद्ध धारांचा प्रवाह काढितात, आणि त्या पश्वादिकांच्या खंड विखंड अवयवांनीं आपलीं स्वयंपाक घरे—स्मशानभूमि, आणि पोटे—कबरा, करून नरकीं जाण्याचीं अखंड साधने साधितात; तेव्हां असल्या नरकीं जाणाऱ्या प्रतिष्ठितांच्या वेडगळ शंका निवारणकरून त्यांना सुपथ दाखवावा ह्मणून प्रश्नोत्तर रूपानें “संशय छेदन” या नामें उत्तरार्ध लिहितोः—

प्र० (एक भज्ज प्रश्न करितो.) पाण्यांत सुक्ष्म प्राणी असून ते सूक्ष्मदर्शक यंत्रानें दृष्टीस पडतात. व ते पाणी पिण्यांत सर्वांच्या पोटांत जाऊन हिंसेचा व मांस भक्षणाचा दोष घडतो व भक्षानें तर कोणी पाणी सुद्धा पीऊं नये असें होतें !

उ० पाण्यांत प्राणी असतात व ते पाणी प्याल्यानें पोटांत जाऊन मरतात हे ह्मणणें शुद्ध मूर्खपणाचें व आपमतलवाचें आहे ! पहा, मनुष्य जो पाणी पितो, तो मांस ह्मणून खात नाही; तर पाणी ह्मणून तृषा हरणार्थ पितो. परंतु हे दुष्ट लोक जे पशु, पक्षी, मत्स्य खातात ते मांस ह्मणून क्षुधा निवारणार्थ जाणून बुजून मारून खातात. पाण्यांत मांसाचा संबंध आहे ह्मणवें तर त्या पाण्यांत मांसाची रुचि लागून क्षुधा शांत व्हावी, पण ती होत नाही. थंड किंवा उष्ण पाणी असलें तरी तृषाच हरते. तसेंच, अत्यंत कुजट घाणेरड्या पाण्याशिवाय शुद्ध पाण्यांत “प्राणी” व “पाणी” हे दोन पदार्थ मुळींच नाहीत*. शुद्ध पाणी २३२ डिग्री ह्मणजे आदणापर्यंत तापविलें तरी अत्यु-

“The animalcules in water—what, in the water we drink? Such, perhaps, is your question, reader, on observing the title of this chapter; and I hope you will simply feel pleasure, and not a shade of regret at the loss of a long-believed horror, when you hear that animalcules do NOT inhabit spring-water, and you might look in vain for them in many a clear pool or flowing stream. It would be difficult perhaps to say whence we have each derived the tradition that

ष्ण किंवा मूळ थंड पाण्यांत सूक्ष्मदर्शक यंत्रानेहि कांहीं भेद स्पष्ट होत नाही. सोने किंवा अन्य धातु वितुळण्यास जितकी उष्णता वाहिजे तितकी व त्याहूनहि ज्यास्त उष्णता पाण्यास दिली, तरी त्या पाण्यातील विकार ज्यास मूर्ख लोक प्राणी ह्मणतात ते नाहीसे होत नाहीत. तर ज्या आमच्या कोठ्यांत सोने किंवा अन्य धातु वितुळण्याजोगी उष्णता नाही हे आम्ही डोळ्यांनी पहातो त्या कोठ्यांत त्या पाण्यातील विकार ह्म० प्राणी कसे नाहीसे होतील? खडकावरील पाणी सूर्याच्या उष्णतेने वाफरूपी जाते, तेव्हां त्यांतील प्राणी खडकावर राहिलेले ते यंत्राने तरी दिसावे, ते दिसत नाहीत, याजवरून; किंवा उष्णतेच्या योगाने प्राणी मेल्याकारणाने ते उष्ण पाणी थंड पाण्याहून भिन्न दिसावे, ते दिसत नाही, याजवरून; किंवा मूत्र अथवा तोंडावाटे जे पोटातील पाणी बाहेर पडते, ते यंत्राने मूळ पाण्याप्रमाणेच दिसते. इ० अनेक कारणांवरून शुद्ध पाण्यांत प्राणी असतात व ते मरतात हे भकणे केवळ अप्रयोजक व युक्तिशून्य ओढून चंद्रवळ आणण्यासारखे आहे.

all water is full of animalcules; but my impression is, that some worthy Oriental in a story-book impressed my young mind with the belief. He was a Brahmin, and boasted to a European sage that he never ate anything which had life. The sage forthwith demanded a glass of water, and exhibited the supposed swarming animalcules with a microscope, whereupon the Brahmin dashed the too-instrutive instrument on the ground. With my present experience I should feel but little alarmed for the fate of my microscope, if its destruction were to follow on the discovery of animalcules in a drop of pure-looking water; but the case was different when I first used the microscope, till by slow degrees I discovered that these minute creatures inhabit stagnant water, occurring in countless numbers around decaying plants, and also in ponds where submerged weeds are growing, and, like the large and visible animals, must be sought out and found, some in one place and some in another." M. याप्रमाणे झऱ्याच्या शुद्ध पाण्यांत प्राणी विलकूल नाहीत असें युरोपस्थ तत्वज्ञात्यांनीं सिद्ध केले आहे.

* आतां सर्वत्र पाण्यांत प्राणी आहेत असें जरी मानिले तथापि पाणी पिण्यांत हिंसा कर्माचा दोग लागत नाही. कीं कीं मनुष्यानें पाणी प्यावे हे ईश्वरनियमीत आहे. पाणी पिण्यांत सूक्ष्म जीव जाऊन मरणाच्या स्वाभाविक स्थितींत आणि पश्चादिकांचा वध करून मुद्दाम मांस खाण्यांत महदंतर आहे. पश्चादिकांचें मांस खावे असा ईश्वरी नियमाचा पाणी पिण्याप्रमाणें जुलूम नाही. ह्मणूनच सर्वत्रास पाण्याची गरज आहे. तशीं मांसाची नाही. मनुष्यानें तृषा हरणार्थ पाणी प्यावे असा त्याचा स्वाभाविक धर्म आहे तो कोणास टाळतां येत नाही. झाडणें, लाकडें फोडणें, किंवा जाळणें इ० क्रिया करण्यांत अदृश्य जीवांचा जो मनुष्याच्या सहज व्यवहारांत सहज नाश होतो, तो स्वाभाविक प्रकृति धर्मानें घडतो, व तो नाश; आणि जमिनीवरी-

शुद्ध पाण्यांत प्राणी मुळींच नाहीत, व तेंच पाणी मनुष्यानें प्यावें, व त्याप्रमाणें या सृष्टींतील बहुधा सर्व मनुष्ये शुद्ध पाणी पितात आणि निरोगी असतात. आतां पाण्यांत प्राणी असतात असें जे कांहीं मूर्ख ह्मणतात ते तर दूषित—अत्यंत कुजट घाणेरडे पाणी—नारू, सूज, ताप, अजीर्ण असे रोग उत्पन्न करणारे ! व असें घाणेरडे दूषित पाणी जेथे स्वच्छ हवा, व मासे नसल्याकारणानें वगैरे पाण्यांत सूक्ष्म प्राणी पडून शुद्ध पाणी मिळत नसल्यामुळे प्याल्यावांचून सुटका नाही, तेथे ते पाणी गाळून तापवून व पुनः गाळून प्यालें पाहिजे. स्ल्याक, क्लार्क, वार्ड, वेस्ट, स्मिथ असे इंग्लिश व जर्मन राजकीय सूक्ष्मदर्शक मंडळीचे अध्यक्ष, ज्यांणीं वर्षांतील प्रत्येक महिन्याच्या, पक्षाच्या, आठवड्याच्या अशा भिन्न भिन्न पाण्याच्या परिक्षेत आपलीं आयुष्ये घालविलीं, त्यांणीं तर असा सिद्धांत केला आहे कीं, शुद्ध पाण्यांत प्राणी मुळींच असत नाहीत व तेंच प्राणीविरहीत शुद्ध पाणी निरोगी आहे व तेंच पाणी लोक पितात ह्मणून तेच लोक निरोगी आहेत. अत्यंत दूषित घाणेरड्या पाण्यांत मात्र कीटक पडून ते पाणी पिल्यानें नारू, सूज, ताप वगैरे रोग उद्भवतात. व असें हे घाणेरडे पाणी पूर्वीं एका पाद्रीनें मांस खाऊं नये असें ह्मणणाऱ्या ब्राह्मणादिकांचें मत खंडणासाठीं सूक्ष्म दर्शक यंत्रांतून दाखविलें. तेहांपासून हे हिंदु लोक सर्वत्र पाण्यांत प्राणी असण्याबद्दलचे व्यर्थ कुतर्क काढितात. जसे एखाद्या नासक्या फल मूलांत कीटक पडतात, तद्वत् एखाद्या दूषित पाण्यांत कीटक पडत असतील. वस्तुतः वहात्या शुद्ध नदी तलावाचें किंवा नेहमी उपयोगांत असलेल्या मत्स्ययुक्त विहीरीचें पाणी शुद्ध असून त्यांत प्राणी मुळींच नाहीत. व यांविषयीं प्रसिद्ध डाक्टर अनंत चंद्रोवा यांणीं बहुतेकांची प्रत्यक्ष खात्री केलेली आहे.

ल पाण्याची उष्णतेनें वाफ होऊन जाते, यामुळे त्या पाण्यातील जीवांचा जो नाश होतो, तो नाश; या दोहोंची स्थिति सारखीच आहे. पाण्यातील सूक्ष्म जीव सूर्याच्या उष्णतेनें मेलें असता, त्याबद्दल हिंसा केल्याचा दोष सूर्यास लागेल काय ? नाही. तात्पर्य मनुष्यानें पाणी प्यावें हा ईश्वरी नियमाचा जुलूम आहे. व तो मनुष्यांनीं बलकारानें आपल्या हातांत शस्त्र घालून, तो आपला हात त्यांणीं आपल्या हातांत धरून दुसऱ्याचा घात करण्याच्या न्यायासारखा आहे. ह्मणून तसल्या कर्माचा दोष बिलकूल लागत नाही असा न्याय होतो. व ईश्वरास तर दोष नाहीच. कीं कीं उत्पन्नमात्रास त्यांणीं नाश नेमिलाच आहे. व याचप्रमाणें हवेंतील जीवांचा विचार आहे. पहा, हवेच्या योगानें आपल्या नाकांत दुर्गंधी येते ह्मणून ती दुर्गंधी आपण बुड्या मास्य करितों किंवा खातो असें कोणी मूर्ख ह्मणेल काय ? नाही तद्वत्च हवेंत किंवा सूर्य किरणांत सूक्ष्म जीव असले तर त्यांचा मनुष्यांच्या हालचालीनें चलविचल होणें हा ईश्वरी नियमाचा जुलूम आहे. व तो कोणास टाळता येत नाही ह्मणून त्याजबद्दल दोष नाही.

प्र० (एक डाक्टर-वैद्य प्र० क०) काय हो तुम्ही गाईमहिषीचें जें दूध पिता, तें तर रक्तापासून झालें असतें—मग तें हो तुम्ही कसें ग्रहण करितां ?

उ० अहो वैद्यराज, ह्या तुमच्या प्रश्नावरून तुमची विद्या पोपटपंची आहे हें स्पष्ट होते. पहा तुम्हीं जें आपल्या मातुश्रीचें दूध प्यालां, तें तुम्हीं तिचें रक्त प्याल्यासारखें झालें काय ? नाही ना ? तर तद्वत्च गाई महिषीचें वगैरे दूध जाणा. दूध रक्तापासून होतें लणावें, तर रक्त असणाऱ्या सर्व प्राण्यांस दूध असत नाही; स्त्री जातीलाच असतें लणावें, तर फलवती स्त्रियांवांचून इतरांस असत नाही. वरें त्या फलवती स्त्रियांच्या आंगीं तें दुग्ध—रक्त, मांस, रेत, कफ, पित्त इ० सदासर्वकाळ असणाऱ्या पदार्थांप्रमाणें सर्वकाळ असतें असेंहि नाही. नियमित काळीं प्राणी जन्मास येतांच तें उत्पन्न होते. दुसरें; रक्त, मांस इ० पदार्थ प्राण्यास शस्त्रघातानें दुःख देऊन प्राप्त होतात; परंतु दूध हें प्राण्याला दुखविल्या शिवाय मिळून जसे दहीं, लोणी, तूप, बासुंदी इ० अमृततुल्य पदार्थ दुधापासून होतात तसे रक्तापासून होत नाहीत. इ० कारणांवरून दूध हा एक विलक्षणिक पदार्थ ईश्वरानें प्राण्यांच्या जीवनार्थ निर्मिला आहे, त्यासीं रक्त, मांस, हाडे यांचा कांहीं संबंध नाही.—कदाचित् आहे लटला, तरीं जसा प्राण्यावांचून एकहि प्राणी जगणें नाही, व तें प्राणी प्यावें हें ईश्वर नियमित आहे—तद्वत् स्तनवत् प्राण्यांनीं दूध प्यावें हा त्याचा स्वाभाविक प्रकृतिधर्म होय—लणून त्यास जन्मतांच दुग्धपान करावें लागतें. व तें करण्यास स्वतः ईश्वर येऊन सांगतो—कसें तर पहा—प्रथमतः प्राणी जेव्हां जन्मास येतो, तेव्हां त्याच्या आईच्या स्तनांत ईश्वर दुग्ध उत्पन्न करितो आणि कळवितो कीं “प्राण्यारे, हें दूध तुझ्यासाठीं केले आहे; त्याचें तूं निःसंशय सेवन कर.” व तद्वत् तो करितो. सारांश दूध प्यावें हा स्तनवत् प्राण्यांचा स्वाभाविक धर्म होय लणून तो जन्मतांच त्याच्या आईला दुग्धपाना सुटतो, तेव्हां त्या प्राण्यानें दूध प्यावें हें स्वतः ईश्वर येऊन सांगतो असें लणूं नये तर काय लणावें ! अस्तु जगदीश लीला अगाध आहे. दूध जरीं प्राण्यांच्या शरीरीं उत्पन्न होतें, तरीं तें मनुष्यानें प्यावें हें ईश्वर निर्मित आहे, लणून त्याचा दोष मनुष्याला नाही.

प्र० प्राण अमर आहे त्यापेक्षा पश्चादिकांच्या देहाचा वध केल्यास काय चिंता आहे ?

उ० ठीक ! तुमच्या तोडीचे शेंपन्नास या भूतलावर असते, तर त्यांनीं मनुष्यासहि, त्याचा प्राण अमर लणून त्यास मारून खाण्याची चाल घातली असती. चलनवलनादि वायूचे गुण, व शब्दादि विषय समजण्याचीं ज्ञाने-

द्रिये व तज्जन्य सुखदुःखावस्था ही प्राण्यांस असल्यामुळे, एखादा प्राणी मारण्यास काढिला लणजे तो असे समजतो की " हा जो कोणी मला ठार मारीत आहे तो दुष्ट आहे. जीवन्त राहून विषय वासना वगैरे तृप्त करण्याचा माशा हेतु असतां अनेक दुःखे भोगभोगून व नाना अरिष्टे टाळटाळून ह्या माश्या संरक्षिलेल्या देहाचा दुष्ट नाश करितो." असा त्या प्राण्याचा तळतळाटरूपी शाप हिंसकाच्या शिरीं वसून तो हिंसक मनुष्य अधोगतीस जातो लणजे व्याघ्र गृध्रादि नीच योनींत त्यास जन्म घ्यावा लागतो.

प्र० (एक जिह्वास्वादी प्र० क०) पश्चादिकांस जागृतपणे मारिले तर ते आपल्या देहाचा नाश झाला असे समजून संतापरूप शाप देणार हे स्वरे; पण त्यांस वेशुद्ध किंवा निद्रिस्त मारिले तर संतापरूप शाप कोठून होईल ?

उ० श्वासवान् जीवांचीं ह० प्राण्यांचीं इंद्रिये जागृतवस्थेवर येतात, यामुळे जरी त्यांस शोपेच्या स्थितींत किंवा वेशुद्ध अवस्थेत मारिले तरी जीवात्मा ह० प्राण अमर असल्यामुळे त्यांच्या जीवात्म्यांतून ज्ञान उत्पन्न होऊन ते आपला देह नाश झाल्याचे वे, किर्, आं, ऊं, अशा हृदयछेदक स्वरांनी ओरडून दुःख मानून अरेरे ! आत्मी ज्या शरीराधारें आहों व ज्या शरीरावर आमची अत्यंत प्रीति जडलेली आहे, अशा त्या शरीरांतून कोणी दुष्ट हिंसक प्राणी आह्लास घालवून देत आहे" असा तळतळाटरूपी शाप देतील.

प्र० (एक विचारशून्य प्र० क०) जीव मारण्यांत दोष आहे तर वनस्पती कशी कायती ? त्यांत काहीं जीव नाही ? जीव आहे ह्मणूनच त्या जगतात, वाढतात !

उ० हा वेड्या ! मनुष्याहि वनस्पतीप्रमाणे जगतो, वाढतो; ह्मणून त्या मनुष्यास मारून खावे काय रे ! ज्या कारणांवरून मनुष्यांस मारूं नये त्याच कारणांवरून पश्चादिकांस मारूं नये. "प्राण" व "जीव" यांमधील भेद पूर्वभागी स्पष्ट केले आहेत ते वाच लणजे तुझा संशय दूर होईल. पहा ईश्वरानें ही सृष्टि जीवमय केली आहे. जो दगड आत्मी निर्जिव पहातो, त्यासहि वनस्पतीप्रमाणे जीव ह० वाढण्याची शक्ति आहे. आतां ही वाढण्याची शक्ति असून ज्या रेतोद्भवांस चलन आकुंचनादि प्राणाचे ह० वायूचे गुण व शब्दादि विषय समजण्याचीं ज्ञानेन्द्रिये असतात त्यांसच प्राणी ह्मणार्वे व अशांस मारिले, हणिले; तरच दोष आहे. आतां वनस्पतीतील जीवित्व जड स्वभावाचे आहे ह्मणून त्यांस त्यांच्या शरीराची अवस्था कळत नाही. मग दुसरीं लक्षणे कोठून कळतील ! चलनवलनादि वायूचे गुण ह्मणजे प्राण, शब्दादि ज्ञानेन्द्रिये व तज्जन्य सुखदुःखावस्था ही वनस्पतीस नाहीत ह्मणून

त्यांच्या शरीरांची उत्पत्ति, स्थिति, व पोषण व लय हीं त्यांतील जीवित्व कळेस स्मरत नाहीं ह० ज्या अवस्थेंत शरीराचें सुख दुःख कळावें ती अवस्था वनस्पतींस नसते ह्मणून वनस्पतींस रक्षणारा, तोडणारा, यांपासून सुख दुःख अनुभवत नाहीं ह्मणून वनस्पति कापण्यांत दोष नाहीं.

प्र० व्याघ्रादिकांस किंवा युद्धांत एकमेकांस मारणें ही तर केवढी हिंसा? व्याघ्रादिक न मारिले, युद्ध न केली; तर सृष्टिक्रमास बाधा येणार आहे!

उ० बाबारे, गुह्याचें मूल लोभ हीय. यास्तव जो लोभानें शत्रु होऊन दुसऱ्यास मारावयास जातो, तो आपली हत्या, शस्त्रावर उडी मारून करण्याप्रमाणें, आपणच करितो, ह्मणजे युद्धांत जी हत्या होते, ती त्याच्या शिरीं वसते; आणि दुसरा, आपला वचाव होण्यासाठीं लढाई करितो; यामुळे त्याला दोष नाहीं. आतां व्याघ्रादि पशु, गृध्रादि पक्षी, मगरादि जलचर, सर्पादि कीटक असे क्रूर, दुष्ट प्राणी मनुष्यांचा नाश करितात व त्यांना मारून खातात, यामुळे मनुष्ये वंदुक, तरवार अशीं शस्त्रे घेऊन त्यांना मारावयास जातात. तेव्हां त्यांजवर व्याघ्रादिक चाल करून येणारे प्राणी त्यांच्या हातून मरतात. यांत व्याघ्रादिक आपली हत्या आपणच करून घेतात असा न्याय होतो. ह्मणून व्याघ्रादिकांस मारिल्यानें मनुष्यांस हिंसा कर्माचा दोष लागत नाहीं. पहा जेव्हां एखादा मनुष्य दुसऱ्या मनुष्यास मारितो, तेव्हां राजा त्या खुनी माणसाचा प्राण घेतो : यांत राजाला मनुष्य हत्तेचा दोष लागत नाहीं, कांकीं खुनाच्या अपराधावरून राजा त्याला मारितो, विनापराध मारीत नाहीं. तेव्हां खुनी मनुष्यच आपली आपण हत्या करून घेतो असें होतें ह्मणून राजाकडे मनुष्य मारिल्याचा हिंसा दोष नाहीं. तद्वत्च व्याघ्रादिक हिंसक प्राणी जे मनुष्याचा नाश करितात, त्यांना मारणाऱ्या मनुष्यास हिंसा दोष लागत नाहीं. व्याघ्रादिक आपली हत्या आपणच करितात असा न्याय होतो. व याविषयीं मार्गें व्यासादि सद्धर्मी सत्पुरुष होऊन गेले ते ह्मणतात: “कृतेप्रतिकृतंकुर्याद्विसनेप्रतिहिंसनं । तत्रदोषोनपततिदुष्टेदुष्टंसमाचरेत्” ह्मणजे दुष्टांला दुष्टपणें वागविलें अर्थात हिंसकांची हिंसा केली तर दोष नाहीं.

प्र० मनुष्यानें हिंसा करूं नये हें खरें; पण असें झाल्यानें पशुंची वृद्धि अतिशय होऊन मनुष्याला जमिनीवर राहावयास जागा न मिळून शेतकीचें काम चालणार नाहीं; व त्याचप्रमाणें समुद्रांत असंख्य मासे उत्पन्न होतात; त्यांचा खाण्याशिवाय अन्य काहींच उपयोग दिसत नाहीं; न खाल्ले तर त्यांची वृद्धि होऊन नौकागमनादि व्यवहार बंद होतील इत्यादि अडघणी तर लोक मांस खानात ह्मणून दूर झाल्या आहेत !

उ० असें ह्मणावें तर कुत्रीं, मांजरें, कावळे असे प्राणी कोणी खात

नाहींत ह्मणून त्यांची उत्पत्ति अतिशय होऊन मनुष्यांस त्यापासून प्रतिबंध होत आहे काय? तसेंच मनुष्यांस कोणी मारून खात नाही ह्मणून त्यांची फार दाटी होऊन लोकांस रहाण्यास जागा पुरेनाशी झाली आहे काय? नाही ना? तर तद्वत्च गाई, बोकड, मत्स्य असे प्राणी न मारिले, तर लोकांस हरकत होईल अशी त्यांची वृद्धि होणे नाही. पहा निरूपयोगी कुत्र्या कावळ्यांस न मारिल्याने तोटा होत नाही, तर मग गाई, बोकड अशा उपयोगी प्राण्यांस न मारिल्याने कसा तोटा होईल? होणार नाही उलट दुधा-लोकरीचा नफा होणार आहे. तात्पर्य या जगांत किंवा आमच्या घरांत आम्हांस रहाण्यास जागा मिळाली पाहिजे ह्मणून जर आम्ही आमच्या आज्ञापणजादि पूर्वजांस, किंवा पुत्र पौत्रादि वंशजांस, मारीत असतो, तर त्या न्यायाने पश्चादिकांला मारण्यास हरकत दिसली नसती. भूमीप्रमाणेच जलांत महामारी उत्पन्न होऊन आपोआप कोठ्यावधी मत्स्य मरून समुद्र किनारी पडतात. अशी ईश्वराने, उत्पत्ति फार वाढली तर तिच्या क्षयार्थ तजवीज केली आहे. आतां मत्स्याचा काही उपयोग नाही ह्मणतोस तर पहा, मत्स्य जलांत असल्याने जल स्वच्छ मिळते, हे आम्ही “चक्षुर्वैसत्यं” प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पहातो. हिंदुस्थान देशांतल्या लोकांप्रमाणे अन्य देशस्थहि मासे नसलेल्या विहिरी तलावांत मोठ्या युक्तीने मासे नेऊन घालितात. स्वच्छ पाण्याची वाफ होऊन सुवृष्टि होते, तेणेकरून वनस्पत्यादिकांची समृद्धि होते : असा प्रकार मत्स्य रहीत “मृत्यु समुद्राच्या” आसपास होत नाही.

प्र० पश्चादि प्राणी जर मनुष्याच्या उपयोगासाठी, तर व्याघ्रासर्पांचा काय उपयोग?

उ० ईश्वराने या जगांत दृश्य व अदृश्य असे दोन पदार्थ जगाच्या क्षयार्थ निर्माण केले आहेत. ताप, खोकला, क्षय असे रोग हे अदृश्य; व व्याघ्र, सर्प, गृध्र असे पश्चादि हे दृश्य. सर्प भल्यासच चावीत नाहीत “जे जे करितील पापे, ते ते मरतील सापे” अशी गारुड्यांत ह्मण आहे ती खरी. ह्यातारपणी किंवा शरीरव्याधीमुळे मनुष्यास अन्न वस्त्र व औषधोपचार त्यांच्या वंशजांकडून किंवा आप्तांकडून साध्य होतात. तसे पश्चादिकांस होत नाहीत. व त्यांची त्यांस ईश्वराने आवश्यकताहि ठेविली नाही—असे जरी सिद्ध करितां येते तथापि कित्येक पश्चादिकांस लाग (पादत्रण) पोटफुगी, स्त्राव असे रोग होऊन दुःख सोंसावे लागते ह्मणून मोठमोठ्या जंगलांत व जलांत व्याघ्र मगरादिकांच्या योगाने तात्काल मृत्यु नेमिलेला आहे, असे कित्येक ज्ञात्यांचे ह्मणणे आहे. खोकला, पोटफुगी अशा अदृश्य पदार्थांच्या यो

गानें पश्चादिकांचा केव्हां केव्हां नाश होतो; तद्वत्च व्याघ्र, सर्प अशा दृश्य पदार्थांच्या योगानें मनुष्याचा नाश होतो. तात्पर्य व्याघ्र, सर्प हे मनुष्याचे शत्रु—तर अशा शत्रूंपासून उपयोग घडण्याचा संभव कसा होईल ?

प्र० श्वासोच्छ्वास, आहार, निद्रा हे सृष्टि नियम प्राण्याला अवश्य असून ते न केल्यानें प्राणी जसा मरतो, तद्वन् हिंसा न करणें हा सृष्टि नियम अवश्य असता तर हिंसक लोक तात्काल मेले किंवा शिक्षा पावले असते !

प्र० श्वास, निद्रा हे गुण मनुष्य पश्चादिकांस उपजतः साधारण आहेत. परंतु मनुष्यास विशेष दिलेल्या विचार शक्तीच्या योगानें हिंसा किंवा मातृगमन न करणें असे गुण अवश्य आहेत. आतां हे विशेष विचार जन्य गुण जर मानवांत नाहींत, तर तो मानव विचार शून्य प्राणी ह्मणजे आई बायकोमध्ये भेद न ठेवणारा शुद्ध पशूच. व पशूस जी गति तीच त्यास गति होय.

प्र० मोठाले मत्स्य लहान मत्स्यांस गिळतात, व्याघ्रादि बलाढ्य प्राणी इतर निर्बल प्राण्यांस खातात, व गृध्रादि पक्षीहि तद्वत् करितात. याजवरून मोठाल्या प्राण्यांनीं लहान प्राण्यांस खावें असा सृष्टिक्रम स्पष्ट होतो, तद्वत् मनुष्य सर्वांत श्रेष्ठ त्याणें इतराला खाण्यास कोणती अडचण ?

उ० अडचण कशाची, जोंपर्यंत मनुष्याला ज्ञान, दया, विचारादि मानवी गुण असून तो आई बायकोमध्ये भेद ठेवितो व मनुष्याची मुख्य खुण जी लज्जा, ती बाळगितो, तोंपर्यंतच काय ती अडचण. एकदां मनुष्य दया, ज्ञान, विचार, लज्जा असे मनुष्यत्वाचे गुण सोडून केवळ पशुत्व प्रवृत्तीस अनुसरूं लागला ह्मणजे कांहीं बोलणें राहिलें नाहीं !

प्र० व्याघ्रादिकांस मांस खातां याचें झणून जसे त्यांस सुळे दांत आहेत तसे मनुष्यांसहि आहेत. तेव्हां मनुष्यानें मांस भक्षूं नये असें असतें, तर हे सुळे दांत कां उत्पन्न झाले आहेत ?

उ० पहा, शर्करा, गूळ, नारळ, द्राक्ष, काजु असे मिष्ट व शुद्ध पदार्थ आहेत—ते जर काय मद्यपि ह्मणूं लागले कीं ईश्वरानें मद्य उत्पन्न करण्यास्तव निर्मिते आहेत, तर त्यांचें ह्मणणें आपण कवूल करावें काय ? नाहींना ? तर तद्वत्च सुळे दांतांचा विचार कर. पहा सुळे दांत मांस खाण्यासाठींच दिले आहेत ह्मणावें, तर कित्येक थेरडे हातारे मनुष्य सर्व दांत पडून, तोंडाचें बोलकें झालें असतांहि मांस खातात ! व माकडांस सुळे दांत असूनहि ते मांस खात नाहींत ! दुसरें व्याघ्रश्वानसूकरादि मांसभक्षकांचे सुळे दांत लांब असून बाहेर पडलेले असतात ! तेणेंकरून ते प्राण्यांचीं शरीरें फाडून खातात. पण मनुष्यासारख्या विशाल देहाला जे सुळे दांत आहेत, ते केवळ लहान असून बलाढ्य आहेत असेंहि नाहीं; ह्मणूनच त्या सुळ्या दांतांनीं

तो मनुष्य गाई महिषींची वगैरे शरीरें विदारून खाऊं शकत नाहीं. त्याला प्राण्यांला मारण्यास किंवा त्यांचीं शरीरें फाडण्यास कृतीनें केलेल्या शस्त्रांची गरज लागते, तशी व्याघ्रादिकांला लागत नाहीं. अशा अनेक कारणांवरून दैन्यवाण्या प्राण्यांचीं शरीरें फाडून मांसाचे तुकडे चघळावे, सुके बोंबील चावावे, नळ्या (हाडे) फोडाव्या अशा दुष्ट कर्माकारितां दिलेले नाहीत, तर फक्त ऊंस, डोक, राताळीं, कारंदे, पोफळे, नारळ, मध्यम पिकलेले आंबे, पेरू असे पदार्थ मनुष्याच्यानें सुळेदांतांचून तर खावणारच नाहीं हे निर्विवाद व अनुभवसिद्ध आहे. यांस्तव उसादि कठीण पदार्थ खाण्याकरितांच सुळेदांत उत्पन्न झाले आहेत; हे स्पष्ट होतें लक्षणच सृष्टीच्या आरंभीं व हल्लीं हि शस्त्रपात्र रहीत असतांना उसादि वरील पदार्थ खाण्याकरितांच मनुष्याला सुळ्यादांतांची आवश्यकता व उपयोग आहे.

प्र० सृष्टीच्या प्रारंभीं भ्रान्याच्या लागवडीस शेतकीचा सरमज्जाम नसल्यामुळे मनुष्याची पहिली स्थिति शिकार करून मांसावर निर्वाह करावा अशी होती.

उ० शिकारीचीं हत्यारें प्रारंभीं मनुष्याजवळ होतीं लणावीं, तर शेतकीचीं कां नसावींत ? शेतकीच्या हत्यारांपेक्षां तर शिकारीच्या हत्यारांस ज्यास्त सुधारणूकीची आवश्यकता आहे ! प्रारंभीं मनुष्याजवळ शिकारीचीं तशीं शेतकीचीं हत्यारें नव्हतीं हे स्पष्ट होतें. तेव्हां अशा निःशस्त्री मनुष्यास ज्या अरण्यांत मनुष्याला मारणारीं सिंह व्याघ्रादि क्रूर श्वापदे असतात, त्यांत जाऊन शिकार कशी करितां येईल ? नाहीच येणार. दुसरें, मनुष्याच्या शरीर रचनेवरून तो शस्त्र पात्र रहीत असा आहे. व त्याजवळ प्रारंभीं शस्त्रें व पात्रें नव्हतीं—तेव्हां अशा मनुष्याचा शस्त्र पात्रांचून निर्वाह व्हावा लक्षण ईश्वरानें केळीं, कांकड्या, आंबे, फणस, पेरू, बटाटे, सुरणादि कंद, द्राक्ष, ऊंस, राताळीं असे पदार्थ उत्पन्न केले : व त्यांतून कित्येक निःशस्त्री मनुष्यास खातां यावे याकरितां त्यास सुळे दांत दिले आहेत. तात्पर्य मनुष्यानें शिकार करून मांस खावें अशी त्याची, शस्त्र पात्र रहीत असल्यामुळे प्रारंभींची स्थिति नव्हती तर केळीं, आंबे, फणस पेरू अशीं फळे सुरणादि कंद, मूळ, ऊंस असे शस्त्रानें लागवड केल्यावांचून उत्पन्न होणारे शुद्ध पदार्थ भक्षण करावे अशी होती. व आतां हि केली तर तशीच होणार आहे.

प्र० मनुष्यानीं मांस भक्षूं नये तर सांप्रत जे मांस खातात, तें त्यांस पचून ते जगतात कसे ? मनुष्याच्या कौट्यात मांसपाचक शक्ति आहे हे सिद्ध करण्याकरितां एका मनुष्याला गारगोव्या गिळण्याची सर्ई होती हे पाहून एका इंग्लिश वैद्यानें लहानसा रूष्याचा गोळा करून त्याला

बारीक छिद्रें पाडून भात मांस भरून तो त्याला गिळण्यास दिला; गिळाल्यावर ४० तासांनी तो गोळा भ्रूंद्वारातून बाहेर रिक्त पडला. पण तोच मांसानें भरलेला गोळा गाईस दिला, तेव्हा तो जशाचा तसाच पडला; याजवरून मनुष्याच्या कोठ्यांत मांसपाचक शक्ति आहे हें स्पष्ट होत असता, मग त्यानें मांस भक्षक की नसावें ?

उ० अरे बाबा, या जठराग्नीचा असा कांहीं झपाटा आहे कीं त्यांत माती घातली तरीं पचते ! लणून माती भक्षांवी काय ? शस्त्रांत कापण्याची शक्ति आहे लणून त्या शस्त्रानें मनुष्याचे गळे कापावे काय ? आतां ते जगतात कसे लणतोस ? तर मातृगमन करूं नये असें असतां मातृगमनी कसे जगतात ? पहा जीवंत मनुष्य जाळूं नये असें असतां तो अग्नींत घातला तर कां जळावा ? तर याचें कारण अग्नीचा जाळण्याचा गुण अग्नि करितो हें होय. तद्वत् “जठराग्नि शांत शाल्यानें प्राणी जगतो” या सृष्टिनियमप्रमाणें मनुष्य हा श्वानसूकरवत् रेत, लाळ, कफ, पित्त, अशा अशुद्ध व घाणेरड्या पदार्थ खाण्याच्या सर्वईनें आपलें पोट जाळून जठराग्नि शांत करून जगतो, यांत तुला आश्चर्य तें कोणतें वाटलें ? आतां मनुष्याच्या कोठ्यांत मांस पाचक शक्ति आहे हें कोणत्यास्या वैद्यानें पाहिलें लणतोस, तर तो वैद्य विचारशून्य होता. पहा जो जो पदार्थ खाण्याची सर्वई ठेवावी, त्या त्या पदार्थाची पाचकशक्ति प्राण्याच्या कोठ्यांत उत्पन्न होते. पावतोळा अफु लणजे आमच्या सारख्यांस स्वर्गाचीच शिदोरी होय. परंतु तीच अफु मारवाड देशांत एखादा असामी ५।१० तोळे खाऊन जिरवितो लणून तो पाचक शक्ति इतर मनुष्याच्या अंगीं येईल काय ? जो जो पदार्थ खावा, त्या त्या पदार्थाची पाचक शक्ति उत्पन्न होते, असें असतां तोच नियम सर्वत्रांस लावणें हें केवढें मूर्खत्व ! पहा घोडा हा अहिंसक प्राणी, हें मत सर्वमान्य आहे; तथापि कित्येक घोडे सर्वईनें मांस खातात लणून घोड्याची जात हिंसक होईल काय ? सारांश घोडा अहिंसक असतां त्याच्या कोठ्यांत मांस पाचक शक्ति सर्वईनें जशी येते, तद्वत् एखाद्या मनुष्यानें मांस खाण्याची सर्वई ठेवली लणजे त्याच्या कोठ्यांत मांस पाचक शक्ति येते व त्याप्रमाणें ज्या मनुष्यावर वैद्यानें प्रयोग केला लणतोस तो मनुष्य मांसाहारी होता लणून तसा प्रकार घडून आला.

प्र० इंग्लंड, लापलंड अशा थंड प्रदेशांत धान्योत्पात्ति नसल्यामुळे मांसावाचून निर्वाह होत नाही; तेथें तर मांस खाल्लेंच पाहिजे, मग कसें ?

उ० अशा थंड प्रदेशीं ज्ञानी, विचारी मानव आपल्या बुद्धिवळानें मां-

साहाराशिवाय राहातील यांत काय आश्चर्य पण गाई, घोडे, मेंढे असे विचारशून्य पशु देखील मांस खाण्यावांचून रहातात. इंग्लंडांत 'हेजिटेरियन सेक्ट' 'वायवल ख्रिश्चियन' अशा मोठमोठ्या व्यापारी, राजकीय अंमलदार, धर्माध्यक्ष व शेतकरी लोकांच्या मंडळ्या आहेत त्या मांसहार मुळींच करीत नाहीत. उत्तरध्रुवाकडील लाप्लंड प्रदेशीं सहासहा महिने सूर्य दिसत नाही. बहुधा सर्व काळ वर्फच असते. यामुळे तेथे फारसी धान्योत्पत्ति नाही व लोक फारच ठेंगणे असतात. त्या लोकांच्या संरक्षणार्थ उन्हाळ्याच्या समयीं उगून वाढणारी पुष्कळ वनस्पति ह० अनेक फळफळावळ, कंद, व सातु, औत्स, रै अशीं धान्ये व वर्फावरून चालणारे रेन्डीयर पशु उत्पन्न होतात. तेथे रेन्डियरा शिवाय अन्य पशु बहुधा नाहीतच व तेहि फार थोडेच. तेव्हां तेथील लोक त्यांस न मारितां दुधासाठीं व वर्फावरून त्यांच्यावर वसून चालण्यासाठीं त्यांची फार जतन करितात. मांसाहारी अन्य देशांतील लोक स्वमतपुष्टीकरणार्थ घरीं वसून भलभलतेच कुतर्क काढितात. आफ्रिका व अमेरिका यांमधील उष्ण कटिवंधांतल्या प्रदेशांत म्यानाक नामें वनस्पति आहे ती तेथील रहिवास्यांस धान्याप्रमाणें उपयोगी पडते. तिच्या मुळ्याच्या भाक्या करितात. किंवा तीं मुळे भाजून खातात. अमेरिकेंत बहुतेक ठिकाणीं पर्वतांच्या उतरणीवर वटाश्यांची झाडे आपोआप पुष्कळ उगवतात. मोलका नांवाच्या बेटांतील लोकांस तर शेत नांगरावयाचें व पेरावयाचें प्रयोजन नाही. कां कीं, तेथे त्यांस ईश्वरानें सागूचीं झाडे दिलीं आहेत. त्यांपासून ते पीठ काढून त्या पिठाच्या भाक्यांवर रहातात. आफ्रिकेच्या दक्षिणेस कांहीं प्रदेशांत नद्या तर नाहीत. विहिरीहि थोड्याच आहेत—तरी जागजागीं वनस्पति आहेत. एक वनस्पति अशी आहे कीं, वरचा देंट पाहिला तर लेखणी एवढा जाड दिसतो—व पाने वारीक असून सरासरी एक हात उंच असतो. पण खालीं एक दोन हात खणिलें तर त्या वनस्पतीचा कंद माणसाच्या डोक्या एवढा असतो व त्यांत मगज व रस पुष्कळ असतो—त्याजवर लोक क्षुधा व तृषा शांत करितात. तासूर्य अत्युष्ण प्रदेशींहि मनुष्याच्या निर्वाहार्थ दयाळू परमेश्वरानें विपुल वनस्पति उत्पन्न केलेली आहे.

प्र० मांस खाण्यानें बळ येऊन शरीर सद्द होतें व मोठमोठीं सायासाचीं कामें मांसाहारावांचून तर होतच नाहीत असें कांहीं वैद्यांचें झणणें आहे व त्याप्रमाणें आमच्या अनुभवासाहि येतें कीं, ज्या दिवशीं तें नसतें, त्या दिवशीं दोन उंब्या कमी चालतात व असतें त्या दिवशीं दोन घास जास्त जातात. तेव्हां मांसानें शरीर चांगलें राहतें, तर तें खाण्यास काय चिंता ? कारण "आत्मानं सततं रक्षेत्" असें शास्त्र आहे.

उ० अरे या शास्त्राचा उपयोग कामज्वर निवारणार्थ मातृगमनाकडे लाविला तर तुला कबूल होईल काय ! नाही ना ? तर तद्वत्च मांसाहार समज. आतां मांसानें शरीर सट्ट होतें ह्मणतोस तर पुरभैये, भाटे, गुजर लिगाईत जे जन्मांत कधीं मांसास स्पर्शलेले देखील नाहीत ते इतके बळकट असतात कीं, त्यांच्या एकेकाच्या दलालीस तुझ्या सारिखे मांस भक्षक पांच पांच पुरे पडणार नाहीत हें चक्षुर्वैसत्य आहेः; याजवरून मांसानें बळ येतें असें जो वैद्य* ह्मणतो तो स्वतःच मांस भक्षक ह्मणून त्याचा उद्गार असा पक्षपाती निघतो. पहा. दूध, तूप, गहू, आंबे, पेरू, केळीं असे शुद्ध पदार्थ खाल्यानें त्यांपासून अनेक तत्वे निघून शरीर पुष्टि होते. घाणेरुच्या मांसादि नरकवत् पदार्थांकडून अजीर्णादि रोग उद्भवतात; ह्मणूनच मांस भक्षकांत रोगी फार असून त्यांस वैद्यांची गरज फार लागते अशीं ढळढळीत उदाहरणें सांप्रत दृष्टीस पडतात. “सद्यःकामकरःपयः” “धातकरन बलधारन मोकुंपुच्छो ज्ञोय, पयसमान तीनलोकमें ओखदनही कोय” ह्मणजे दुधा-

* अशा वैद्यांची एका धार्मिक राजानें सात पाट काढून गाढवावर बसवून दिंड काढिली, याविषयीं अशी कथा आहे कीं एका राजाश्रयीं काहीं मांस भक्षक वैद्य होते. एके दिवशीं मांस अल्पमोली असून पौष्टीदायक आहे. व मनुष्य श्रेष्ठ प्राणी असल्यामुळे त्याच्या शरीर रक्षणार्थ इतर क्षुद्रक प्राणी बिलाशक मारून खाण्यास द्यावे असें त्या वैद्यांचें बोलणें ऐकून दोन महिने लोटल्यावर एकेदिवशीं आपण आज्ञ्याचें सोंग घेऊन आपल्या वैद्यांकडून बरा होत नाहीं अशी प्रसिद्धिकरून परराज्यांतील एक वैद्य राजानें आणविला, आणि मनुष्याच्या काळजाच्याच मांसानें राजा बरा होईल असा प्रसिद्धि करवून आपल्या वैद्याला बोलावून लाखो रुपये पडले तरी देऊन नरमांस आणण्यास सांगितलें. परंतु कोणीहि मनुष्य लाखो रुपयांसहि आपला प्राण त्यजून मांस देण्यास कबूल होईना. तेव्हा राजानें त्या वैद्यांस विचारिलें कीं मांस अल्पमोली असें तुझीं सांगतां, तर आतां लक्षावधी रुपये खर्चले तरी तें एक तोळाभर सुद्धा मिळत नाहीं हें कसें ? तुझीं मांस लालूची-लोकांस खोटे विचार देऊन आपला मतलब साधितां, तस्मान तुझास आतां शिक्षा केली पाहिजे. परंतु शिक्षा करण्यापूर्वीं “मोठा प्राणी जगतो तर क्षुद्रक प्राणी मारावे” असें तुझीच मागें सांगितलें होतें—त्याप्रमाणें मी राजा मोठा-परोपकारी-माझा प्राण वाचविण्यासाठीं तुझी लोक हलके-तुझास मारून तुमचें मांस प्रथमतः काढलें पाहिजे असें ह्मणून राजानें तीक्ष्ण शस्त्रें आणविलीं—तीं पहातांच वैद्यांच्या अंतरमाळा सुकून बोवड्यावळल्या ! नंतर ते किंचित् स्रवध होऊन राजाची आर्तस्वरानें विनवणी करूं लागले कीं, “आझास क्षमा करा,—मारूं नकां—आझाप्रमाणेंच लहान असोत किंवा मोठे असोत इतर सर्व प्राण्यांस दुःख होतें—ह्मणून त्यांस मारूं नये—मांस ही अमौल्य वस्तु आहे” असे विचार, आझास जिव्हास्वाशामुळे झाले नाहीं. अतःपर हिंसा कर्म करणार किंवा करविणार नाहीं, अशी हृदय छेदक काकळूदवाणी विनवणी त्यांनीं केली. तथापि अशा भ्रष्टांस काहीं तरी लक्षांत राहिल अशी शिक्षा केल्यावाचून सोडूं नये ह्मणून राजानें त्यांचे सात पाट काढून गाढवावर बसवून दिंड काढिली. तात्पर्य अशी दशा सांप्रत मांसाहान्या वैद्यांची होईल तर तूं सांगतोस तसें ह्मणणारा एकहि वैद्य असणार नाहीं.

सारखा वळ देणारा अन्य पदार्थ नाहीच" अशीं कवीरादि साधूंचीं अनुभवीक प्रमाणें आहेत. तस्मात् दूध, तूप, गव्हांदि वळ देणारे शुद्ध पदार्थ टांकून मलीन लोक कफ, पित्त, लाळ रेतमिश्रित दुर्गंधी पदार्थ वळ देणारे ह्मणतात हे केवढें मूर्खत्व ! पहा केवळ दूध, तूप व फलमूल, कंदादि वनस्पति यांचा परिमित आहार केल्यानेच सदृढता प्राप्त होते असें यवनांच्याहि अनुभवास आलें आहे (पूर्वार्ध पहा)* आतां सायासाचीं कामें ह्मणतोस तर मोठमोठे युरोपियन कामदार, लोहार नवघण्याप्रमाणें मांस खातात ह्मणून त्या लोहारा नवघण्यांचीं कामें त्या कामदारांच्या हातून होतील काय ? सायासाचीं कामें करणें हे केवळ सवयी आणि अभ्यासावर आहे. दुसरें तूं जें ह्मणतोस कीं मांस असतें त्या दिवशीं दोन घांस ज्यास्त जातात, तर ही तुझ्या जिभेची चट आहे. जसें गांजा वगैरे ओढणारांस गांज्याची तलफ घालविल्याशिवाय जेवण खाण गोड लागत नसून चालत नाहीं, तद्वत् मांसाची मुळपासून तुला चट लागली आहे ह्मणून तुझी तशी अवस्था होते.

प्र० गरीब प्राण्याला माहं नये तर श्री रामानें पंचवटींत सुवर्ण मृग कां मारला ?

उ० श्रीराम अंतर्ज्ञानी होते. त्यांनीं त्या मृगरूपी मारीच राक्षसाचे कपट जाणून शत्रूचा घात करण्यास्तव मृग मारिला. हा न्याय होय, अन्याय नव्हे.

प्र० हिंसा कहां नये हें ठीकच; परंतु दुसऱ्यानें मारिलेले प्राणी खाण्यास दोष कोणता ?

* "Thomas Jackson, a labouring man of Nantucket, has never eaten any flesh.—He, informed me, a short time since, "says Mr. W. Macy," that he had never been sick, never felt any of the aches and pains of which others complain and never experienced any painful weariness from labour.—He said he could work all day and night if necessary, without any considerable sense of fatigue.—I have known him go into the field in the morning and labour through the day, and come in at evening and eat his supper, and go into the oil-mill and work all night, and then go into the field again in the morning, without a moment's sleep, and work all day; and yet at the close of the second day, he assured me that he felt no oppressive sense of weariness or exhaustion.—He observed to me that he had several Brothers, all of whom ate flesh freely; and said he, I am worth the whole of them to endure labour, privation, and exposure." F.

याप्रमाणें युरोपांतिल मजूरदार लोक मांस भक्षक नसून मोठमोठीं सायासाचीं व श्रमाचीं कामें रात्रंदिवस एकसारखीं करीत असून ते थकत किंवा श्रम पावत नाहीत असे स्पष्ट लेख आहेत.

उ० दोष कोणता ह्मणून काय विचारितोस ? चोरास मदत करणारे ह्मणजे चोरीचा जिन्नस विकत घेणारे चोराप्रमाणेच दोषी ठरून शिक्षा भोगतातः; तद्वत् “यदिचेत्खादकोनस्यान्नतदाघातकोभवेत् । घातकःखादकार्थायततोहिंसांप्रवर्तते” या मनुक्तीप्रमाणे खाणारा नसला ह्मणजे घातकी होणार नाही. तेव्हां अर्थातच ही जी हिंसा चालिली आहे, ती मांस भक्षकांसाठीच होय. तस्मात् मांसाहारी लोक हिंसक ठरून दोषी होतात. स्वतःच प्राणी मारिल्याने हिंसा घडते असे नाही तर दुसऱ्याकडून मारविणे, मारण्याची मनांत कल्पना आणणे, किंवा मांस खाणे अशा प्रत्येक कर्मापासूनहि ही हिंसा घडते.†

प्र० मांस भक्षू नये, तर पूर्वी क्षत्रिय राजे मृगया करून पशुपक्षी खात ते मूर्खच तर !

उ० एक मूर्ख नव्हे, तर सहस्र मूर्ख. मृगया निमित्त पशुपक्षी मारून खाणे हे एक जिव्हास्वादाचे ढोंग आहे. मृगयेचा अर्थ “अखेटनं” व्यायामासाठी वगैरे फिरणे. आतां क्षत्रियच मृगयाकरीत याचे कारण अन्यवर्ण शस्त्रास्त्र विद्यारहित असल्यामुळे व्याघ्रादि क्रूर श्वापदांहीं युक्त अशा भयंकर अरण्यांत जाऊ शकत नसत. अरण्यांत फिरून मनुष्यांचा नाश करणारे व्याघ्रादि क्रूर पशु मारणे, किंवा धरून आणून वंदीत घालणे, लढाई करी करवी, वाण कसे मारावे वगैरे अभ्यास सदृढ व्हावा हाच मृगयेचा मुख्य

† या विषयी भीष्म धर्मराजास ह्मणतातः— (म. भा. अनु. पर्व.)

॥ चतुर्विधेयं निर्दिष्टा अहिंसा ब्रह्मवादिभिः । एकैकतोपि विभ्रष्टा न भवत्यरिसूदन ॥

॥ यथा सर्वं चतुष्पाद्वै त्रिभिःपादैर्न तिष्ठति । तथैवेयं महीपाल कारणैःप्रोच्यते त्रिभिः ॥

॥ यथा नागपदेन्यानि पदानि पदगामिना । सर्वाण्येवापि धीयंते पद जानानि कौंजरे ॥

॥ त्रिकारणं तुनिर्दिष्टं श्रूयते ब्रह्मवादिभिः । मनोवाची तथा स्वादेदोषा ह्यपु प्रतिष्ठिताः ॥

अर्थ.—स्वतः हिंसा न करणे, दुसऱ्यास करण्यास न सांगणे, मांस न खाणे व तत्संबंधी कल्पना मनांत न आणणे अशा चार प्रकारची अहिंसा ब्रह्मवेद्याने सांगितली आहे. अशी ही अहिंसा एका प्रकारे भ्रष्ट होऊन बाकी तीन प्रकारांनी भ्रष्ट झाली नाही ह्म० मांस न खाणे, तें खाऊ आणि मनानें, वाचनें, व प्रत्यक्ष हिंसा न केली तरी हिंसाच होय. व तद्वत् अन्य प्रकार जाणावे. जसे चतुष्पाद प्राणी तीन पायांवर सारखे उभे राहू शकत नाही. तद्वत् तीन कारणांनी अहिंसा होऊ शकत नाही. व जसा हत्तीच्या पाउलांवर अन्य प्राण्यांच्या पाउलांचा समावेश होतो तद्वत् अहिंसा धर्माचे पोटीं सर्व धर्म येतात. प्राण्याला मारिल्याने जसा हिंसा दोष घडतो तद्वत् प्राण्याला मारण्याचे मनांत आणणे, किंवा दुसऱ्याला मारण्यास सांगणे किंवा मांस खाणे या प्रत्येक कर्मापासून हिंसा दोष घडतो. मनुनें तर,

॥ अनुमंताविशसिता निहंताक्रयविक्रयी । संस्कर्ताचोपहर्ताच खादकश्चेतिघातकाः ॥

याप्रमाणे अनुमोदन देणारा, कापणारा, मारणारा, विक्रणारा, विकत घेणारा, नेणारा, शि-
जविणारा, व खाणारा या सर्वांच्या शिरीं हिंसा दोष नसतो असे सांगितले आहे.

हेतु आहे—तो एकीकडे ठेवून मलीन जिव्हास्वादी लोक मृगया ह्य० पशु पक्षांस खाणें असा अर्थ करितात हें महदाश्चर्य ! म्लें. कु. भटोवानीं स्वमत पुष्टीकरणार्थ धर्म राजासारखे सत् पुरुष मृगया वगैरे करून मांस खात अशीं क्षेपकें कित्येक ग्रंथांत घुसविल्याचें उपोद्घातांत स्पष्ट केलेच आहे.

प्र० पश्चादि धामचे प्रिय मित्र ह्यणून भाव्यां त्यांस धामच्या पोटांत ठेवितों; मग यांत दोष कोणता, उलटा उपकार नव्हे काय ?

उ० ज्या पेक्षां पश्चादि तुमचे मित्र, प्रियकर ह्यणून त्यांस आपल्या पोटांत ठेवितां, त्या पेक्षां आपलीं मुलेंवाळें, आईवाप, बायका वगैरे आप्त—जे पश्चादिकांपेक्षांहि विशेष प्रियकर, त्यांस कां हो तुम्ही स्वोदरांत ठेवीत नाहीं !

प्र० बरें तर तुम्हीं रेशीम कसे वापरतां ? कां कीं, तें उत्पन्न करिताना हजारो कीटक तुम्ही स्वतः न मारिलेच, तथापि दुसरे तुम्हासाठीं मारितात व अशा हिंसाकर्मांत झालेले रेशीम शास्त्रांत कसे पवित्र मानिलें आहे ?

उ० जर बुध्या कीटक मारून कोणी रेशीम काढीत असतील तर ती हिंसा खरीच. पण रेशमाची उत्पत्ति तर ताग, सण अशा वनस्पतीपासून होऊं शकते आणि ज्या काळीं रेशीम शास्त्रांत पवित्र गणिलें त्या काळीं कीटक मारून रेशीम उत्पन्न करण्याची रीति होते असें नाहीं व हल्लींहि कीटकांच्या हिंसेवांचून रेशीम होते.

प्र० यज्ञांत पशु मारिते वेळीं त्यांस दुःख न पोंचे अशी आपण मंत्र योजना करितों असें वेद घोष करणारे काहीं लोक म्हणतात हें खरें काय ?

उ० आग लागो असें ह्यणणाऱ्यांच्या जिभेला. विचाऱ्या पशूंचें दर्भ-रज्जूनें सर्वांग बंधन होऊन श्वासावरोधन होतें, त्यासमयीं त्यांस दुःख होतें हें काय विचारावयाचें ! जर करितां त्या याज्ञिकांच्या ह्यणण्याप्रमाणें मंत्रानें पशु देहास पीडा होत नाहीं, तर त्यांनीं स्वतांचा गळा दाभून दुसऱ्याकडून मंत्र ह्यणवून आपला श्वास कोंडून पाहावा अथवा स्वतांचा हात किंवा पाय मंत्र ह्यणून कापावा व पहावें कीं त्या मंत्रानें त्यांस दुःख होतें कीं नाहीं !

प्र० पूर्वी ऋष्यादि लोक मांस खात असें पुराणांतरीं वर्णन आहे. तर मग तें मांस खाण्यास भद्दाला कोणती अडचण ?

उ० अरे अडचण कशाची ? मांस खाल्लें ह्यणून काय कोण गळ्याघर शस्त्र ठेवितो ! “ गाव आहे तेथें महारवड आहेच ”—लोक शास्त्रास लक्षाप्रहर करून मनास वाटेल तसें करितात, व त्याप्रमाणें तुम्ही ह्यणतां त्या ऋषींनीं मांस खाल्लें; पण त्या दोषाबद्दल त्यांस अधोगतीस जावें लागलें. कौशिक

पुत्रांनीं मांस खाण्यावरून त्यांस अधोगती प्राप्त झाली, अशी मत्स्य पुराणांत कथा आहे. व त्याप्रमाणें तुह्यां मांसाहाण्यांची गती होणार. आतां अमक्यानें मांस खाल्लें, मग आह्मी कां खाऊं नये ? असें ह्मणतां, तर हें ह्मणणें वापानें करविलेली हजामत पाहून आईनेंहि तशीच करवावी अशा लहान पोरांच्या वरळण्याप्रमाणे आहे. तस्मात् विधि ह्मणजे कर्तव्य कर्म पाहा. भलतेंच भकूं नकां. कदाचित् भकाल तर तुह्मी उंच वाढलेले एरंड व मलमूत्राचा विधि निषेध न मानणारीं लहान पोरें यांत कांहीं भेद रहाणार नाहीं.

प्र० हिंसा कर्म अशास्त्र खरें; परंतु देशाचार. कुलाचार पाहून धर्माचें ग्रहण करावें असें आहे; तेव्हां मांस खाणें हा जर कुलाचार तर तें खाण्यास दोष कोणता ?

उ० वेदोक्त धर्मांत चारी वर्णांनीं धर्माचें ग्रहणतीन प्रकारांनीं करावें असें आहे—(उपोद्घात पान २४) श्रुति हें पहिल्या प्रतीचें प्रमाण; स्मृति, दुसऱ्या प्रतीचें प्रमाण आणि रूढी ह्मणजे देशाचार, कुलाचार, हें तिसऱ्या प्रतीचें प्रमाण; आतां ह्या तीन प्रकारचें धर्माचरण केव्हां कसें करावें या विषयीं असा सिद्धांत आहे कीं, ज्या गोष्टीबद्दल शास्त्रांत कांहीं विधि निषेध सांगितलेला नसेल, त्याच गोष्टीबद्दल मात्र चार चौघां सद्धर्मी विद्वानांचा किंवा कुलाचा आचार सप्रमाण जाणावा. व त्याप्रमाणें वेदशास्त्रांत हिंसाकर्माचा निषेध आहे, तेव्हां देशाचाराची वगैरे मातवरी कोठें राहिली याचा विचार कर.

प्र० बरें “यद्यपि शुद्धं लोकं विरुद्धं नाचरणीयं नाकरणीयं” या वाक्याची वाट कशी ?

उ० वः काय चांगलें वाक्य शोधून काढिलें तरीं ! शाबास तुझ्या शहाणपणाची. एकून निंद्य, सदोष जें चौर्य कर्म, तें आपले जमातीचे लोक शुद्ध ह्मणून करीत असले तर आपणहि तें कर्म वाईट कळल्यावर आचरावें काय ? नाहीं, नाहीं; बावा रे वरील वाक्य सर्वत्र लागू करणें हा मूर्खपणा होय. कारण हें वाक्य धर्मोक्त नसून बहुधा रीतिभातीवर लक्ष देऊन कोणी रचिलें आहे. पहा जन्म मरणाच्या दुःखापासून मुक्त होण्यास्तव हरिकीर्तन करावें हें जें मानवाचें मुख्य कर्तव्य कर्म, तें आपणांस करणें झाल्यास सर्व लोकांची तशी बुद्धि नाहीं ह्मणून “यद्यपि शुद्धं” या वचनावर नजर ठेवून आपला महत् लाभ सोडावा काय ? असल्या वाक्यास हर्ताळ लावून सद्धर्म करण्यास बेलाशक पुढें सरावें. आतां या वाक्याची रीतिभातीवर जी कोणी योजना केली आहे ती अशी कीं, आपणास सभेस जाणें आहे आणि तेथें उघडें बोडकें गेलें तर कांहीं दोष नाहीं; परंतु लोकांच्या चालीवर लक्ष देऊन डोक्यास कांहीं तरीं गुंडाळिलें पाहिजे. किंवा आपणास चौरंगावर

पात्र ठेवून जेवणें योग्य वाटलें आणि जरीं तसें केलें न केलें ह्मणून दोष नाहीं, तथापि लोकांच्या रीतीवर लक्ष देऊन जमिनीवरच पात्र ठेविलें पाहिजे. सारांश ज्या ठिकाणीं शास्त्रविरुद्धता नसून लोक विरुद्धता मात्र येते, त्याच ठिकाणीं “यद्यपि शुद्धं” या वाक्याचा उपयोग करावा.

प्र०—मांस न खाण्याचा आह्वास उपदेश करिता, त्यास आमचे वाडवडील वेडे होते काय? कीं ज्यांनीं मांसाहाराची घानलेली चाल आज शेंकडों वषें चालत आली ती? ते काहीं मूर्ख नव्हते, सधन असून कथा पुराणें ऐकत होते; तेव्हां त्यास कळलें नाहीं आणि तुझासारखास मात्र कळलें?

उ० अहो आहो शाहाणे व तुमचे वाडवडील वेडे हें काय आमचें ह्मणणें आहे? अलवत्तां तुमचे वडील शाहाणे होते; परंतु या निंद्य कर्माविषयीं जिव्हास्वादामुळें त्यांनीं तिलःप्राय विचार केला नाहीं. मांस हें भाजीपाल्याप्रमाणें मानून ते वेधडक खात, तरी पण इतकें समजत कीं विष्णु पुजार्चनेंत किंवा उपवासादि पवित्र दिवशीं ह्मणजे एकादशी, शिवरात्र, सोमवार इ० नैमित्तिक व्रतांत मांसाहार वर्ज करावा. आतां मांस खाणें हें योग्य किंवा अयोग्य याचा विचार त्यांनीं केला नाहीं, यांत त्यांच्याकडे कांहीं दोष नाहीं. कां कीं, त्यावेळीं सांप्रत प्रमाणें छापखान्यांतून सत्पुरुषकृत ग्रंथ निघून घर्माचें ज्ञान होत नसे, व दुसऱ्या कोणत्याहि गोष्टींविषयीं काडीमात्र विचार करण्याचे त्यांस प्रसंग येत नसत. पुरोहितानें सांगावें तर ते लोक आपमतलवी यजमानाचा कल दिसेल तसें भाषण करणारे. त्यांस दक्षणा मिळाली ह्मणजे झालें, मग ते यजमान स्वर्गास जावो अगर नर्कास जावो! अशा स्थितींत त्या विचारांच्यास आपल्या मानवी विचारशक्तीचा कांहीं उपयोग करितां आला नाहीं. आतां तुम्हां त्यांचे वंशज तुम्हांस वारंवार विचार करण्याचे प्रसंग येऊन तुमची अहर्निशी कान उघडणी होते, तशी तुमच्या पूर्वजांची होत नव्हती. तस्मात् अशावेळीं जर काय तुम्हां विचारांतीं हिंसा कर्म वर्ज न केलेत तर मात्र पुढल्या संतती तुम्हांस वेडे, मूर्ख, गाढव, अशीं विशेषणें देतील.

प्र० मांस खाणें ही जरी सशास्त्र गोष्ट नाहीं, तरी ती बहुत दिवस चालत आली आहे ती कशी टांकावी? कांकीं वडील जो धर्म आचरीत आले तोच आपण आचरावा अशी शास्त्राज्ञा आहे. तेव्हां आह्वास दोष कोणता? आह्वां सांप्रत चाल घातली आहे काय?

उ० शास्त्र तर, वाईट गोष्टी चालत आल्याच्याहि आधींचें बहुत दिवस चालत आलेलें आहे. यास्तव तें बहुत दिवस चालत आलेलें शास्त्र कसें टांकावें? कां कीं, जर बहुत दिवस चालत आलेलें शास्त्रमानावें तर थोडे बहुत

दिवस चालत आलेली जी गोष्ट ती टांकलीच पाहिजे. कां कीं, ती अशास्त्र आहे. आतां वडीलांची चाल कशी सोडावी ह्मणतां, तर वडील वटाटीं खात नव्हते, तीं खाऊं लागलां; गुलावाचें फूल पुजेत उपयोग करीत नव्हते, तें कळं लागलां; यवनी भाषा शिकत नव्हते, ती शिकूं लागलां; अतिशूद्रांस दान देत नसत, तें देऊं लागलां इत्यादि वडिलोपार्जित चाली तुमच्या तुह्मांच टांकिल्या, पण जिव्हेच्या गोडीच्या ज्या चाली त्या तुह्मांपासून व तुमच्या शाहाण्या वडिलांपासून कशा सुटतील! दुसरें हिंसाकर्म हा अधर्म होय, तो धर्म कसा होईल, होणार नाहीं. तस्मात् वडिलांचा धर्म आचरावा, अधर्म आचरावा असें नाहीं. अधर्म वेलाशक टांकावाच टांकावा, त्यांत दोष नाहीं.

प्र० मांसभक्षकांस म्लेंछ अशी संज्ञा आहे तर सांप्रत जे लोक यज्ञ, देवी उपासना; व कुल-धर्म यांच्या निमित्तें मांस खातात ते यवनांत कां गणले जात नाहीत ?

उ० मांसाहारी आपल्या वेदोक्त धर्मी असले तर अतिशूद्र, व अन्यधर्मी असल्यास यवन, म्लेंछ, अशी शास्त्रोक्त योजना आहे. त्याप्रमाणें मांसाहारी हिंदु अतिशूद्रच होत. पण ब्राह्मणाच्या अनुमत्तानें मंडळी नेमून गुण कर्मावर वर्ण बांधणारा कोणी क्षत्रिय राजा नाहीं. आतां लोक मनावर घेतिल ह्मणावें तर तेंहि असंभाव्य, कां कीं, सर्वच जमातीच्या जमाती तें निंद्यकर्म करितात. ह्मणूनच भिन्नभिन्न जाती पडल्या आहेत. तात्पर्य खरे जे धर्मज्ञ, ते तर मांसाहारांस म्लेंच्छ मानून त्यांच्या हातचा शिंतोडाहि घेतण्यांत विटाळ मानितात.

प्र० मांस घाणेरडा पदार्थ आहे तर त्याच्या भक्तांस दुर्गंधी व कंटाळा येत नाहीं हें कसे ?

उ० अरे बाबा कावळ्याला कुजट घुशी उंदरांस विदारून त्यांचीं आंत-डीं, कातडीं ओढून खाण्यास वाट येत नाहीं. परंतु राजहौंसास येतो; किंवा चर्मी काम करणाऱ्या चांभारास चामड्याची घाण येत नसते. पण दुसऱ्यांस येते; किंवा नर्काची घाण जशी इतरांस येते तशी भंग्यांस मुळींच येत नाहीं. कारण त्यांना दररोज त्याचाच सहवास घडतो—तद्वत् मांस भक्षकांस अहर्निशीच्या सहवासानें मांसाचा कंटाळा येत नाहीं.

प्र० मांस अमंगळ आहे तर स्नानसंध्या, वेदाध्ययन करणारे कित्येक शास्त्री पुराणिक लोक यज्ञ निमित्तानें वगैरे कांही सोंवळ्यांत हा घाणेरडा पदार्थ ग्रहण करितात ?

उ० धिःकार असो अशा वेदघोष करणारांस ! स्नान, संध्या, देवपूजा, गीता पाठ, गुरुचरित्र पाठ इ० शुद्ध वेदोक्त नित्यार्चन प्रत्यहीं करून शे-वटीं मूर्ख गाढव त्या सर्वांवर पाणी सोडून विष्टा, लाल, कफ, पित्तयुक्त

पश्वादिकांच्या रेतजन्य मळ्यांस मीठ भिरची लावून तीं मठीं खाऊन आपलीं पोटे जाळतात ! छिः छिः त्यापेक्षां एखाद्या झाडाचे कांटे पोटांत भरले तर काय चिंता आहे ? अरे पहा “गंगागंगेतियोब्रूयात्०” अशा घोषेकरून स्नान करणाऱ्यांनीं मांसास स्पर्श तरीं करावें काय ? मळ्याला ओवळ्यांत स्पर्श झाल्यास सचैल्य स्नानानें शुद्ध व्हावें असें शास्त्र असतां, तीं मठीं सोवळ्यानें शिजवून खाणें हें केवढें मूर्खत्व ! एखादें हाड सहजवृत्त्या पायांखालीं सांपडल्यास स्नान करावें असें शास्त्र आहे तर तेंच हाड तोंडांत घालून चोखून खाणें हें किती खंडी मूर्खत्व. छिः छिः असल्याच्या हातचें पाणी घेण्यांत महद्दोष आहे. मग त्यांच्या सोवळ्यास काय आग लावावयाची आहे !

प्र० नुळे, वागीं अशा शाकभाज्यांस नरकाचें व नासक्या मासळीचें खत घालावें लागतें. तर मग अशा शाकभाज्या तुम्ही कां हो ग्रहण करितां ?

उ० पशु पक्षादि प्राणी जो पदार्थ खातात, त्याचें असर त्यांचे शरीरीं भिनतें. परंतु वनस्पतीस जर तसा संस्कार झाला तर तें असर तिच्या अंगीं भिनत नाहीं. कां कीं, वनस्पतीच्या अंगीं प्राण्यासारखी आकर्षणशक्ति नाहीं.—कडू कारल्यांस साखरेचें खत घालून दर दिवस उंसाच्या रसाचें शिंपण घातलें तरी त्याच्या अंगीं गोडी येईल काय ? नाहीं तद्वत् शाक भाज्यांस खत जें घालणें, त्याचें असर मातीच्या योगानें येत नाहीं. कां कीं मृत्तिका आपले ठायीं दुर्गंधी सांठवून स्वच्छ रस त्या वनस्पतीच्या मुळांस देते: यास समुद्राचें खारें पाणी मातीच्या योगानें गोड करितां येतें हें प्रत्यक्ष प्रमाण होय. तासर्थ ज्या कारणांवरून नरकाचें खत घातलेल्या भाज्या तुम्ही खात असून तुम्हांस नरकाचा सांसर्ग होत नाहीं तेंच कारण मासळीच्या खताच्या संबधानें आह्लांस लागू आहे.

प्र० (एक देव भोळ्या प्र० क०) अहो हिंसा करूं नये हें कदाचित् बाह्यी कबूल करूं, पण प्रत्यक्ष खंडोबा, अंबा, सातेरी, जाखाई अशीं दैवतें मनुष्याच्या अंगीं येऊन कोंबड्या बकऱ्यांचा भोग मागतात. व तीं खोटीं झणावीं तर अग्नींत उड्या मारून हातावर कापुरादि पदार्थ जाळतात. तेव्हां अशा देवतांस व आमच्या कुलस्वामींस बकरीं कोंबडीं बळी द्यावीं लागतात व मुलांच्या लग्नानिमित्त खंडोबा वगैरे प्रीत्यर्थ गोंधळ घालावा लागतो. त्यावेळीं तर दहा पांच बोकडांची पूर्णाहुती होते. आतां ही फार दिवसांपासून धालेली रूढ जर काय बंद करावी तर आमचा देव बोकडां वसणार आहे तर त्याची वाट कशी ?

उ० हा केवळ भ्रम आहे. खंडोबा साक्षात् शिवाचा अवतार व अंबा वगैरे ज्या देवता त्याहि आदिशक्त्या—तेव्हां तुम्हीच पहा कीं, जो पवित्र ईश्वर तो—कष्मल, लाळ, दुर्गंध, विष्टा, कफपित्तयुक्त रेतजन्य मांस अनाथ

दैन्यवाण्या प्राण्यांला मारून खाण्यास मागील काय ? व अशा अघोर घाणे-
रड्या निंद्य कर्मांचा यःकश्चित् दयाळू मनुष्याला तिरस्कार येतो—तर मग पवि-
त्र दयासागर परमेश्वराला तीं निंद्य कर्मे कशीं आवडतील ! उलटा शाप
देऊन असल्या अघोर भजकांचा, परमेश्वर सत्यनाश ऊर्फ कुलक्षय करील.
ताप्रत्य कोत्रड्यांचा वगैरे भोग मागणें हे सर्व मिथ्या व तो देव ज्याचे अंगीं
येतो तो सहस्र मिथ्या. ह्मणजे देव भोळ्या लोकांस फसवून पैसे काढण्या-
चा मतलब. आतां अग्नीत उडी मारणें, हस्तावर कापुरादि जाळणें हे तर
वनस्पतीच्या आंगचे गुण होत. दुसरें अग्नीशीं नेहमी संबंध ठेवणाऱ्या लोकां-
स अग्नीची विशाद वाटत नाहीं. असे हे सूक्ष्म विचार न करितां देवाचे
चमत्कार खरेखुरे समजून तुह्यासारखे अल्पमती, विचारहीन या नादांत जा-
ऊन फसतात आणि अंती देवाच्या हातून कांहीं होत नाहीं ह्मणून मुरमुऱ्या
खात मेल्यासारखे चुप रहातात. पहा ज्याचे अंगीं देवाचे वारें येतें त्याला
एकादा मुडदा उठवावयास सांगा—बघू उठवितो तर ! उठवित नाहीं ना ?
मग कसचा देव ? सर्व थोतांड व आपस्वार्थ ! आतां कुळस्वामीस वकरीं
वगैरे वळी न दिल्यानें अनर्थ घडणार ह्मणतां तर हा समज शुद्ध वेडेप-
णाचा आहे. पहा कोणी मनुष्य आपल्या मुलांला मारून खाऊन तृप्त होई-
ल काय ? नाहीं ना ? तर तद्वत्च सर्व प्राण्यांचा बाप जो ईश्वर, ज्यास तुह्मी
कुळस्वामी ह्मणतां, तो आपल्या मुलांचें मांस खाऊन तृप्त होईल वरें ? दुसरें
लग्नादि कार्ये निर्विघ्न होण्याकरितां गोंधळ घालून पशु वळी दिले पाहिजेत ह्मणतां, त्यास
गोंधळ न घालणाऱ्यांचीं लग्न वगैरे कार्ये निर्विघ्न होतात कीं नाहीं वरें !
त्यांचा तुमचा ईश्वर निराळा आहे काय ? विचार करा ह्मणजे डोळे उघडतील.

प्र० काय हो, वेदोक्तधर्मांत कलिवर्जाचें मारून आहे हें काय ? काहीं भटोवा असें ह्मणतात
कीं, कलींन मांसाहार वर्ज आहे. याजवरून पूर्व युगांत मांसाहार करावा हें होतें तर !

उ० या आर्यस्थानांत म्लें० कु० भटोवांनीं स्मृत्यादि ग्रंथ विघडून हिंसा
कर्माची प्रवृत्ति चालू केल्यामुळें जैन, लिंगाइट, वैष्णव अशा सद्धर्मी लोकां-
च्या हिंसा निषेधक जाती निघाल्या. तेव्हां लोकांत आपला उपाहास न
होतां ब्राह्मणतः मांस वर्जण्यास कांहीं तरी कारण दाखवावें ह्मणून या म्लें० कु०
भटोवांनीं कलिवर्जादि ग्रंथ करून मांस सोडलें. ते असें:—स्मृति चंद्रिका
नामें एक ग्रंथ करून त्यांत प्रथमतः “अग्निहोत्रंगवालंभसंन्यासंपलमैतृकं, देव-
रात्रसुतोत्पत्तिःकलौपंचविर्जयेत्” ह्मणजे यज्ञ, श्राद्ध, देवकार्य अशांच्या संबन्धानें कलींत
मांसाहार वर्ज आहे असा श्लोक लिहिला व भ्रष्टांनीं मांस खाण्याचें सोडले;

पण जिभेस लागलेली मांसाची गोडी ती सुटेना तेव्हां वरील “अग्निहोत्र” याच्या संवधानें “यावद्वर्णविभागोस्त्रियावद्वेदःप्रवर्तते, सन्यासंचाग्निहोत्रंचनावत्कुर्यात्कलौ-युगे” ह्य० कलौंत ज्ञानिभेद असे पर्यंत यज्ञादे कर्मांत बोकड मारून खावे असा श्लोक त्याच श्लोकाखाली लिहून हे नीच पुनः बोकड मारून खाऊं लागले ! अस्तु. अशा ह्या यावद्वर्ण विभागोस्त्रि श्लोकाधारें हिंसा कर्म करणाऱ्या भटोवांनीं जैनादिकांच्या निर्भत्सनेवरून प्रारंभो “अग्निहोत्रं” या श्लोकानें कलिवर्जाचें कारण बाह्यतः दाखवून हिंसा कर्म बंद केलें, तद्वत् सांप्रत श्ले० कु० भटोवांची लोकांनीं चेर्हि कडून निर्भत्सना करावी ह्मणजे “अग्निहोत्रं” या सारखा एखादा श्लोक-नूतन रचून हिंसाकर्म करण्याचें क्रूर निंद्यकर्म ते सोडतील तरीं पाहूं ! तसेंच स्मृतिचंद्रिके प्रमाणें सूतसंहिता, स्मृत्यंतर असे नूतन ग्रंथ रचून त्यांत “नसेत्रयाति मूदात्मा मत्स्याहारं द्विजोत्तमः, द्विजाभ्रमः सविज्ञेयः सत्यं सत्यं मयोदितं” ह्मणजे जो द्विज असून मत्स्य मांस खात नाही तो द्विजांत केवळ अभ्रम जाणावा व “विंध्यस्योत्तर भागेतु खादेन्मांसं नदोषभाक्” ह्मणजे गौड देशांत रहाणाऱ्यांनीं मांस खाल्लें तर दोष नाही. अशीं अशीं वचनें आपले दोष छपून आपला मोठेपणा रहावा ह्मणून लिहून ठेविलीं आहेत ! पहा मातृगमन अयोग्य—तें गौडदेशीं किंवा कलियुगीं अशा भिन्न कोणक प्रदेशकालीं केलें तर दोष नाही असें कोणी ह्मणेल काय ! जसें कोणत्याहि प्रदेश कालीं, “दोन दोन चार” किंवा “मातृगमन अयोग्य” तद्वत् मांस भक्षण कोण्याहि प्रदेश कालीं केलें तरीं दोष आहेच.

प्र० “कोणी हिंसा किंवा मांस भक्षण करूं नये” असा तुम्ही ग्रंथ केलेत ह्मणून काय कोणी तुमचें ऐकून मांस खाण्याचें सोडतो ? व्यर्थ कशास्तव स्वयंसेवा करितां ?

उ० आडमार्गानें जाणारास सरळ मार्ग दाखविणें हा प्रत्येकाचा धर्म होय; व त्याप्रमाणें अमूल्य प्राणनाश करून पश्वादिकांचें आपल्या मांसासारखेंच विष्टा, कम्मल, पू, कफ पित्तयुक्त रेतजन्य मांस गिळंकृत करणें हा जो नीच मार्ग तो लोकांना दाखवून वनस्पती ह्य० धान्य, भाजीपाला व फळफळावळ असे शुद्ध, निर्दोष पृथ्वीदत्त पदार्थ खाणें, हा जो उत्तम मार्ग तो त्यांना कळवावा” हा माझा धर्म मी करितों. आतां कोणी वळेंच आडमार्गानें जाऊन आपला नाश करून घेऊं लागला मग तेथें काय उपाय ? खुनास देहांत शिक्षा आहे तरीं लोक खून करितात—तर मग ज्या आमच्या सांगण्यास प्रत्यक्ष शिक्षा नाही तें आमचें सांगणें लोक ऐकतील न ऐकतील यांत काय आश्चर्य ? परंतु इतकें खरें कीं सत्यासत्याचा विचार करणारे पुरुष कधीं आडमार्गानें जाऊन आपला नाश करून घेणार नाहीत.

पहा चितपावनादि सप्त कौकणीये हे सेमिटिक मांसाहारी असल्याचें ज्या-
प्रमाणें मागें उपोद्घातांत पुरातन ग्रंथाधारे स्पष्ट केले आहे, त्याचप्रमाणें
शेंदोनशें वर्षांतल्या माधवकृतशतप्रश्नकल्पलतीकेसारख्या अर्वाचीन ग्रंथांतहि,

“शाखायुग्मंचसंस्थाप्यशाकलातैत्तिरीयकां, निषिद्धकर्मनिरतामत्स्यभक्षणतत्पराः”

“कन्याविक्रयकाराश्चंद्रियाणामनिग्रहात्, कलभाषीपालनाच्चकर्कलाख्याःप्रकीर्तिताः”

याप्रमाणें हे चितपावन—बदकें आदिकरून मधूर ध्वनी करणाऱ्या प-
क्षांचें व मत्स्यांचें मांस खाणारे हें स्पष्ट होतें व त्याप्रमाणें हल्लीं २५।३०
वर्षांमागें रत्नागिरीच्या टर्कीन कलेक्टरानें चिपळूण प्रांतांतील चितपावनां-
चीं घरे जळण्याच्या संबधानें सरकारास रिपोर्ट केला होता, त्यांत त्याणें हे
चितपावन मांसाहारी असल्याचें स्पष्ट लिहिलेलें आहे. व तत्संबंधी वाटाघाट
सुबोध पत्रिकेंत बरीच झालेली आहे. तसेंच कऱ्हाडे हे ब्रह्मज्ञ असल्याचे
वरील लतीकेत लेख आहेत. तात्पर्य असे जन्मादारभ्य पिढीजाद हिंसक
असलेले चितपावनादि, जरीं त्यांतून कित्येक यज्ञ व देवी उपासना या नि-
मित्तानें मांस खातात तरी ते बहुधा जैन वैष्णवादि अहिंसकांनीं त्यांची उप-
देशपर कान उघडणी व छळणूक केल्यामुळे कालेंकरून सांप्रत अहिंसक
वनले. तथापि त्यांचा तो पुरातनचा क्रम कुळधर्मद्वारा भिन्न प्रकारें साक्षी-
भूत राहिला आहे तो असाः—या चितपावनाच्या बहुतेक घराण्यांत वर्षांत
एक वेळ स्वकीय ज्ञातिभोजन करितात. त्यांत उकडलेल्या पिठाची गाई
करून तिच्या पोटांत मध भरून त्या गाईची तळी भरितात आणि कुळ-
देवतेस अर्पून तिचे तुकडे प्रत्येक पात्रावर प्रसाद हणून वाढितात व पोटां-
तील मध तीर्थ हणून देतात. ही चाल विसलाम पुरीं वैद्य घराण्यांत विशेष
चालू आहे. याप्रमाणें सेमिटिकहि अहिंसक वनले, तर मग सेमिटिक लो-
कांच्या संगतीनें जे कोणी माझे आर्यबंधु हिंसक झाले आहेत ते हा ग्रंथ
वाचून शुद्धीवर सहज येतील—जसा प्रसिद्ध वाल्मिकी अपरंपार हिंसा करून
नारदाच्या सत्संगानें व सदुपदेशानें आपल्या कृतकर्माचा पश्चाताप करून
तें कर्म आचरणारांला आपल्या रामायणाच्या प्रारंभीं हणतो कींः—

॥ मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ॥

॥ यत्क्रौंच मिथुनादेक मवधीः काम मोहितं ॥